

histor

loved used Empire especially told first Ancient History interested interesting long world old big books
know started get look love also take go Vietnam interest people subject American book
never since past read think reading time war military book great
two quite young find anything teacher knew age present learned Rome day
little really

Journal of historiography

tarihyazmi

2019

Yaz 2020,2(1)

tarihyazımı
journal of historiography

Editör

Prof. Dr. Cenk Reyhan

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Yayın Kurulu (Editörler Kurulu)

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK- İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN- Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Necmettin ALKAN- Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN- Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih DURGUN- İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Güneş IŞIKSEL- İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Tufan TURAN- Sakarya Üniversitesi

Yazı İşleri Sorumlusu ve Yayıncı

Ahmet Şimşek

Teknik Destek

Arş. Gör. Burak ASLANMİRZA- Kocaeli Üniversitesi

Dr. Öğrt. Üyesi İbrahim TURAN- İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa

İngilizce Redaktör

Özge ASLANMİRZA - Kocaeli Üniversitesi

3. Sayı Hakemleri

Prof. Dr. Bahri ATA- Talim Terbiye Kurulu

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK- İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN- Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Ramazan KAYA- Erzurum Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih DURGUN (2) – İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan ALABAŞ- Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğrt. Üyesi İbrahim TURAN- İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa
Dr. Öğrt. Üyesi Muhammet Zahit ATÇIL- İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğrt. Üyesi Ahmet ELİBOL- Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Editörden...

tarihyazımı Dergisi, 2. cilt, 1. Sayısı ile okuyucularıyla buluştu.

Bu sayımızda, toplam sekiz yazı bulunmaktadır. Bu yazılardan dördü makale, biri Osmanlı Türkçesinden çeviriyazı, biri İngilizceden Türkçeye tercüme, biri kitap kritiği, biri de röportajdır.

Makalelerden ilki “Güç ve Özerklik: Maduniyet Çalışmaları ve Madunların Tarihi” (Serhan Afacan), başlıklıdır. Bu çalışmada, Hindistan tarihini yeniden yazmak için 1980’lerin başında başlayan ve zamanla dünyanın her yerinde kullanışlı bir tarih yazımı paradigmasına dönüşen “maduniyet” çalışmaları” incelenmiştir.

“Türkiye’de “Köy Enstitüleri” Konusunda Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Nicelik ve Nitelik Yönleriyle Değerlendirilmesi (2010’a Kadar)” (Nurgün Koç) başlıklı ikinci makalede, Cumhuriyet’in getirdiği yeni siyasal yapılanmanın kırsal kesime ulaştırılması yönleriyle kurulduğu yıllardan günümüze kadar ilgi çeken bir inceleme alanı ve Türk eğitim tarihinin özgün bir uygulaması olan Köy Enstitüleri üzerine 2010 yılına kadar yapılmış tezler incelenmiştir.

“Postmodern Kültürel Tarihyazımı Açısından Tarihsel Belge” (M. Oğuzhan Doğar) başlıklı üçüncü makalede, 20.yüzyılın son çeyreğinde dünyaya yayılan postmodern yaklaşımın, pozitivistimin sosyal bilimlerde kurduğu hegemonyaya karşı sert bir eleştiri oluşturduğu belirtilerek, postmodern kültürel tarihin klasik kültür tarihinden nasıl ayrıştığı incelenmekte ve postmodern tarihte belge kullanımının mümkün olup-olmadığı sorgulanmaktadır.

“Dijital Tarih ve Dijital Tarihçiliğin Tarihyazımına Etkisi Üzerine” (Fatma Acun) başlıklı son makaledeyse, bilgi çağında, tarihin toplumu değiştirici rolünü iyi oynamasının ancak tarih araştırmalarında dijital yöntemlerden faydalanılması, ürünlerinin dijital ortamlarda

sunulması ile mümkün olabileceğine dikkat çekilmektedir.

Dergimizin bu sayısında Osmanlıca metnin çeviriyazısını Halim Kılıç yaptı: Ahmed Şuayb'ın, "Yirminci Asırda Tarih", *Ulûm-ı İktisadiye ve İctimâiye Mecmuası*, Cild: 1, Numara: 1, 15 Kanun-ı Evvel 1324, ss. 11-24.

Yayın Kritiği, Ayşegül Yılmaz'a ait: *Modern Türkiye Tarihi* (Ed. Ahmet Şimşek), Ankara: Pegem Yayınları, 2019.

Röportaj bölümünde, disiplinlerarası çalışmalarıyla dikkat çeken Taner Timur hocamızla, *Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi* başlıklı kitabı üzerine söyleşi yaptık (Cenk Reyhan).

İngilizceden çeviri bölümünde, Alan Munslow'un, Herman Paul'ün, *Key Issues in Historical Theory* adlı (Herman Paul, *Tarih Teorisi*, (Çev. Büşra Helvacıoğlu), Yeni İnsan Yayınevi, 2019.) kitabına yazdığı eleştiri yazısı, Koray Unur tarafından Türkçeye kazandırıldı. Metinde, epistemoloji, ontoloji, etik gibi kavramlar üstünde durularak, tarihyazımın önemli tartışmalarından, tarihte gerçeklik ve temsil karşıtlığı açıklanmaya çalışılmaktadır.

tarihyazımı Dergisi, aslında, tarihyazımına dair yürütmekte olduğumuz editoryal kitaplar, çalıştaylar, tarihyazımı.org web sitesi vb. faaliyetlerinin bir uzantısıdır. Bu vesile ile *tarihyazımı* Dergisinin bu sayısının yayınlanma sürecine emeği geçen herkese yayın kurulu olarak teşekkür ederiz.

Gelecek sayıda, katkılarınızla buluşmak üzere...

Sayı Editörü

Prof. Dr. Cenk Reyhan

**Power and Autonomy:
Subaltern Studies and the History of the Subaltern Groups**

Serhan AFACAN*

orcid/ 0000-0003-2223-2227

Abstract: Historiography or the philosophy of history is an integral part of history-writing. The findings of historians do not only bring out new information regarding what happened in the past but can also pose challenges to the theoretical frameworks used while dealing with the existing historical source materials. In this sense, historical and historiographical discussions are closely interrelated. This study deals with Subaltern Studies initiative, which started in the early 1980s to revisit and rewrite the Indian history and in time developed into a useful history-writing paradigm for historians from all over the world. First of all, the article discusses the context in which Subaltern Studies came into being by paying attention to the links between that and post-modernism and post-colonialism. Subaltern Studies was developed at a time when the fundamentals of modernism had already been vociferously put into question for a few decades by intellectuals from the East and the West. This intellectual legacy enabled the Subalternists to question the British rule in Indian history by paying particular attention to the agency of the understudied groups in the making of Indian independence. Secondly, the basic approaches of the Subalternists to the Indian history and to historical source materials are investigated. Here, the relationship between Subaltern Studies and other Marxist intellectual trends are emphasized. Finally, the article shares certain concluding remarks regarding the use of Subaltern Studies for historians working on other cases.

Keywords: Subaltern Studies, subalternity, post-modernism, post-colonialism.

Güç ve Özerklik: Maduniyet Çalışmaları ve Madunların Tarihi

Öz: Tarih felsefesi tarih yazımının asli bir cüzüdür. Tarihçilerin bulguları, geçmişte ne olduğuna ilişkin yeni bilgileri gün ışığına çıkarmakla kalmaz mevcut tarih kaynaklarını kullanırken yararlanılan teorik çerçevelere de meydan okumalar getirir. Bu anlamda,

* Dr. Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi, afacanserhan@yahoo.com

tarih ve tarih yazımı tartışmaları birbirleriyle yakından bağlantılıdır. Eldeki çalışma, Hindistan tarihini yeniden ele almak ve yazmak için 1980'lerin başında başlayan ve zaman içinde dünyanın her yerindeki tarihçiler için kullanışlı bir tarih yazımı paradigmasını dönüştüren Maduniyet Çalışmaları girişimini ele almaktadır. Makalede ilk olarak, Maduniyet Çalışmaları'nın ortaya çıktığı koşullar, bu paradigma ile post-modernizm ve post-kolonyalizm arasındaki bağlantılara özel bir dikkat atfedilerek tartışılmıştır. Maduniyet Çalışmaları, modernizmin temel öğelerinin Doğu'dan ve Batı'dan entelektüellerce bir süredir yüksek sesle tartışılmakta olduğu bir dönemde ortaya çıktı. Bu entelektüel miras, Maduniyetçilere İngiliz idaresinin Hindistan tarihindeki konumunu üzerinde daha az durulan gruplara özel bir ilgi göstererek sorgulama imkanı sunmuştur. Çalışmada ikinci olarak, Maduniyetçilerin Hindistan tarihine ve tarihsel kaynaklara temel yaklaşımları incelenmiştir. Burada, Maduniyet Çalışmaları ile diğer Marksist entelektüel yaklaşımlar arasındaki bağlantılar vurgulanmıştır. Son olarak makalede, Maduniyet Çalışmaları'nın Hindistan dışındaki alanlarda çalışan tarihçilerce kullanım imkana ilişkin sonuç kabilinden düşünceler paylaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Maduniyet Çalışmaları, madunluk, post-modernizm, post-kolonyalizm.

Introduction

Subaltern Studies is a first and foremost theoretical paradigm designed to revisit Indian history with a particular focus on the subordinate social groups. The question of to what extent theories are needed is still a matter of debate among social scientists in general and historians in particular. Indeed, probably the best way for an historian to achieve a comprehensive theory on a given subject is to use and even develop a theoretical framework hand in hand with the empirical research process. Put differently, as on the one hand no empirical study can indiscriminately and completely dismiss theories, it does not necessarily have to follow a certain theoretical framework at the expense of others. As Peter Burke remarks (2005: 18), neither the past nor the present can properly be understood without the combination of history and theory. Nonetheless, there are certain theories which have proved more lasting and widespread in comparison to others. For instance, the nationalist and Marxist views of history have for long enjoyed almost universal validity and they still, despite the existence of several challenges to their basic premises, remain so to a large extent. Saying this, needless to say, does not in any way mean to ignore the ups and downs within the same theory. Stretching the example of Marxism further, it is obvious that while preserving its fundamental features, several revisions have throughout the twentieth century been proposed within the Marxist school so much so that we today have a much broader and multidimensional understanding of Marxism than, say, we had at the turn of the twentieth century. Thus, as a whole Marxism is no longer confined to a narrow economic reductionism which insists on analyzing the society and the working class only in economic terms. Instead "politics of culture" (Ives, 2004: 3)

as formulated by Antonio Gramsci and “morel economy” (Burke, 2005: 2) of E. P. Thompson, to mention but two well known examples, also have a lot to say for a better understanding of society still from a Marxist perspective.

As a matter of fact, with the exception of graduate dissertations although it is not very common for a history work to begin with a comprehensive theoretical discussion, historians have for long been interested in theorizing the nature of their knowledge as well as the accuracy of their sources which are occasionally called “facts”, “documents” or “texts”. One can recall, for example, Leopold von Ranke as a model of a “modern” understanding of history according to which historian’s task was “simply to show how it really was” (Carr, 1990: 8). Here, Ranke was actually touching upon a vital epistemological issue which was widely discussed by later generations of historians. Another expression of this overwhelming trust in facts was represented by J. B. Bury who declared that “history is a science, no less and no more” (Brown, 2005: 17). Assuredly relying on the capacity of reason to reveal the “truth” as formulated by the Enlightenment philosophers, such a “positivist” formulation of the historian’s task suggests that what a historian was supposed to do was to ascertain facts and then draw conclusions from them (Carr, 1990: 9). One point is very important in this approach. Apart from indicating to the necessity of a sound method in history-writing (empiricism), there is also a philosophy of knowledge here which posits that an empirical method as such would gain access to “reality” and “truth” (Brown, 2005: 13). It was this very idea of “truth” that was severely criticized especially from the second half of the twentieth century onwards primarily by those who are widely known as post-modernists. Before going into a discussion of post-modernism, one essential consequence of empiricism is worth noting. Since authenticity was enough a merit for a source to be employed by the historian without necessarily problematizing its very nature, historians for long preoccupied themselves with state-centered histories which revolved for most of the time around the stories of “great men”. This focus was also to shift in the twentieth century especially, if not only, once the epistemological critique of modernity undertaken by post-modernists became prevalent. Therefore, as historians’ horizon widened regarding their historical thinking they started to delve into nonconventional subjects by using new source materials including those “whose usefulness as historical sources lies in the fact that its compilers were not deliberately and consciously recording for posterity” (Sharpe, 1991: 30).

Before embarking on discussing its relationship with history it is useful to refer to some essential features of post-modern theory as a backdrop to our discussion. Inspired by a variety of ideas of various personalities such as the skepticism of Friedrich Nietzsche (1844-1900), the culture-based analyses of Antonio Gramsci (1891-1937), the linguistics of Ferdinand de Saussure (1857-1913) and the semiology of Roland Barthes (1915-1980) post-modernism is, above all, a “philosophy of knowledge” (Brown, 2005: 32). This philosophy was later on developed as a comprehensive critique of modernity most notably by Michel Foucault (1926-1984) and Jacques Derrida (1930-2004) and is now widely known as “linguistic turn”. This turn was famously expressed by Derrida as: “there is

nothing outside of the text” (Brown, 2005: 96). This statement, and the post-modern theory as a whole, leads us to a number of characteristic conclusions of post-modernism which can be summarized as follows:

- A human representation of “reality” can never be complete,
- A representation can never replicate the complexity of relations between things,
- Such a representation can only be possible by giving signs (names) to everything and these signs are culturally determined,
- A representation can only be attempted by giving a specific order to those signs which did not exist in “reality”,
- The representation of “reality” will change from a period to the other as it also will be limited to a given cultural context (Brown, 2005: 46-47).

This view of knowledge caused much controversy among historians. The denial of “reality” and “truth” as knowable things and reducing historical sources, which were once regarded as “facts” or “documents”, to mere “texts” which, according to post-modernists, were themselves problematic even if authentic, caused stormy debates among historians. Roland Barthes (1997: 122) stated that “in ‘objective’ history the ‘real’ is never more than an unformulated signified, sheltering behind the apparently all-powerful referent”. It followed then that since the past is not in any way re-constructible, each attempt to do so should be met with suspicion since it is no more than another “text”. Departing from such a passionate “textuality”, it becomes all clear what Clifford Geertz means when he declares that “the real is as imagined as imaginary” (Spiegel, 1997: 188). Such a “text” or “language” based understanding of the past was, at least for the opponents of post-modern approach, was not, as Lawrence Stone put it (1997: 242), only a “threat” to the profession of history but also “a flight from ‘reality’ to language”. Those who are skeptical about the basics of post-modern theory in general and an exclusive focus on the “text” in particular, have developed the powerful argument that for language to acquire meaning and authority there should be a specific social setting or a “social context” (Spiegel, 1997: 266). It follows then that language must carry at least be a partial capacity to convey information about historical forms of life for otherwise we could never know anything about the past.

The Subalternists are undoubtedly on the side of post-modernism in terms of the fundamental philosophical challenges it posed against modernity as well as its questioning the political, social and economic manifestation of the modernist thinking. What is most relevant for the present discussion is the way the Subalternists make use of post-modern methods. If there is no absolute truth to be discerned from “texts”, then they could be read in various ways with equal claims to accuracy. This certainly helps a lot in solving the problem of sources in studying those groups of society which were left aside or even consciously ignored in state-centered historiography. If subaltern groups have not themselves produced their own records and if they can only be heard in official texts, which are at times

unfavorable or hostile to them, then these texts could very well be subjected to a discourse analysis. Put otherwise, those texts could be “read against their grain” employing the methods provided by post-modern and post-structuralist approaches (Bahl, 2000: 88). In what follows I will discuss Subaltern Studies in terms of its epistemological approach as well as historiographical position.

Subaltern Studies: Politics of the People

Encouraged by post-modern and post-colonial initiatives, although critical of both in certain aspects and inspired by the works of such intellectuals as Antonio Gramsci, Edward Said, E. P Thompson, a group of historians of South Asia, under the scholarly leadership of Ranajit Guha, published in 1982 the first volume of what was to become a series entitled “Subaltern Studies: Writings on South Asian History and Society”. In order to be able to assess the full value of this historical initiative, its relationship with post-modernism as well as post-colonialism should be clarified. As indicated above, the post-modern approach provided a useful atmosphere as well as necessary tools for a revision of “modernist” historiography. If the very same text could be read, with equal justice, in multiple manners then a certain historical epoch could be narrated in a number of ways. Thus, it is safe to suggest that “if post-modernism in history means anything, at the very least it points to a proliferation of pasts making claims on the present” (Dirlik, 2000: 248). What was misread, contaminated or inadequately written about the Indian society, said the Subalternists, was now to be revised by paying particular attention to the subaltern groups. At this point Edward Said’s *Orientalism* and the subsequent discussions that followed its publication in 1978 contributed much to the formation of the Subaltern Studies project. Said’s radical critiquing of the West in terms of its knowledge-production and the representation of the East in general and of Muslims societies in particular appealed much to the Subalternists for such a critique could easily be applied to the British rule in India.

However, the foreign rule was not the only reason why India was “wrongly” presented. The Indian nationalist elites, say the Subalternists, also played their part in denying agency to the subaltern groups, which make a good bulk of the Indian society, in Indian history in general and in the making of Indian nationalism in particular which brought India’s dependence in the aftermath of the WWII. This latter point together with the British rule, is what Guha attracts our attention to when he argues that “the historiography of Indian nationalism has for a long time been dominated by elitism – colonialist elitism and bourgeois-nationalist elitism” (Guha, 1982: 1). Despite their substantially different narratives, the common feature of both of these elitist versions is their denial of “the contribution made by the people on their own that is independently of the elite to the making and development of this nationalism” (Guha, 1982: 3).

As mentioned above, Subaltern Studies is a revisionist initiative aiming at re-thinking the Indian history by restoring the agencies of those groups whose

voices otherwise remain unheard. The very term “subaltern” has no clear-cut definition not even in the writings of Antonio Gramsci who used the word as a substitute to “proletariat” to escape prison censorship. Indeed, Gramsci used the term to mean two things; First he means by it the industrial proletariat but, against the orthodox Marxist thinking, even when doing this he pays great attention to social relation between the dominant groups and those who are dominated and also to “hegemony” (Chatterjee, 2011: 1). Secondly, Gramsci uses the word to refer to the subaltern groups in the pre-capitalist social formations (Chatterjee, 2011: 2). This meant, at least as far as southern Italy, Gramsci hometown, was concerned, the peasantry which is generally negatively dealt by Marxists if it is not dismissed altogether. The vagueness of the term proved to be an advantage, rather than being a handicap, of the Gramscian reading of social relationships for it came to gain various meanings over time. Generally speaking, the word has come to have a wider meaning than proletariat and is now used mostly to refer to those people who are not systematically included in the traditional Marxist theory. A description of the word given by a Subalternist is of great use: “for the historians of Sought Asia who took the word from Gramsci, ‘subaltern’ came to mean persons and groups cut off from upward – and in a sense ‘outward’ – social mobility” (Spivak, 2000: 325).

Now, before going into the details of the project itself a reference to the relationship between postcolonial historiography and Subaltern Studies should also be made. In order for the Subaltern Studies initiative to be possible it ought to rely on the epistemological questioning of the European Enlightenment philosophy which was primarily undertaken by post-modernists. Both in the Enlightenment philosophy and also in the historiography informed by it, non-Western societies are almost totally neglected and left in oblivion. This is what also makes it a paradox for a Third World social scientist that he/she finds the theories produced through such an epistemology useful despite the obvious facts that the Third World itself is denied an agency in it (Chakrabarty, 1998: 265). Thus, the attention paid by such historians to the European history is largely unreciprocated by their European counterparts. This is what Dipesh Chakrabarty (1998: 265), a prominent Subalternist, mean by “asymmetric ignorance”. Then, to quote Chakrabarty (1998: 264) again, “in this sense ‘Indian’ history itself is in a position of subalternity: One can only articulate subaltern project positions in the name of this history”.

Therefore, a methodology which would be different from meta-narratives and teleologies and would instead focus more on local and indigenous theories and approaches was to be found. This is what the Subalternists had in their minds when they started their project for the first time in the early 1980s. This is what also Chakrabarty (1998: 286) means by “provincializing Europe”. To locate Europe within its physical and mental boundaries will in turn enable “other” parts of the globe to be analyzed more in their specific conditions. However, there is a thin line between such an endeavor and a blind cultural relativism or nativism. The purpose of such a project of provincializing Europe and its history, then, should be put straight forward and this could only start by problematizing the very concept of “Europe” and its role in India in this case. What Chakrabarty himself understood

from the project was “push[ing] history to its limits and rewrite[ing] history from the grounds of ambivalence and contradictions” (Bahl, 2000: 88). Such an objective, needless to say, did not come out without problems. What, for example, criteria do we have to determine the limits of history? Why subaltern groups who are told to constitute an “autonomous domain” (Guha, 1982: 4), are thought to be destined to determine the limits of history of India or of any other country for that matter? Obviously, to criticize the role of Europeans in India would require the Subalternists to come up with a new thinking, apart from a historiographical methodology, that runs counter to the Enlightenment philosophy. This is what the Subalternists basically found in post-modernism and post-structuralism. Also, the very concept of Europe as an alien ruler was to be problematized. This is where Said counts the most to the Subalternists and this is also what Guha aims at doing when he criticizes “colonialist elitism”. Another interesting point to raise here is that being inspired by the analyses of post-structuralists, the Subalternists are very much concerned with de-constructing elitist and Eurocentric historiography in order to “make its unworking visible” (Bahl, 2000: 89). Yet, once this historiography is de-constructed, how can we claim that a new one based this time on the autonomous agency of subaltern groups is comprehensible? This question partly explains the shifts in the initiative over the years. Such concerns and critiques were voiced from the beginning of the initiative. Yet, the project proved to be an enduring one publishing several volumes so far and touching upon various topics in Indian history. Furthermore, the Subaltern Studies project is no longer an exclusively Indian enterprise but instead has been adopted in studying many other cases as well. Thus, from here on the fundamentals of the Subaltern Studies initiative, the themes covered and the types of historical sources used by the Subalternists as well as the shifts which took place within the school over the years will be discussed.

Discovering the Subaltern Groups

When the first volume of the Subaltern Studies series was published in 1982 Guha wrote a brief piece where he set the basic concerns and principles of the Subalternists. Apart from their aforementioned and apparent position against elitism, both colonialist and nationalist, the Subalternists aimed at focusing on the “politics of the people” which, says Guha (1982: 4), was an “autonomous” domain that neither owed its existence to the elite politics nor its existence depended on the latter. This was what was left in the elitist historiography. What is crucial here is that in the Subaltern Studies initiative, nationalism and the making of Indian national identity constitute the core concern and the departure point for many studies. This is what Guha (1982: 1) attracts our attention to when he says that the prejudice shared by both types of elitism was their conviction that the development of Indian nationalism along with the making of Indian nation was almost exclusively elite achievements. Put differently “it (elitist historical writing) fails to acknowledge far less interpret the contribution made by the people on their

own that is independently of the elite to the making and development of this nationalism”(Guha, 1982: 3). This issue of autonomy, as one critic points out, is where the Subalternists diverge from Gramsci in their conceptualization of “subaltern” since subaltern groups by definition cannot be autonomous (Bahl, 2000: 94).

Yet, if there was really an “autonomous” domain where subaltern groups acted independently of the elite then how come that such a vast country as India remained under the British rule for so long? Why this domain did not develop into a “national” movement before? Guha answers this question by arguing that this is the “historic failure of the nation to come to its own” and this is, he suggests, what their project aimed at studying (Bahl, 2000: 7). Certainly, once nationalism is placed in the centre of discussions about British Raj then uprisings, particularly those of the peasantry, were to enjoy close attention. Clearly, subaltern politics was not powerful enough to develop some kind of a full-fledged national struggle for liberation for its fragmentary, violent and spontaneous nature, accompanied by lack of leadership, made such a thing almost unthinkable. In this sense, one had the impression that the Subalternists do not claim to explain Indian nationalism as a phenomenon produced by subaltern groups. They rather argue against the nationalist-elitist version of national identity. In other words, the Subaltern Studies initiative, at least in its early stages, provided a rather de-constructive historiography of Indian nationalism.

Another difficult issue concerning Subaltern Studies is the question of sources from which the traces of subaltern politics can be followed. This is what makes an overwhelming focus on extraordinary conditions such as revolts and uprisings so important. As one Subalternist says “if one had to look for evidence of an autonomous subaltern consciousness in the historical archives then it would be found in the documents of revolt and counterinsurgency” (Chatterjee, 2011: 4). When studying that kind of historical episodes, the documents concerning uprising are, say the Subalternists, read “against the grain” which means that these sources are revisited this time to hear the voices of subaltern groups (Bahl, 2000: 89). The Subalternists also tried to come up with new sources materials for the study of the subaltern groups. A good example of this is “rumor” which is analyzed by Guha (1986) in his *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India* as a way of communication among insurgent peasants (Spivak, 1985: 351-356). But as far as the overwhelming attention paid by the Subalternists to peasant uprisings, some critics assert that such an overemphasis on such episodes of unusual times can result in inadequate attention given to the 99 per cent of the times when peasants were not involved in any insurgency (Arnold, 2000: 40). Also, as another critic asserts, it appears from their overall focus on certain aspects of the peasantry that “in the name of theory, then, a tendency emerged towards essentializing the categories ‘subaltern’ and ‘autonomy’ in the sense of assigning to them more or less absolute, fixed, decontextualized meanings and qualities” (Sarkar, 2000: 304). This critique was partly answered by saying that the peasant is subaltern due to the fact that he accepts the immediate reality of power relations and hence his subalternity

but at the same time he asserts his autonomy which becomes most visible in times of uprising (Chatterjee, 2000: 18). Furthermore, studies on everyday forms of resistance which were more enduring and continuous aimed at filling the same gap.

Apart from the topics that are dealt with and also the methodology which is employed by the Subalternists it should also be indicated that the project has experienced important shifts from its inception onwards. As a matter of fact, as indicated above the basic concern of the Subalternists was to discover the reasons behind the failure of the Indian nation “to come to its own” and initiate a country-wide struggle for national liberation. Further, Guha put it with much clarity that “there is no one given way of investigating this problematic” (Guha, 1982: 7). The Subalternists first started to investigate the autonomous domain of subaltern groups in the Indian nationalist movement. But at this point they felt the urge to find out a new epistemology which brought them to criticize Western way of producing knowledge. At this point they started to preoccupy themselves with criticizing European meta-histories and the basic premises of modernity which was in a sense in perfect line with the basic objective of the project. Because, from the very beginning the Subalternists concerned themselves with what was different as far as Indian history was concerned. This was formulated as autonomous agency of subaltern groups, which was thus far denied in elitist historiography, in the making on Indian nationalism. Now having realized that India itself was in a position of subalternity when compared to Europe they made extensive efforts to invert the reading of Indian history over “failure”, “lack” and “inadequacy” of all the good and subtle characteristics that Europeans had (Chakrabarty, 1998: 272).

Apart from these systematic shifts, the editorial handover in 1993 also brought about a thematic turn. From 1982 until 1993 Ranajit Guha remained the editor of the six volumes published during these years during which such themes were covered: Critiques of elite historiography, uncovering peasant belief systems, peasant movements, peasant revolts, Indian nationalism, sectarianism, the colonial construction of communalism, power relations within the community, peasant insurgency, subaltern consciousness and politics, the people’s perception of Gandhi and his politics, the mentalities of people, critiques of feminist writings but very few themes related to working class movement and similar subjects (Bahl, 2000: 91). From 1993 Partha Chatterjee and Gyanendra Pandey became the new editors. The volumes published from that point on revolved around the nation, the community, the Bengali middle class, forest people, colonial prisons, India’s partition, Indian religion and language (Bahl, 2000: 91).

Finally, mention also be made about the relationship between Subaltern Studies and “history from below” of the British Marxists. Certainly, works of Eric Hobsbawm and and above of E. P. Thampson, primarily his *The Making of the English Working Class*, have contributed a lot to the outlook of the Subalternists. Of particular importance was Thampson’s “moral economy” and “class struggle without class”. From the very beginning, the Subalternists were skeptical about the

accuracy of basic Marxist concepts such as “bourgeois”, “prebourgeois”, “capital” etc. due to their relationship with the Enlightenment thought (Chakrabarty, 1998: 266). In this sense the British Marxists appealed to the Subalternists in a similar fashion as Gramsci did since both challenged and revised the basic classical Marxist concepts. However, Subalternists use of *The Making*, to give but one example, brought about its problems because the use of certain concepts in the book was “at odds with his [Thompson’s] historical method and analytical style” (Chandavarkar, 2000: 63). Taken as a whole, the Subalternists did not accept the British Marxist approach altogether. The primary reason for this is that according to the Subalternists “history from below” “could not persuasively challenge the existence, stability or indeed the historical legitimacy of capitalist modernity itself” (Chatterjee, 2011: 5). One wonders whether a similar critique can be directed to Subalternists who themselves do not challenge and even are not willing to do so the idea of reading Indian history over nationalism. If the Subalternists insist so much on “other modernities” (Chatterjee, 2011: 6) and try to revisit Indian history in its own terms, why then they do not challenge the idea of nationalism but rather they try to attribute autonomous agency to subaltern groups in the making of it in the Indian context? In other words, the Subaltern Studies initiative was apparently developed not against European modernity as a whole but against its reflections in Indian history and historiography. Thus, the analytical tools developed by them proved to be more lasting than their initial concerns.

Conclusion

The Subaltern Studies initiative provides us an alternative approach for looking at history particularly within the confines of post-colonial historiography. The strength of the project originates from the fact that it does not only place itself against colonial elitism but also against the nationalist one since the latter prefers to present a country of homogenous people united behind nationalist protagonists to achieve national liberation. This is what saves the project from being a naïve nativist or a simple cultural relativist. Yet, there is still the danger of replacing an agency, the elite in this case, by another one, the subaltern groups. One should focus, therefore, on the cases of convergence between the interests and the agendas of the elite and subaltern groups to see how they influenced each other. In any case the works produced by the Subalternists so far added much to our knowledge of colonial domination and the ways it manifests itself in general and the way it did so in India in particular.

However, taken as a whole Subaltern Studies is a good and illuminating historiographical endeavor and a well-established mixture of post-modernism and post-colonialism along with the other inter-disciplinary features it has. It has achieved a lot in getting India out of “the waiting room of history” as Chakrabarty calls it (Chatterjee, 2011: 8). After all, the productivity of the members of Subaltern Studies provided for us enough material to judge their methodological success.

Their achievements in revisiting Indian history have also been beneficial to historians studying other cases. To what extent this methodology can be useful in studying other histories, let's say that of the Middle East, very much depends on how effectively it is employed within the specific conditions of a given area both in terms of the source materials and the structure of the society under question. Otherwise, it is true not only that the subalterns "cannot speak" (Chatterjee, 2011: 7) by themselves but also that when they do speak, they definitely speak in their vernaculars. Despite all the problems, however, the Subaltern Studies initiative provides useful theoretical tools without imposing a strict framework and this, more than anything else, is its underling merit.

References

- Arnold, D. (2000). Gramsci and Peasant Subalternity in India. Vinayak Chaturverdi (Ed.) *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial* London: Verso, 24-49.
- Bahl, V. (2000). Situating and Rethinking Subaltern Studies for Writing Working Class History. Arif Dirlik, Vinay Bal & Peter Gran (Eds.) *History after the Three Worlds*, Lanham: Rowman & Littlefield, 85-124.
- Barthes, R. (1997). The Discourse of History. Keith Jenkins (Ed.) *The Postmodern History Reader*, London: Routledge, 120-123.
- Brown, C. G. (2005). *Postmodernism for Historians*. London: Pearson.
- Burke, P. (2005). *History and Social Theory*. London: Polity.
- Carr, E. H. (1990). *What is History?*. London: Penguin Books.
- Chakrabarty, D. (1998). Postcoloniality and the Artifice of History: Who Speaks for "Indian" Pasts?. Ranajit Guha (Ed.) *A Subaltern Studies Reader: 1986-1995*, Delhi: Oxford University.
- Chandavarkar, R. (2000). "The Making of the Working Class": E. P Thompson and Indian History. Vinayak Chaturverdi (Ed.) *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial*, London: Verso, 50-71.
- Chatterjee, P. (2000). The Nation and its Peasants. Vinayak Chaturverdi (Ed.) *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial*, London: Verso, 8-23.
- Chatterjee, P. (2011). A Brief History of Subaltern Studies. Gunilla Budde, Sebastian Conrad & Oliver Janz (Eds.) *Transnationale Geschichte: Themen, Tendenzen und Theorien*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 94-104.
- Dirlik, A. (2000). Whither History? Encounters with Historism, Postmodernism, Postcolonialism. Arif Dirlik, Vinay Bal & Peter Gran (Eds.) *History after the Three Worlds*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 241-259.

- Guha, R. (1982). On Some Aspects of the Historiography of Colonial India. Ranajit Guha (Ed.) *Subaltern Studies 1: Writings on South Asian History and Society*, Delhi: Oxford University, 37-44.
- Guha, R. (1986). *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India*. Delhi: Oxford University.
- Ives, P. (2004). *Language and Hegemony in Gramsci*. London: Pluto.
- Sarkar, S. (2000). The Decline of the Subaltern in Subaltern Studies. Vinayak Chaturverdi (Ed.) *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial*, London: Verso, 300-323.
- Sharpe, J. (1991). History from Below. Peter Burke (Ed.) *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge: Polity Press, 1991, 25-42.
- Spiegel, G. (1997). History, Historicism and the Social Logic of the Text in the Middle Ages. Keith Jenkins (Ed.) *The Postmodern History Reader*, London: Routledge, 180-203.
- Spivak, G. C. (1985). Subaltern Studies: Deconstructing Historiography. Ranajit Guha (Ed.) *Subaltern Studies IV: Writings on South Asian History and Society*, Delhi: Oxford University, 351-356.
- Spivak, G. C. (2000). The New Subaltern: A Silent Interview. Vinayak Chaturverdi (Ed.) *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial*, London: Verso, 324-339.
- Stone, L. (1997). History and Post Modernism. Keith Jenkins (Ed.) *The Postmodern History Reader*, London: Routledge, 239- 259.

Türkiye’de “Köy Enstitüleri” Konusunda Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Nicelik ve Nitelik Yönleriyle Değerlendirilmesi (2010’a Kadar)

Nurgün KOÇ*

orcid/ 0000-0001-9064-0789

Öz: Türk eğitim tarihinin özgün bir uygulaması olan Köy Enstitüleri, eğitim, köy-köycülük, ekonomik ve sosyal kalkınma ve Cumhuriyet’in getirdiği yeni siyasal yapılanmanın kırsal kesime ulaştırılması yönleriyle kurulduğu yıllardan günümüze kadar dikkati çeken bir olgu olmuştur. Köy Enstitüleri ile ilgili özellikle mezun olanlar tarafından pek çok yayın yapılmıştır. Akademik anlamda Türkiye’deki Köy Enstitüleri ilk kez yabancı bir araştırmacı, Fay Kirby tarafından 1962 yılında Columbia Üniversitesi’nde Doktora tezi olarak incelenmiştir. Türk akademisinin lisansüstü seviyede konuyu ele alması ise tespit edebildiğimiz kadarıyla 1977 yılında Hüseyin Akyüz tarafından hazırlanan Doktora tezi ile olmuştur. Uzun süre Köy Enstitüleri ile ilgili akademik çalışmalara çok rastlanmazken bu çalışmaların 2000’li yılların başından itibaren artmaya başladığı, özellikle 2010 yılından itibaren de önemli bir ivme kazandığı görülmektedir. Köy Enstitülerini Doktora seviyesinde inceleyen bir akademisyen olarak nicelik olarak önemli bir artış kaydetmiş olan Enstitüler ile ilgili tezlerin nitelik özelliklerinin de ortaya konması; popüler bir konu olan ve genel olarak ideolojik yaklaşım sergilenen Köy Enstitülerinin, ele alınan tezlerde de benzer popüler ve ideolojik yaklaşımın bir aracı haline gelip gelmediklerinin irdelenmesi, araştırmanın temel amaçlarını oluşturmuştur. Tespit edilen 90’a yakın tezin bu çalışmada ele alınmasının mümkün olmaması ve son on yılda Köy Enstitüleri ile ilgili tezlerde dikkati çeken bir artış söz konusu olduğundan incelemenin iki bölüm halinde yapılması tasarlanmıştır. Son on yılda (2010- 2020) hazırlanan lisansüstü tezler bu makalenin devamı niteliğindeki başka bir makalede değerlendirilmeye gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Köy Enstitüleri, doktora tezi, yüksek lisans tezi, eğitim tarihi, araştırma etiği.

* Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanı; Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD Başkanı, nurgunkoc@karabuk.edu.tr

Evaluation of the Postgraduate Thesis Concerning “Village Institutes” Made in Turkey in terms of Quantity and Quality Aspects (up to 2010)

Abstract: Village Institutes, which is an original application of Turkish educational history, has been a remarkable phenomenon since the day it was founded in terms of education, village-peasantry, economic and social development and the transportation of the new political structure brought by the Republic of Turkey to the countryside. Many publications have been made about the Village Institutes, especially by the graduates. In academic terms, Village Institute in Turkey was investigated for the first time by a foreign researcher, Fay Kirby, in 1962 as a PhD thesis at Columbia University. As far as we can determine, the Turkish academy’s addressing the subject at graduate level was with the PhD thesis prepared by Hüseyin Akyüz in 1977. While academic studies on Village Institutes have not been encountered for a long time, it is seen that these studies have started to increase since the beginning of 2000’s, and gained an important momentum especially since 2010. As an academician who examines the Village Institutes in doctoral level, the main purposes of this research is to put forth qualitative properties of the thesis which are related to Village Institutes that raised significantly in quantitative terms and inquire into the Village Institutes, which is a popular topic and generally approached ideologically, to see whether they have become a tool of similar popular and ideological approach. We have designed the evaluation into two sections, since nearly 90 thesis that have been identified cannot be addressed in this study and there has been a noticeable increase in the last decade. Thesis prepared in the last ten years (2010-2020) will be tried to be evaluated in another article which is a continuation of this one.

Keywords: Village Institutes, doctoral thesis, master thesis, history of education, research ethics.

Extended Summary

Purpose

There are many studies on the subject in social sciences. These are scattered in the science archive in the form of independent studies. The content of these studies need to be known. Village Institutes are original educational institutions that have been brought to life by using the experience of various countries in the world, with the aim of solving the educational and developmental problems of the rural areas in the first years of the Republic together with a pragmatic method. Village Institutes have been discussed in terms of educational as well as social, cultural, economic and political aspects since the foundation years, and these discussions have mostly remained within the ideological framework.

There are many books, magazines etc. issued by the Village Institutes. Thanks to these sources, a very rich literature has been created. This rich

bibliography may have frightened the researchers who wanted to do academic studies on Village Institutes. When we start to work on the subject of Village Institutes as a PhD thesis, we think of this estimation with the sincerity of a researcher who experiences various confrontations in the face of a rich bibliography. However, the researches at the Master and Doctorate level for Village Institutes in recent years seem far more superficial and far from giving the right to the rich literature in question. Moreover, a significant part of the prepared theses are not accessible.

The aim of this study is to reveal a general panorama of the theses prepared on the Village Institutes, which attracts researchers as a popular subject. Theses on Village Institutes were subjected to content analysis in order to determine how much the researchers were affected by each other or how much they were aware of each other. In particular, it was determined whether the basic resources could be reached by examining the quantity values such as the number of pages and the number of resources.

In the screening made on the website of Higher Education Institution National Thesis Center; After scanning the term "Village Institutes, Area to be searched" Thesis name ", Permission status" All ", Thesis type" All ", 72 records were encountered. Such a narrowing method has been chosen since a large number of thesis are encountered outside of our subject in the field of education and training with wider scanning. However, by writing the name of the individual Village Institutes with the idea that there may be thesis that may be excluded from this screening; New scans have been made and 86 thesis records have been encountered, such as Çifteler Village Institute. In order to make a more detailed examination, the thesis prepared from 1977 to 2010, which appeared on the website of YÖK National Thesis Center, were examined. Thesis prepared after 2010 will be discussed in another article which is a continuation of this study.

Methods

In the analysis of the data obtained in the study, meta-synthesis (thematic content analysis) and descriptive content analysis methods were used. "... Meta-synthesis studies involve the qualitative researches carried out in a certain area, again with a qualitative approach, and the similarities and differences are presented comparatively." Within the framework of the descriptive content analysis of the studies on the Village Institutes, the studies conducted independently from each other were subjected to qualitative and quantitative analysis.

Results and Discussion

Until 2010, a total of 31 theses, 7 PhD and 24 Master theses, have been made regarding the Village Institutes. 2 of the doctoral theses (28.5%); 9 (37.5%) of Master's theses are limited to access.

One thesis has been prepared in Ankara University, 4 in Gazi University, 3 in Marmara University, 2 in Istanbul University and 2 in Selçuk University. 20 of the theses are on Education and Training, 4 on History- Turkish Revolution History and 2 on Political Sciences. One thesis has been made on Economics, Photography, Architecture and Sociology.

It has been determined that studies have intensified, especially depending on the number of newly opened universities since 2007. On the other hand, it is understood that various non-governmental organizations founded by Village Institutes and then the second generation Village Institutes have encouraged academic studies related to Village Institutes. The number of theses prepared in the last 10 years (2010-2020) has nearly doubled the number of theses in 30 years.

It was found that academic research methods were not strictly followed in a significant part of the theses. Considering the reference to the theses made before, especially Doctorate theses related to bibliography, it was seen that almost all of the theses were not included in the previous studies. In almost all theses, including doctoral theses, it was almost as if the subject was handled for the first time. Only Koç has benefited from all the doctoral dissertations that have been done before and appear in the literature.

It should be reminded that even more researchers and their advisors and jury members are responsible for method mistakes in theses. The thesis prepared by real academicians who do not hold academic studies to ideology, such as Akyüz and Baykara, stand out. Leaving aside the crucially important situation (plagiarism) regarding citation, the topics discussed in some of the theses are qualified and important to give the Village Institutes new perspectives. Especially in the fields of educational sciences, photography and architecture, the empirical method has been found to be free from falling over and reveal new information. Erçelebi, Aytemur, Koç and Uz were among the PhD students; Ekinci's theses were published as books.

All this brings us to the fact that scientific ethical rules are not sufficiently followed in addressing theses on a subject that is popular and ideological, like the Village Institutes. Especially, we have to regret that we frequently encounter the situation of the researchers who use the existing literature, ignoring the works of the literature, and using the bibliography there, as they do not refer to the author of the relevant source.

Giriş

Sosyal bilimlerde bir konu ile ilgili yapılmış pek çok sayıda çalışma olabilmektedir. Bunlar birbirinden bağımsız çalışmalar şeklinde bilim arşivinde dağınık halde bulunmaktadır. Bu çalışmaların içerik kapsamlarının bilinmesine ihtiyaç vardır. Aynı konuda yapılmış akademik çalışmaların genel bir değerlendirmesinin yapılması yeni araştırmacılara yol göstermek açısından bu

çalışmaların bir araya getirilmesi bilimdeki ilerleme yönünden son derece pragmatik ve önemli bir yaklaşımdır. Bu yüzden sosyal bilimlerdeki belli konulardaki çalışmaların incelenmesi ve değerlendirilmesi hususu karşımıza çıkmaktadır (Ayaz, Oral ve Söylemez, 2015: 789).

Türkiye’de 1977-2018 yılları arasında eğitim tarihi konu alanında hazırlanmış 175 adet Doktora tezinin kayıtlarına ulaşıldığı belirtilmektedir (Cüçük, Doğan, 2018: 129). Öğretmen eğitiminin tarihçesi ile ilgili hazırlanmış tezlerdeki konuların dağılımına bakıldığında tüm yılların en çok önem verilen çalışma alanının Köy Enstitüleri olduğu belirtilirken buna dair nedenler şöyle sıralanmıştır:

Köy Enstitülerinin oldukça nitelikli bir eğitimle adından söz ettirmesi; Çoğunluğu Köy Enstitüsü mezunu olan eğitimcilerin çabalarıyla, bu okulların o dönemdeki işlevlerinin ve toplumsal dönüşümdeki rollerinin gerek kitap, makale gibi yayınlarla, gerekse konferans, panel ve sempozyumlarla iyi anlatılması sonucu kapatılmasından yaklaşık 60 yıl geçmesine rağmen popüleritesini halen koruyor olması; Köy Enstitülerinin kurulduğu günden itibaren ama özellikle 1940’ların ikinci yarısından sonra siyasal söylemlerde genellikle bir “taraf” olarak algılanması ve günümüzde de bunun devam ediyor oluşu (Şahin, Çetinoğlu ve Ayvaz, 2013: 504).

Köy Enstitüleri, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kırsal kesimin eğitim ve kalkınma sorununu birlikte ve pragmatik bir yöntemle çözmek amaçlarıyla, yaklaşık yarım asırdır üzerinde kafa yorulan eğitim ve köycülük meselelerinin fikri birikimini, dünyanın çeşitli ülkelerindeki tecrübelerden de faydalanmak suretiyle hayata geçirilmiş özgün eğitim kurumlarıdır. Kuruluş yıllarından başlamak üzere günümüze gelene kadar Köy Enstitüleri eğitim yönüyle olduğu kadar, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yönleriyle de tartışılmış ve bu tartışmalar çoğunlukla da ideolojik çerçevede kalmıştır.

Köy Enstitülüler tarafından çıkarılan kitaplar, dergiler vb. sayesinde oldukça zengin bir literatür oluşmuştur. Bu zengin bibliyografya, Köy Enstitüleri konusunda akademik çalışmalar yapmak isteyen araştırmacıları belki biraz korkutmuş olabilir. Bu tahminimizi, Köy Enstitüleri konusunu Doktora tezi olarak çalışmaya başladığımızda zengin kaynakça karşısında çeşitli bocalamalar yaşayan bir araştırmacı samimiyetiyle düşünmekteyiz. Fakat son yıllarda Köy Enstitülerine yönelik yapılan Yüksek Lisans ve Doktora seviyesindeki araştırmalar çok daha yüzeysel ve söz konusu zengin literatürün hakkını vermekten uzak görünmektedirler. Üstelik hazırlanan tezlerin önemli bir kısmı da erişime kapalıdır.

Bu çalışmada amaç, popüler bir konu olarak araştırmacıların da ilgisini çeken Köy Enstitüleri konusunda hazırlanmış olan tezlerin genel bir panoramasını ortaya koyabilmektir. Araştırmacıların birbirinden ne kadar etkilendiğini ya da bir diğerinden ne kadar haberdar olduğu belirlemek için Köy Enstitüleri konusundaki tezler içerik analizine tâbi tutulmuştur. Özellikle sayfa sayısı, kaynak sayısı gibi

nicelik değerleri incelenerek temel kaynaklara ulaşılıp ulaşılamadığı tespit edilmiştir.

YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sitesinde yapılan taramada; Tarama terimi “Köy Enstitüleri, Aranacak alan “Tez adı”, İzin durumu “Tümü”, Tez türü “Tümü” işaretlendikten sonra 72 adet kayıtle karşılaşılmıştır. Daha geniş taramayla eğitim ve öğretim alanında konumuzun dışında çok sayıda tezle karşılaşıldığından böyle bir daraltma yöntemi seçilmiştir. Fakat bu taramanın da dışında kalabilecek tezler olabileceği düşüncesiyle tek tek Köy Enstitülerinin adı yazılmak suretiyle; örneğin Çifteler Köy Enstitüsü gibi, yeni taramalar da yapılmış ve 86 tez kaydı ile karşılaşılmıştır. Daha ayrıntılı inceleme yapabilmek için YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sitesindeki ilk tez olarak karşımıza çıkan 1977 yılından, 2010 yılına kadar hazırlanmış tezler incelenmiştir. 2010 yılından sonra hazırlanan tezler bu çalışmanın devamı niteliğindeki başka bir makalede ele alınacaktır. İncelenen tezler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

	YILI	YAZARI	ÜNİVERSİTE	KONUSU	TÜRÜ	SAYFA SAYISI	İZİN DURUMU
1.	1977	Hüseyin Akyüz	Atatürk Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Doktora	416	Erişilebilir
2.	1982	Mehmet şeren	Ankara Üniversitesi	--	Yüksek Lisans	104	YÖKSİS ve TÜBESS’de kayıtlı değil
3.	1985	Bülent Berkol	İstanbul Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	89	Erişime Kısıtlı
4.	1991	Hasan Erçelebi	Ankara Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Doktora	266	Erişime Kısıtlı
5.	1993	Necdet Ekinci	Hacettepe Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	366	Erişime Kısıtlı
6.	1994	Ziynet Bahadır	Cumhuriyet Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Doktora	229	Erişilebilir
7.	1995	Tacettin Kökçü	Orta Doğu Teknik Üni.	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	106	Erişime Kısıtlı

8.	1995	Deniz Ilgaz	Boğaziçi Üniversitesi	Siyasal Bilimler	Doktora	378	Erişime Kısıtlı
9.	1999	Suat Çakan	Uludağ Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	106	Erişime Kısıtlı
10.	1999	Bilge İşçel Bakkal	İstanbul Üniversitesi	Tarih-Türk İnkılap Tarihi	Yüksek Lisans	176	Erişime Kısıtlı
11.	2001	Çiğdem Sekmen	Gazi Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	131	Erişime Kısıtlı
12.	2001	Birgül Bozkurt	Mersin Üniversitesi	Tarih-Türk İnkılap Tarihi	Yüksek Lisans	162	Erişilebilir
13.	2001	İlker Erdem	Karadeniz Teknik Üniversitesi	Tarih-Türk İnkılap Tarihi	Yüksek Lisans	120	Erişime Kısıtlı
14.	2002	Zeynep Kalyoncu	Ankara Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	156	Erişilebilir
15.	2002	Songül Boybeyi	Ankara Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	110	Erişilebilir
16.	2004	Erkan Polat	Niğde Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	377	Erişilebilir
17.	2004	Murat Burgaç	Uludağ Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	336	Erişilebilir
18.	2005	Aytül Filiz	Marmara Üniversitesi	Ekonomi	Yüksek Lisans	161	Erişime Kısıtlı
19.	2006	Murat Ervin	Dokuz Eylül	Fotoğraf	Yüksek Lisans	143	Erişilebilir

			Üniversitesi				
20.	2006	Ebru Baysal	Gazi Üniversitesi	Mimarlık	Yüksek Lisans	262	Erişilebilir
21.	2006	Ayşe Aktaş	Selçuk Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	132	Erişilebilir
22.	2007	Nuran Aytemur	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Siyasal Bilimler	Doktora	228	Erişilebilir
23.	2007	Gözde Özyüksel Ersil	Gazi Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim (Müzik)	Yüksek Lisans	91	Erişilebilir
24.	2007	Nurgün Koç	Ege Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Doktora	501	Erişilebilir
25.	2007	Zekeriya Esen	Marmara Üniversitesi	Tarih-Türk İnkılap Tarihi	Yüksek Lisans	154	Erişilebilir
26.	2008	Gül Nihan Toprak	Afyon Üniversitesi	Sosyoloji	Yüksek Lisans	116	Erişilebilir
27.	2008	Ayfer Uz	Gazi Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Doktora	223	Erişilebilir
28.	2008	Şükran Aykanat	Celâl Bayar Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	76	Erişilebilir
29.	2008	Tuba Kalaycı	Selçuk Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	265	Erişilebilir
30.	2008	Tuğçem Kar	Marmara Üniversitesi	Eğitim ve Öğretim (Müzik)	Yüksek Lisans	162	Erişilebilir

31.	2009	Ayça Turan	Ondokuz Mayıs	Eğitim ve Öğretim	Yüksek Lisans	274	Erişilebilir
-----	------	------------	---------------	-------------------	---------------	-----	--------------

Yöntem

Çalışmada elde edilen verilerin analizinde meta sentez (tematik içerik analizi) ve betimsel içerik analizi yöntemlerine başvurulmuştur. “... meta-sentez çalışmaları belli bir alanda yapılmış nitel araştırmaların yine nitel bir anlayışla ele alınıp, benzerlik ve farklılıkların karşılaştırmalı olarak ortaya konmasını içermektedir.” Köy Enstitüleri konusunda yapılan çalışmaların betimsel içerik analizi çerçevesinde birbirinden bağımsız yapılmış olan çalışmalar nitel ve nicel incelemeyi geçirmiştir. “Ancak, tanımlayıcı çalışmalarda incelenen araştırma sayısının fazla olmasından dolayı derinlemesine yorum ve sentez sınırlı kalmaktadır.” (Çalık, Sözbilir, 2014: 34) “İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır.” (İşbilir, 3)

Tezler incelenirken nicelik yönünden sayfa sayısına, kullanılan kaynakçaya, temel kaynaklara ulaşıp ulaşılmadığına, önceki tezlerden özellikle Doktora tezlerine yer verilip verilmediğine özellikle dikkat edilmiştir. Doktora tezi daha sonra kitap olarak aynı adla ya da benzer bir adla yayınlanmışsa, tez ya da kitap fark etmeksizin esere başvurulup vurulmadığına bakılmıştır. Tezlerin bazılarında konunun oldukça yüzeysel bir şekilde ve yetersiz kaynakça ile işlenmesi, üstelik elektronik erişime kısıtlı olması, bu yönde bir araştırmanın gerekliliğine yol açmıştır. Ancak Türkiye’deki Köy Enstitüleri konusunda hazırlanmış ilk tez olan Hüseyin Akyüz’ün “*Türk Eğitiminde Köy Enstitüleri Denemesi Üzerine Bir Araştırma*” adlı Doktora tezi, bu kriterin dışında bırakılmıştır. Çünkü Doktora tezine erişimin oldukça geç tarihlerde mümkün olduğu ihtimali buna yol açmıştır. 2007 yılında ilgili konudaki tezimizi hazırlarken kısıtlı olanlar dahil olmak üzere YÖK Ulusal Tez Merkezinden tüm Doktora tezlerine ulaşmış fakat böyle bir çalışma ile karşılaşmamış idik. Bu yüzden diğer araştırmacıların da benzer bir durumla karşı karşıya kalmış olabilecekleri düşüncesiyle Akyüz’ün çalışmasına referans verilmesi, dışlanmıştı. Makale hazırlığı sırasında ilgili tezin YÖK Ulusal Tez Merkezi sistemine dahil olma tarihinin 25 Şubat 2015 olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu da tahminimizi doğrular niteliktedir. Yine de teze ulaşıp ulaşılmadığını ortaya koymak için incelenen tezlerin referanslarına bakıldığında Hüseyin Akyüz’e

hiçbirinde rastlanmamıştır. Diğer yandan Köy Enstitüleri denince akla ilk gelen isim olan Fay Kirby'nin tez çalışmalarındaki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan tespit edilen bariz hatalar tez danışmanının hatta jüri üyelerinin sorumluluğunu hatırlattığından incelenen tezlerin danışmanlarına da yer verilmiştir. Bir tezin akademik yönden başarılı olması için gereken temel özelliklerin oluşturulmasında danışmana önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Bu anlamda jüri üyelerinin görev ve sorumlulukları da son derece önemlidir. Danışmanlık, araştırmacıları yönlendiren, nitelik yönünden gelişmesine etkisi olan bir kurumdur. Jüri üyelerinin de tezleri araştırmada yer alması gereken temel özellikler yönünden değerlendirmesi ve varsa eksiklikleri göstererek araştırmacının olgunlaşmasına katkı sağlaması beklenir (Işıksoluğu, 1994: 58-59).

Kronolojik Olarak Köy Enstitüleri ile İlgili Hazırlanmış Tezler; Bulgular ve Yorumları

(AKYÜZ, 1977) Köy Enstitüleri ile ilgili YÖK Ulusal Tez merkezinde kayıtlı ilk tezin Hüseyin Akyüz tarafından hazırlandığı görülmektedir. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1977 yılında hazırlanmış olan Doktora tezi; *“Türk Eğitiminde Köy Enstitüleri Denemesi Üzerine Bir Araştırma”* başlığını taşımaktadır. Prof. Dr. Kemal Aytaç danışmanlığında hazırlanmış tez, Eğitim ve Öğretim konusunda ve 416 sayfadır. Teze YÖK Ulusal Tez Tarama sisteminden erişmek mümkün olsa da yazıların okunamayacak kadar silik olması dolayısıyla içeriğine sağlıklı biçimde ulaşmak mümkün olmamıştır.

İçindekiler kısmına bakıldığında, Köy Enstitülerinin kurulmasından önce Türkiye’de öğretmen yetiştirilmesi konusu ile başlangıç yapılmış, ardından gelen bölümlerde Köy Enstitülerinin kuruluşu, gelişmesi, kapatılması, kapatılmasının gerekçeleri vb. üzerinde durulduğu görülmüştür. Köy Enstitüleri konusunun ideolojik ve siyasi çevreden çıkarılmadığı belirtilmiştir. Bu tez, Köy Enstitüleri konusunun Türkiye’de ilk kez akademik çerçevede ele alınması açısından son derece önemlidir.

(ŞEREN, 1982) Mehmet Şeren tarafından *“Türkiye’de Köye Öğretmen Yetiştirme Deneyimi Köy Enstitüleri Sistemi”* adlı Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesinde, 1982 yılında tamamlanmıştır.

¹ Köy Enstitüleri konusunda ilk akla gelen bilimsel çalışma Fay Kirby tarafından 1962 yılında Columbia Üniversitesinde *“The Village Institute Movement of Turkey: An Educational Mobilization for Social Change”* başlığıyla hazırlanan ve *“Türkiye’de Köy Enstitüleri”* olarak aynı yıl Türkçe’ye çevrilen doktora tezi niteliğindeki çalışmadır. Kirby’nin bu çalışması 1951-54 yılları arasında Türkiye’de yaptığı araştırmalara dayalı olarak hazırlanmıştır. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Türk eğitim tarihini ve Cumhuriyet sonrası sosyal değişimi ele alan bu çalışmada Kirby Köy Enstitüleri’ni eleştirel bir anlayışla incelemek yerine enstitüleri şiddetle savunmuştur, Bkz., Nurgün Koç, *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Köy Enstitüleri*, İstanbul 2013.

Mehmet Şeren tarafından hazırlanan tez bilgisine tesadüfen bir yayında karşılaşılmış, bunun üzerine Ulusal Tez Merkezinde tarama yapılmış fakat kayıtlı olmadığı görülmüştür. TÜBESS üzerinden talep edildiğinde de teze ulaşılamadığı bilgisi verilmiştir. Yazara e-posta aracılığıyla başvurulmuş fakat yanıt alınmamıştır.

Bunun üzerine Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Kütüphanesinden tezin içindekiler, giriş ve kaynakça kısmının fotokopisine ulaşmak mümkün olmuştur. Bu çerçevede Mehmet Şeren tarafından (danışman bilgisine de ulaşılamamıştır) hazırlanmış olan ve 104 sayfadan oluşan Yüksek Lisans tezinde 44 kaynakçadan yararlanılmıştır. Köy Enstitüleri literatürü düşünüldüğünde kaynakçanın çok zayıf kaldığı anlaşılmaktadır. Kirby'den yararlanılmıştır.

Giriş kısmında Türkiye'de köy ve köy sorunları, öğretmen yetiştirme tarihsel temellerine yer verilmiştir. Araştırmanın amacı ve yöntemine ayrılan bölümün ardından 3. Bölümdeki Bulgular ve Yorum kısmında; Köy Enstitülerinin kuruluş amaçları, yerleri, işleyişi, öğretmenlerin nitelikleri, öğrenci seçimi vb. üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devleti'nde köylünün çektiği sıkıntılardan söz edilmiş ve Cumhuriyet rejiminin halkın çoğunluğunun oluşturduğu köylüye dayandığı ve kalkındırılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Köy Enstitülerinin 1954 yılında öğretmen okulları ile birleştirilerek İlköğretmen Okullarına dönüştürüldüğü belirtilmiştir (s.16)

(BERKOL, 1985) Bülent Berkol tarafından (danışmanı belirtilmemiş), *"Köy Enstitülerinin Eğitim Sistemimiz İçindeki Yeri, Önemi ve Fonksiyonları Üzerine Bir Tahlil Denemesi"* başlıklı Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Anabilim Dalında, 1985 yılında tamamlanmıştır.

89 sayfadan oluşan Yüksek Lisans tezinde 60 civarında kaynakçadan yararlanılmış, Fay Kirby'e yer verilmiştir. Daktilo ile yazılmış olmasına rağmen sayfalar net ve okunaklıdır. Köy Enstitülerinin önemi üzerinde durulmuştur. Daha zengin bibliyografya kullanılması gerekliliği tespit edilmiştir. Bu tezin, veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır.

(ERÇELEBİ, 1991) Hasan Erçelebi, 1991'de Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Planlaması Anabilim Dalı'nda *"Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri ve Türk Eğitim Sistemine Katkıları"* adlı doktora çalışmasını, Prof. Dr. İbrahim Ethem Başaran danışmanlığında yapmıştır.

266 sayfadan oluşan Doktora tezinde 105 civarında yazılı kaynakça kullanılmıştır. Köy Enstitüsü mezunlarından 250 kişi, Köy Enstitüsü mezunlarının bulunduğu yerlerde ulaşılabilen 250 ilkokul öğretmeni ve ilkokula öğretmen yetiştiren eğitim yüksekokulu öğrencilerinden 250 öğrencinin örneklem olarak alınarak çeşitli anketler uygulandığı belirtilmiştir (ss.13-14).

Burada Köy Enstitüleri, eğitim yönetimi açısından ele alınmıştır. Çalışma, enstitülerin eğitsel yönden değerlendirilmesi ve anket çalışmasından oluşmaktadır. Anketteki soruların amacının Köy Enstitüleri deneyiminden nasıl

yararlanılabileceğinin saptanması olduğu belirtilmektedir. Eğitim bilimi alanındaki bu çalışmada Köy Enstitüleri baştan sona olumlu biçimde ele alınmış, olumsuz görüşlere yer verilmemiştir. Bu yüzden nesnellikten uzaklaşmıştır. Doktora tezinde Enstitülerin sadece eğitim boyutu ele alınmış olmasına rağmen eğitsel faaliyetlerin tam olarak değerlendirilemeyip yüzeysel boyutta kaldığı anlaşılmaktadır. Kirby'den yararlanılmıştır.

Doktora tezinin² maalesef hala veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır.

(EKİNCİ, 1993) Prof. Dr. Abdulhaluk Çay danışmanlığında, Necdet Ekinci tarafından "*Sanayileşme ve Uluslaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine Türkiye (1923-1950)*" adlı Yüksek Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde, 1993 yılında tamamlanmıştır.

366 sayfadan oluşan tezde¹⁸⁶ civarında kaynakçadan yararlanılmıştır. Erçelebi'ye yer verilmemiş, Kirby'den yararlanılmıştır.

Toprak reformu ile ilgili gelişmeler ve Köy Enstitüleri birlikte ele alınarak feodal yapının üzerinde etkileri ortaya konmaya gayret edilmiştir. Özellikle kuruluş aşamasında sisteme katkısı olanların geri planda bırakılması ve sadece Tonguç'un öne çıkarılması eleştirilmekte fakat enstitüler üzerindeki etkisi de vurgulanmaktadır. Kapatılma süreci olarak belirlenen kısımdaki siyasal değerlendirmelerin objektif olduğu, dış politik gelişmelerin, Cumhurbaşkanı İnönü'nün siyasetine yansımalarına yer verildiği görülmektedir. Halen bu tezin³, veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır.

(BAHADIR, 1994) Ziyet Bahadır tarafından 1994 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı'nda, "*Köy Enstitülerinin Sosyolojik İncelenmesi*" adlı Doktora tezi hazırlanmıştır.

229 sayfadan oluşan Doktora tezinde, 200 civarında kaynakça kullanılmıştır. Köy Enstitüleri ile ilgili daha önce bir Doktora tezi hazırlamış olan Erçelebi'ye yer verilmemiş, Kirby'den yararlanılmıştır.

Bahadır tarafından Köy Enstitüleri'ni oluşturan koşullar, enstitülerin yapısı ve sosyolojik değerlendirmesi yapılmıştır. Bu çalışmada objektif bir yaklaşım sergilendiği görülmüş fakat daha zengin bibliyografya ile konunun daha geniş olarak ortaya konabileceği tespit edilmiştir.

(KÖKÇÜ, 1995) Tacettin Kökçü tarafından Yrd. Doç. Dr. Aykut Kansu danışmanlığında "*A Controversial Issue in Turkish Politics: Village Institutes / Türkiye Siyasetinde Tartışmalı Bir Konu: Köy Enstitüleri*" adlı Yüksek Lisans tezi

² Bkz., Erçelebi, *Köy Enstitülerinin Çağdaş Eğitim Yönetimine Katkıları*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 1993.

³ Bkz., Ekinci, *Sanayileşme ve Uluslaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine Türkiye (1923-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı, 1997.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, 1995 yılında tamamlanmıştır.

106 sayfadan oluşan Yüksek Lisans tezinde 82 civarında kaynakça kullanılmıştır. Daha önce hazırlanmış olan doktora tezlerine yer verilmemiş; Erçelebi ve Bahadır'ın çalışmalarından yararlanılmamıştır. Kirby'e yer verilmiştir. Enstitülerin kırsal kesimin dönüşümüne yönelik siyasi etkileri ele alınırken karşıt fikirlere yeterince yer verilmediği görülmüştür. İnönü'nün Enstitülerin "kapatılması" üzerindeki etkilerinden söz edilmiştir. Bu tezin, hala veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır.

(ILGAZ, 1995) 1995 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde Deniz Ilgaz, Doç. Dr. Yeşim Arat danışmanlığında "The Village Institutes and the Kemalist Ideology in the Turkish Republic/ Türkiye Cumhuriyeti'nde Köy Enstitüleri ve Kemalist İdeoloji" adlı Doktora tezini hazırlamıştır.

378 sayfadan oluşan Doktora tezinde, 458 civarında kaynakça kullanılmıştır. Köy Enstitüleri ile ilgili daha önce hazırlanmış olan Doktora tezlerinden Erçelebi ve Kirby'e yer verilmiş, Bahadır'dan ise yararlanılmamıştır.

Çalışma Kemalist ideoloji olarak belirlenen siyasal yapının Köy Enstitüleriyle olan ilişkisini ele almaktadır. Enstitülerin İ. Hakkı Tonguç ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Ilgaz'ın Doktora seviyesindeki çalışmasının, veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır.

(ÇAKAN, 1999) Prof. Dr. Figen Berkay danışmanlığında Suat Çakan tarafından "Türkiye'nin Eğitim Politikası Çerçevesinde Köy Enstitüleri" başlıklı Yüksek Lisans tezi Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında, 1999 yılında tamamlanmıştır.

106 sayfadan oluşan tezde 100 civarında kaynakça kullanılmıştır. Bahadır ve Ilgaz'ın Doktora tezlerinden yararlanılmamış, Erçelebi'ye yer verilmiştir. Kirby'den yararlanılmıştır.

Yaklaşık 80 sayfalık metnin ilk kısımlarında eğitim ve çağdaşlaşma konuları üzerinde daha fazla durulmuş, Köy Enstitülerine ise (ss.52-80) arasında yer verilmiştir. Yazarın üzerinden yüzeysel olarak geçtiği özellikle bu kısımlarda konuları ele alırken pek çok yerde kaynakça göstermediği tespit edilmiştir. Bu tezin, veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır.

(BAKKAL, 1999) Bilge İşçel Bakkal tarafından Prof. Dr. Erol Cihan danışmanlığında "Türkiye'de Köy Enstitüleri (Kuruluşu, Kapanışı ve Faaliyetleri)" başlıklı Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde, 1999 yılında tamamlanmıştır.

176 sayfadan oluşan Yüksek Lisan tezinde 110 civarında kaynakçadan yararlanılmıştır. Erçelebi, Bahadır ve Ilgaz'ın Doktora çalışmalarına yer verilmemiştir. Fay Kirby'den yararlanılmıştır.

Prof. Dr. Erol Cihan danışmanlığında, Bilge İşçel Bakkal tarafından enstitülerde uygulanan sistem ve modelin günümüzde tüm okullarda uygulanması

gerektiği önerilirken “Her kurumun elbette ki eksiklikleri olur. Ancak yapıcı eleştiriler eksiklikleri yok eder” (s.158) ifadesine rağmen Köy Enstitülerine yönelik eksikliklerden hiç söz edilmemiş ve eleştirel bir bakış açısı sergilenememiştir. Hâlâ bu tezin, veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır.

(SEKMEN, 2001) Prof. Dr. Kadir Cangızbay danışmanlığında, Çiğdem Sekmen tarafından “Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Öncesi ve Sonrası Köy Enstitüleri (1940-1950)” başlıklı Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında, 2001 yılında tamamlanmıştır.

131 sayfadan oluşan Yüksek Lisans tezinde 150 civarında kaynakça kullanılmıştır. Daha önce hazırlanmış olan Erçelebi, Bahadır ve Ilgaz’ın Doktora tezlerine yer verilmemiş, Kirby’den ise yararlanılmıştır.

Prof. Dr. Kadir Cangızbay danışmanlığında, Çiğdem Sekmen tarafından hazırlanan Yüksek Lisans tezinde Köy Enstitülerinin kuruluşu, Tek Partili Dönem ve Çok Partili hayata geçişle beraber Demokrat Parti dönemindeki gelişmeler ele alınmıştır. Köy Enstitüleri ve köye yararlı insan yetiştirme projesinin Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren ele alınan bir konu olduğu ve bunun Türkiye Cumhuriyeti devletinde bir plan dahilinde hayata geçirildiği gösterilmiştir. Bu yüzden Enstitülerin İ. Hakkı Tonguç ile özdeşleştirilmesinin doğru bir tutum olmadığı belirtilmiştir. Yine Türkiye’nin II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelere ve CHP’nin kendi içindeki siyasi duruma göre Köy Enstitüleri için yeni adımlar atıldığı, Köy Enstitülerine yönelik eleştirilerin daha çok Yücel ve Tonguç üzerinden yapıldığı, bu yüzden de CHP’nin bu isimlerden başlamak üzere yöneticilerin tasfiyesine giriştiği anlatılmıştır. Konu ele alınırken son derece başarılı ve objektif bir yaklaşım sergilendiği tespit edilmiştir. Doktora tezlerine başvurulmaması ise önemli bir eksikliklerdir. Bu tezin, veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır.

(BOZKURT, 2001) Yrd. Doç. Dr. Oktay Gökdemir danışmanlığında “Öğretmen, Cumhuriyet ve Kurumları: Köy Enstitüleri Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tezi Birgül Bozkurt tarafından Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında, 2001’de hazırlanmıştır.

162 sayfadan oluşmaktadır. 151 civarında kaynakça kullanılmış ve konu ile ilgili Doktora tezlerinden sadece Erçelebi’ye ulaşılmış, Bahadır ve Ilgaz’a yer verilmemiştir. Kirby’den yararlanılmıştır. Çalışmada Cumhuriyetin ideolojisi ve Köy Enstitülerinin kurulmasının gerekçeleri ve öğretmen yetiştirilmesi meselesi ele alındıktan sonra Köy Enstitüleri hakkında bilgi verilmiştir.

(ERDEM, 2001) İlkfer Erdem tarafından Prof. Dr. Mesut Çapa danışmanlığında “Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli Olarak Köy Enstitüleri ve Beşikdüzü Örneği” adlı Yüksek Lisans tezi Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında, 2001 yılında tamamlanmıştır.

120 sayfadan oluşan tezde Beşikdüzü Köy Enstitüsüne ait 31 civarında belge, 70 civarında yazılı kaynakça ve 6 sözlü kaynağa başvurulmuştur.

Erçelebi, Bahadır ve Ilgaz'ın Doktora çalışmalarına yer verilmemiştir. Fay Kirby'den ise yararlanılmıştır. Deniz Ilgaz'ın "*Köy Enstitüleri*" adlı makalesine (s.17 vd) yer verilmişse de kaynakçada gösterilmemiştir. Benzer şekilde İhsan Erçelebi'ye ait *Köy Enstitülerinin Çağdaş Eğitim Yönetimine Katkıları* adlı esere metinde yer verilmiş (s.20) fakat kaynakçada gösterilmemiştir. Dolayısıyla referans göstermede titiz davranılmadığı anlaşılmış diğer yandan bu durum referans gösterilen kaynakların tamamına başvurulup vurulmadığı şüphesine yol açmıştır.

Metin içinde Köy Enstitüleri ve Beşikdüzü Köy Enstitüsüne ait olumlu ve olumsuz tarafları bir arada bulmak mümkün olmadıysa da -daha çok olumlu özellikler üzerinde durulmuştur- Sonuç kısmında Enstitülere dair objektif bir yaklaşım sergilendiği görülmüştür. Halen bu tezin, veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır.

(KALYONCU, 2002) Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin Yaman danışmanlığında, Zeynep Kalyoncu tarafından 2002 yılında, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans tezi, 156 sayfadan oluşmaktadır. "*Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri*" başlıklı tezde Hasan -Âli Yücel'in Cumhuriyet dönemi eğitimi ve Köy Enstitüleri konusundaki etkili çalışmalarından söz edilmektedir.

142 civarında kaynakça kullanılmış ve konu ile ilgili Bahadır, Erçelebi ve Ilgaz'ın Doktora tezlerine yer verilmemiş; Kirby'den yararlanılmıştır.

(BOYBEYİ, 2002) Prof. Dr. Yahya Akyüz danışmanlığında Songül Boybeyi tarafından hazırlanan Yüksek Lisans tezi "*1946- 1950 Arası Siyasal Hayatta ve Basında Köy Enstitüleri: Vatan, Ulus ve Cumhuriyet Gazetelerinde*" adını taşımaktadır. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalında 2002 yılında tamamlanmış olup 110 sayfadan ibarettir. Köy Enstitülerine yönelik son derece kapsamlı ve objektif bir çalışma yapıldığı görülmüştür. Bunda yazarın başarısı kadar danışmanı olan ve Türk eğitim tarihinin önde gelen isimlerinden Prof. Dr. Yahya Akyüz ve jüri üyelerinin de sağlam tespitlerinin ve yönlendirmelerinin etkisi olduğu düşünülmektedir. (Tez savunma jüri üyeleri Prof. Dr. Cahit Kavcar, Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı).

55 civarındaki telif eserin yanında gazetelerden yararlanılmıştır. Doktora tezlerinden Erçelebi'ye ulaşılmış, Bahadır ve Ilgaz'a yer verilmemiştir. Kirby'den yararlanılmıştır. Doktora tezlerinin tamamına başvurulmasıyla çalışmanın daha mükemmel hale geleceği tespit edilmiştir.

(POLAT, 2004) Erkan Polat tarafından, Yrd. Doç. Dr. Ayhan Doğan danışmanlığında "*İvriz Öğretmen Okulları*" başlıklı Yüksek Lisans tezi Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalında, 2004 yılında tamamlanmıştır.

377 sayfadan oluşan Yüksek Lisans tezinde arşiv belgesi niteliğindeki diploma defteri vb. kaynaklara ek olarak 73 civarında yazılı kaynakça, 7 sözlü kaynakçadan yararlanılmıştır. Yaklaşık olarak tezin son 70 sayfa eklerden

oluşturulmuştur. Konu ile ilgili Doktora tezlerinden Erçelebi, Bahadır, Ilgaz ve Kirby'ye yer verilmediği görülmüştür.

Erkan Polat, İvriz Köy Enstitüsünün İlköğretmen Okuluna dönüştürülmesinden sonraki sürecini de yaklaşık olarak 1970'li yılların sonlarına kadar incelemiştir. Bu tezin en önemli ve orijinal tarafı Köy Enstitüsündeki gerek öğretim gerek staj, ziraat ve hayvan bakımı vb. pek çok uygulamanın İlköğretmen Okuluna dönüştürüldükten sonra da devam ettiğinin belgelerle ortaya konmasıdır.

(BURGAÇ, 2004) Doç. Dr. Saime Yüceer danışmanlığında, Murat Burgaç tarafından "*Çifteler Köy Enstitüsü*" başlıklı Yüksek Lisans tezi Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında, 2004 yılında tamamlanmıştır.

336 sayfadan oluşan Yüksek Lisans tezinde Çifteler Köy Enstitüsü ile ilgili çeşitli belgelere ek olarak 89 civarında yazılı, 11 sözlü kaynakçadan yararlanılmıştır. Konu ile ilgili Doktora tezlerinden Erçelebi, Bahadır, Ilgaz'a başvurulmamış, Kirby'e yer verilmiştir.

Yüksek Lisans tezinin oldukça uzun bir kısmı (ss.211-325) eklerden oluşturulmuştur. Köy Enstitüleri ve Çifteler Köy Enstitüsü ile ilgili olarak yapılan değerlendirmede, özellikle kapatılma olarak belirtilen süreç irdelenirken karşıt görüşlere yer verilmediği görülmektedir. Yine de Yüksek Lisans tezi Çifteler Köy Enstitüsü üzerinde odaklanmış ve bu konu ile ilgili gerek sözlü kaynaklar gerekse Çifteler Köy Enstitüsüne ait çeşitli belgelere ulaşılarak özgün bilgilerin ortaya çıkarılması dolayısıyla önemli bir çalışma olarak değerlendirilmiştir.

(FİLİZ, 2005) Aytül Filiz, Doç. Dr. Mehmet Türkay danışmanlığında "*Kalkınma Eğitim İlişkisi; Köy Enstitüleri Deneyimi*" başlıklı Yüksek Lisans tezini Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında, 2005 yılında tamamlamıştır.

161 sayfadan oluşan tezde 70 civarında yazılı, 10 sözlü kaynakçadan yararlanılmıştır. Erçelebi, Bahadır ve Ilgaz'ın Doktora tezlerine yer verilmemiş; Kirby'nin birkaç kaynağından yararlanılmıştır.

Köy Enstitülülerle sözlü mülakatlara da yer verilmiş ve sonuç kısmında ulaşılan yargılardan birisi de "*Sovyetlerdeki teknik okullardan esinlendiği de düşünülen köy enstitüleri, eski feodal dinsel eğitim kurumlarından sonra ilerlemeyi ve gelişmeyi temsil etmekle beraber bu kurumlarda ulusal olarak uygulanan bir eğitim mevcuttu.*" (s.122) olmuştur. Tezde, kırsal kesimin sorunları, iktisadi yapısı, Köy Enstitüleri uygulamasındaki kırsal kesimin kalkınmaya etkisinden daha çok eğitim ve "kapatılması"nın siyasi aşamalarına yer verildiği görülmüştür. Bu yüzden başlıkla metin uyumu tam olarak sağlanamamıştır. Bu tezin, veri tabanı üzerinden yayınlanma izni bulunmamaktadır.

(ERVİN, 2006) Murat Ervin tarafından Yrd. Doç. Dr. A. Beyhan Özdemir danışmanlığında, 2006 yılında, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Fotoğraf Anasanat Dalında tamamlanan Yüksek Lisans tezinin konusu Güzel Sanatların Fotoğraf dalıdır. "*Türk Fotoğraf Sanatının Gelişim Süreci İçerisinde Halkevleri ve Köy Enstitülerinin Rolü*" başlığını taşıyan ve 143 sayfadan oluşan tez,

daha önce tek başına ele alınmamış olan Köy Enstitülerinde Fotoğraf konusunu işlemesi yönüyle özgündür. 81 civarında kaynaktan yararlanılmış, Erçelebi, Bahadır, Ilgaz ve Kirby'e yer verilmemiştir.

(BAYSAL, 2006) Mimarlık konusunda 2006 yılında Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında Öğr. Gör. Dr. Neşe Yeşilkaya danışmanlığındaki Yüksek Lisans tezi "*Erken Cumhuriyet Döneminde Köy Mekânına Bakış ve Köy Enstitülerinde Mekânsal Deneyimler*" adıyla Ebru Baysal tarafından hazırlanmıştır. 262 sayfadan oluşan Yüksek Lisans tezi, Köy Enstitülerini farklı bir açıdan değerlendirmesi yönüyle özgündür. Enstitülere mimari perspektiften bakılmış, çizimler, resimler, fotoğraflar ve eklerle zenginleştirilmiştir. İlk kez enstitülerin mimari yönünün ele alınması dolayısıyla özgün bir çalışma ortaya çıkarılmıştır.

123 civarında kaynaktan yararlanılmıştır. Kirby, Erçelebi ve Ilgaz'a yer verilmiş, Bahadır'a başvurulmamıştır.

(AKTAŞ, 2006) Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kandır danışmanlığında, Ayşe Aktaş tarafından "*İvriz Köy Enstitüsü*" başlıklı Yüksek Lisans tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Bilim Dalında, 2006 yılında tamamlanmıştır.

132 sayfadan oluşan Yüksek Lisans tezinde 60 civarında kaynaktan ve İvriz Köy Enstitüsüne ait arşiv niteliğindeki belgelerden yararlanıldığı belirtilmiştir. Daha önce hazırlanmış olan Doktora tezlerinden Erçelebi, Bahadır ve Ilgaz'ın hiçbirine yer başvurulmamış, Erkan Polat'ın aynı konudaki 2004 yılında tamamlanmış olan "*İvriz Öğretmen Okulları*" adlı Yüksek Lisans tezine de yer verilmemiştir. Kirby'den yararlanılmıştır.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kandır danışmanlığında, Ayşe Aktaş tarafından hazırlanan Yüksek Lisans tezinin ilk kısımlarda Köy Enstitüleri ile ilgili kanun maddelerine yer verilmiş, Köy Eğitimleri Yasası, Köy Enstitüleri Yasasının maddeleri (s.13-20), Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanununun maddeleri yazılmıştır (s.22-44). İkinci Bölümde İvriz Köy Enstitüsüne geçilmiştir (s.48). Bölümlerin ele alınmasında yöntem açısından yetersizlikler görülmüştür. Örneğin Dördüncü Bölüm; "*İvriz Köy Enstitüsü Kapatılıyor*" ve "*Sonuç*" şeklinde tek sayfada ele alınmıştır (s.120). Yine aynı şekilde kaynakçada, Hatıralar olarak ayrılan kısma sözlü kaynakların da dahil edildiği anlaşılmıştır. Buna rağmen İvriz Köy Enstitüsü ile ilgili Yüksek Lisans tezi gerek konu başlığı gerekse ortaya konan bilgiler yönüyle orijinaldir.

(AYTEMUR, 2007) 2007 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Doç. Dr. Mehmet Okyayuz danışmanlığında, Nuran Aytemur tarafından "*The Populism of the Village Institutes: A Contradictory Expression of Kemalist Populism/ Kemalist Halkçılığın Çelişkili Bir İfadesi Olarak Köy Enstitüleri Halkçılığı*" başlıklı Doktora tezi hazırlanmıştır.

228 sayfadan oluşan Doktora tezinde⁴ 203 civarında telif eser ve 10 sözlü kaynakçadan yararlanılmıştır. Ilgaz, Erçelebi ve Kirby'e yer verilmiş, Bahadır'a başvurulmamıştır.

Doktora tezinde, yazar tarafından Kemalist halkçılık olarak ele alınan kavramla Köy Enstitüleri halkçılığı adı verilen kavram etrafında Köy Enstitüleri incelenmiş, Köy Enstitüleri'nde yaratılmak istenen yeni aydın tipi tartışılmıştır.

(ERSİL, 2007) Gözde Özyüksel Ersil, Yrd. Doç. Dr. Salih Aydoğan danışmanlığında "*Cumhuriyet Devrimimizin Özgün Eğitim Kurumları Köy Enstitülerinde Müzik Eğitimi ve Günümüze Yansımaları*" adlı Yüksek Lisans tezi hazırlanmıştır. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Öğretmenliği Bilim Dalında 2007 yılında tamamlanmış olan tezde Köy Enstitülerindeki müzik eğitimi konusu ele alınmış, bu çalışma yapılırken 30 sözlü kaynağa başvurulduğu bilgisi verilmiş (s.51), açık bilgileri verilmeyerek sadece mezun oldukları enstitü isimleri belirtilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Salih Aydoğan danışmanlığında tamamlanmış olan ve 91 sayfadan oluşan tezde 18 civarında kaynakça kullanılmıştır. Köy Enstitüleri konusunda daha önceden yapılmış olan Doktora tezlerinin hiçbirine başvurulmadığı görülmüştür.

(KOÇ, 2007) Prof. Dr. Tuncer Baykara danışmanlığında, Nurgün Koç tarafından "*Türk Kültür Tarihi İçinde Köy Enstitüleri*" başlıklı Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında, 2007 yılında tamamlanmıştır.

501 sayfadan oluşan Doktora tezinde 640 civarında yazılı, 15 sözlü kaynaktan yararlanılmıştır.⁵ Konu ile ilgili hazırlanmış ve literatürde yer alan Doktora tezlerinin tamamına; Erçelebi, Bahadır, Ilgaz ve Kirby'e yer verilmiştir.

Köy Enstitüleri öncesi Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde eğitim faaliyetleri, köy ve kırsal kesimin sorunları, Köy Enstitülerinin kuruluş aşaması, fikri hazırlık süreci, kuruluş çalışmaları, eğitim faaliyetleri, dersler, kültürel faaliyetler vb. üzerinde durulmuştur. Sosyal yapıya, edebiyat dünyasına olan etkilerine değinilmiş, siyasal tartışmalara yer verilmiştir. Bütün bu gelişmeler ele

⁴ Bkz., Nuran Aytemur Sağıroğlu, *The Populism of the Village Institutes: A Contradictory Expression of Kemalist Populism*, VDM Verlag Dr. Müller 2009.

⁵ Doktora tezi türündeki akademik çalışma, Köy Enstitüleri gerçeğini akademik bakış açısıyla objektif olarak daha fazla okuyucu kitlesine ulaştırabilmek amacıyla kitap olarak 2013 yılında yayınlanmıştır. Doktora tezi sırasında değerli danışman hocam Prof. Dr. Tuncer Baykara'nın çalışmanın hacminin çok genişlediği ve daraltılması gerektiği düşüncesi üzerine Köy Enstitülerindeki Çalışmalar ile ilgili kısım daraltılmıştı. Bu kısım daha sonra "*Köy Enstitülerinde İş Hayatı*" başlığı ile makale olarak yayınlanmıştır. Kitap olarak yeniden gözden geçirme esnasında yararlanılan yazılı kaynakça 685 civarında olmuştur. Köy Enstitülerinin zengin literatürünün hakkını verebilmek ve konuyu tüm yönleriyle gözler önüne serilebilmek amacıyla gösterilenden daha fazla kaynağa ulaşılmış, ancak tez (kitap) hacminin göz önünde bulundurulması zaruretiyle sınırlandırılmak durumunda kalınmıştır.

alınırken nesnellik hassasiyeti ön planda tutulmuştur. Konuların kapsamlı ve zengin kaynakça ile irdelenmesine özen gösterilmiştir. Doktora tezi ayrıca, köy ve köylünün eğitimi sorununu Halkevi dergileri aracılığıyla tespit etmesi yönüyle de orijinaldir. Neredeyse tüm Halkevi dergilerine ulaşılarak genç Cumhuriyet rejiminin köy ve eğitim sorununa bakışı tespit edilmeye gayret edilmiştir. Enstitülerin Türk kültür tarihi içindeki yeri ortaya konulmuştur.

(ESEN, 2007) Zekeriya Esen, Yrd. Doç. Dr. Ali Satan danışmanlığında “*Kepirtepe ve Arifiye Köy Enstitüleri (1940-1946)*” başlıklı Yüksek Lisans tezini Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında, 2007 yılında tamamlamıştır. Başlıkla uyumsuz bir şekilde önce Arifiye, sonra da Kepirtepe Köy Enstitüsü ele alınmıştır.

Yrd. Doç. Dr. Ali Satan danışmanlığında hazırlanan ve 154 sayfadan oluşan Yüksek Lisans tezinde 58 civarında kaynakça kullanılmış, 7 Köy Enstitüsü mezunu ile söyleşi yapılmıştır. Daha önce yapılan Doktora tezlerinin hiçbirinden yararlanılmadığı görülmüştür.

(TOPRAK, 2008) Gül Nihan Toprak tarafından Doç. Dr. Himmet Hülür danışmanlığında hazırlanan “*Cumhuriyetin İlk Döneminde Türk Eğitim Sistemi ve Köy Enstitüleri*” Yüksek Lisans tezi, 2008 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalında tamamlanmıştır.

Doç. Dr. Himmet Hülür danışmanlığında hazırlanan ve 116 sayfadan oluşan tezde ortalama 95 kaynakça kullanılmıştır. Köy Enstitüleri ile ilgili daha önce yapılmış olan Doktora tezlerinden; Erçelebi, Bahadır, Ilgaz, Koç ve Aytemur’dan yararlanılmadığı görülmüştür. Fakat Kirby’e yer verilmiştir.

(UZ, 2008) 2008 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı’nda Prof. Dr. Zahide İmer danışmanlığında Ayfer Uz tarafından, “*Köy Enstitülerinde Verilen Görsel Sanatlar Eğitiminin Günümüz Görsel Sanatlar Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*” adlı Doktora tezinde⁶ Köy Enstitüleri’ndeki sanat eğitimi araştırılmıştır. Köy Enstitüleri’nin sanatsal gelişime yaptığı katkılar ortaya konmuştur.

223 sayfan oluşan Doktora tezinde 142 civarında telif eser, 8 sözlü kaynakçadan yararlanılmıştır. Aytemur, Ilgaz ve Koç’a yer verilmemiştir. Erçelebi ve Bahadır’dan ilgili başlıca araştırmalar başlığı altında söz edilmiştir. Kirby’dan yararlanılmıştır.

(AYKANAT, 2008) Yrd. Doç. Dr. Saadet Tekin danışmanlığında Şükran Aykanat tarafından “*Köy Enstitüleri ile Çoklu Zeka İlişkisi*” başlıklı Yüksek Lisans tezi Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Bölümü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalında, 2008 yılında tamamlanmıştır.

⁶ Bkz., Ayfer Uz, *Köy Enstitülerinde Resim-İş*, Gece Kitaplığı Yayınları, 2014.

76 sayfadan oluşan tezde 21 civarında kaynakçadan yararlanılmış, Yapılan uygulama sonucunda, 96 Köy Enstitüsü mezununa tutum ölçeği uygulandığı, bunlardan 14 tanesinin çalışmaya dâhil edilmediği belirtilmiştir. Daha önce yapılan Doktora tezlerinin hiçbirine başvurulmadığı görülmüştür.

Sonuç kısmında karar alıcılar ve uygulayıcılara Köy Enstitüleri sistemi önerilerek, buradaki eğitim öğretim etkinliklerinin öğrenme ortamlarına taşınması, ayrıca Eğitim Fakültelerindeki ders içeriklerinde de yer verilmesi (s.58) gerektiği belirtilmiştir. Yrd. Doç. Dr. Saadet Tekin danışmanlığında Şükran Aykanat tarafından Köy Enstitüleri ile ilgili zayıf literatür bilgisinin çoklu zekâ kuramına uyarlandığı görülür. Buna rağmen konunun sözlü kaynaklara dayanarak özgün bir çerçevede ele alındığı değerlendirilmiştir.

(KALAYCI, 2008) Tuba Kalaycı tarafından Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı danışmanlığında *“Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli Olarak Köy Enstitülerinin Etkileri: Eskişehir- Çifteler Örneği”* adlı Yüksek Lisans tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Bölümü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalında, 2008 yılında tamamlanmıştır. 265 sayfadan oluşan tezde ortalama 111 kaynak, 11 sözlü kaynaktan ve enstitülülere ait çeşitli raporlardan yararlanılmıştır.

Tez konusunun ele alınmasına yönelik olarak Giriş kısmında (s.IV) Köy Enstitüleri konusunda zengin bir literatür oluşmasına rağmen *“...yapılan araştırmaların, birkaçı istisna, bilimsel bir nitelik gösterdiğini söylemek güçtür”* ifadesiyle Yüksek Lisans çalışması için iddialı bir giriş yapılmış fakat bu birkaç nitelikli bilimsel çalışmanın hangileri olduğuna ne metin içinde ne de kaynakçada yer verilmemiştir. Yani daha önce yapılmış olan Doktora tezleri yok sayılmıştır. Deniz Ilgaz’ın ismine metin içinde rastlanmışsa da hangi çalışması olduğu anlaşılamamıştır. Kaynakçada Fay Kirby’e yer verilmiştir.

Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı danışmanlığında Tuba Kalaycı tarafından, genel olarak bakıldığında *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Köy Enstitüleri’nde* ele alınmış olan konuların; akademik çalışma disiplininin uzak, yöntem yanlışlıkları ve subjektif bakış açısının yansımaları içinde tekrar edildiği tespit edilmiştir. Örneğin *“Yurt içinde olumlu ve olumsuz yankı olarak kimler neler söyledi”* başlığı altında 42 olumlu görüşe, 10 olumsuz görüşe yer verilmiştir. Tefvik İleri’nin görüşlerine yer verilirken *“Tevfik İleri (Köy Enstitülerini kapatan, Eğitim Bakanı), Hasan- Âli Yücel için “Ulusal Eğitim Bakanı”* şeklinde akademik olmayan bir üslup kullanıldığı görülmüştür.

(KAR, 2008) Tuğçem Kar, Prof. Filiz Kamacıoğlu danışmanlığında *“Bir Eğitim Modeli Olarak Köy Enstitülerinde Müzik Eğitiminin İncelenmesi ve Şarkı Dağarcığının Kullanılabilirliği”* başlıklı Yüksek Lisans tezini Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Öğretmenliği Bilim Dalında 2008 yılında tamamlanmıştır. 162 sayfadan oluşan tezde 15 sözlü kaynak ve ortalama 63 kaynaktan yararlanılmıştır.

Köy Enstitüleri ile ilgili yazılan tezler eksik verilmiş, daha önceki Doktora tezlerinin tamamı verilmesine rağmen Türk Kültür Tarihi İçerisinde Köy Enstitülerine yer verilmemiştir. Fay Kirby'den yararlanılmıştır.

(TURAN, 2009) Ayça Turan tarafından, Prof. Dr. Erdoğan Başar danışmanlığında *“Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmede Akpınar Köy Enstitüsünün Yeri ve Önemi”* başlıklı Yüksek Lisans tezi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalında, 2009 yılında tamamlanmıştır.

58 civarında kaynakça, 9 sözlü kaynakçadan yararlanılmıştır. Akpınar Köy Enstitüsü mezunlarının açık bilgilerine metin içinde yer verilip kaynakçada yer verilmemesi yüzünden karışıklığa yol açabileceği bir yöntem hatası olarak tespit edilmiştir.

Daha önce yapılmış olan Doktora tezlerinden Bahadır, Ilgaz, Koç, Aytemur ve Uz’a yer verilmemiş, sadece Ercelebi’ye başvurulmuştur. Kirby’e yer verilmiştir.

“Köy enstitüleri kurulduğu yıldan başlayarak günümüze değin Türk eğitim ve düşün dünyasında tartışmalara konu olmuştur. Bu kurumlarla ilgili olarak lehte ve aleyhte çok şeyler yazılmış ve söylenmiştir. Ne var ki köy enstitülerinin varlıklarını, kimliklerini, etkilerini, eksik ve az yönlerini yansız biçimde ortaya koyacak akademik düzeyde gerçekleştirilen çalışmalar oldukça azdır.” denmesine rağmen konu ile ilgili Doktora çalışmalarına yer verilmemesi anlaşılammıştır. Zaten Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet’e öğretmen yetiştirme meselesinin ele alındığı bölümlerin *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Köy Enstitüleri* ile örtüştüğü, oldukça zayıf bir kaynakça ve yüzeysel bir anlatıma yer verildiği tespit edilmiştir. Tezin orijinal olan kısmı ise Akpınar Köy Enstitüsüne ilişkin gelişmelere yer verilen bölümdür. Özellikle sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler önemlidir. Önceki akademik çalışmalara yer verilmemesi önemli bir eksikliklerdir.

Sonuç ve Tartışma

Köy Enstitüleri ile ilgili 2010 yılına kadar, 7 Doktora, 24 Yüksek Lisans tezi olmak üzere toplam 31 adet tez yapılmıştır. Doktora tezlerinin 2 tanesi (% 28,5); Yüksek Lisans tezlerinin de 9 tanesi (% 37,5) erişime kısıtlıdır.

Ankara Üniversitesinde 4, Gazi Üniversitesinde 4, Marmara Üniversitesinde 3, İstanbul Üniversitesinde 2, Selçuk Üniversitesinde 2 olmak üzere, gösterilen diğer üniversitelerde 1’er tez hazırlanmıştır. Tezlerin 20’si Eğitim ve Öğretim, 4’ü Tarih- Türk İnkılap Tarihi, 2’si Siyasal Bilimler konusundadır. Ekonomi, Fotoğraf, Mimarlık ve Sosyoloji konularında 1’er tez yapılmıştır.

Özellikle 2007 yılından itibaren yeni açılan üniversite sayısına bağlı olarak çalışmaların yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan Köy Enstitülüler ve

ardından ikinci kuşak Köy Enstitülüler⁷ tarafından kurulan çeşitli sivil toplum kuruluşlarının da Köy Enstitüleri ile ilgili akademik çalışmaları teşvik ettikleri anlaşılmaktadır. Son 10 yılda (2010- 2020) hazırlanan tez sayısı 30 yılda yapılan tez sayısının yaklaşık olarak iki katını bulmuştur.

Kaynakça gösterimi ile ilgili olarak daha önce yapılmış olan tezlere özellikle de Doktora tezlerine atıf verme durumuna bakıldığında tezlerin neredeyse tamamında önceki çalışmalara yer verilmediği görülmüştür. Doktora tezleri de dâhil olmak üzere neredeyse bütün tezlerde adeta konu ilk kez ele alınıyormuş edasıyla hareket edilmiştir. Sadece Koç, daha önce yapılmış olan ve literatürde görünen tüm doktora tezlerinden yararlanmıştır.

Mehmet Şeren, Bülent Berkol ve Hasan Erçelebi'nin, dönemin koşulları gereği erişim olanaklarının sınırlı olması dolayısıyla *kasıtsız* şekilde önceki tezlere ulaşamadıkları varsayılmıştır. Fakat bunların dışında genel olarak önceki tezlere yer vermeme, yok sayma, kasıtlı ya da kasıtsız şekilde kaynak göstermeme durumu vahim şekillerde karşımıza çıkmaya devam etmiştir. Temel kaynaklara erişim konusunda da çoğunlukla yeterli çaba gösterilmediği fark edilmiştir.

Diğer taraftan neredeyse tezlerin tamamında Fay Kirby'e mutlaka atıf yapıldığı görülmüştür. Hatta Türkiye'de yapılmış olan Doktora tezlerinin görülmeyip Kirby'nin birkaç eserine birden atıf yapılan tezlerle de karşılaşmıştır. Kirby'nin literatürdeki yeri ne kadar önemli ise diğer çalışmalara da aynı ölçüde yer verilmesi akademik etik gereği iken yabancı bir akademisyenin çalışması etrafında adeta tavaf edilmesi ve Türk akademisyenlerin Doktora niteliğindeki çalışmalarının yok sayılması gerçeği akademinin içine düştüğü "Batılı" karşısındaki kompleksin bir yansıması gibidir. İlginç olan odur ki bu kompleksin içine neredeyse tüm Doktora çalışması yapmış olan araştırmacılar düşmüş görünmektedir.

Bütün bunlar bize Köy Enstitüleri gibi popüler ve ideolojik bakış açısının ön planda olduğu bir konuda yapılan tezlerin ele alınmasında bilimsel etik kurallara yeterince riayet edilmediği gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır. Özellikle mevcut literatürü kullanan araştırmacıların eserlerini yok sayarak orada geçen kaynakçayı olduğu gibi kullanıp, ilgili kaynağın yazarına atıf yapmama durumu ile sıkça karşılaştığımızı üzümlere belirtmek durumundayız.

Bilimsel etik kurallara riayet, aynı zamanda çalışmanın değerini de belirleyen unsurların başında gelmektedir. Her ne kadar hukuki kaidelerle bilimsel etik kuralları belirlenmişse de akademinin kendi içinde bu kuralları belirlemesi ve en hassas şekilde uygulaması temel esastır. Bilimsel ihmal ya da disiplinsiz

⁷ Köy Enstitüleri Araştırma, Eğitim ve Geliştirme Derneği, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği gibi. 2001 Aralık ayında kuruluşunu kamuoyuna açıklayan Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği kuruluş bildirisinde derneğin hedeflerinin başında, Köy Enstitüleri dönemine ilişkin tüm zenginliklerin, birikimlerin yeni yüzyıla taşınması olduğu bildirilmiştir, Bkz., <https://www.ykked.org.tr/index.php/kurumsal/kurulus-bildirgesi>, Erişim tarihi 6.6.2020.

araştırma sonucu bazı hatalar ortaya çıkar ki, burada kasıtlı bir durum ve sahtekarlık olmayabilir. Genellikle telafi edilebilir ya da bilime büyük zarar vermediği düşünülebilir. “Ancak yine de etik açıdan bilim insanına yakışmayan ve kabul edilemez bir durumdur.” Fakat asıl tehlikeli olan kasıtlı biçimde gizleme, örtme, saklama, çarpıtma ve uydurmaya dayalı çalışmalardır. Aynı şekilde kaynak gösterme konusunda da özellikle kasıtlı tutumlar ve intihaller söz konusudur. Bütün bunlar bilimin gelişmesi önündeki en önemli engeller arasındadır. Bilimsel araştırmalarda etik dışı davranış tespit edildiğinde bu durum araştırmayı yapan kişi, kişiler veya kuruluşun itibarının sarsılmasıyla sonuçlanır. Bu tür sorunlarla karşılaşmamak için özellikle yeni yetişmekte olan bilim insanlarına bilimsel araştırma eğitiminin tam ve eksiksiz olarak verilmesi gerekmektedir (Küçük, 2003: 260-265).

Diğer bir sorun tezlerin kısıtlanmasıdır. Kısıtlanan tezlere elektronik ortamda ulaşmak mümkün olmamaktadır.

Ulusal Tez Merkezi, gerçek ortamda da okuyucuya tez vermediğinden bu tezlere ancak yapıldıkları enstitüler aracılığıyla ulaşmak mümkün olabilir. Bu ulaşma biçimi de tezlere ulaşma sistemi dışında kaldığından okuyucuya ulaşımı kısıtlanan tezlerden, eğer yazarı tarafından yayınlanmamış ise, yalnız yazarı ve o çalışmayı onaylayan jüri haberdar olabilir. Bu durum da, tezlerin orijinal çalışma olup olmadığıyla ilgili güvenilirliği sarsmaktadır. Örneğin ‘eğitim tarihi’ alanında ‘anaokulu programları’ konusunda yapılan iki tezden ilkinin tam metnine elektronik ortamda ulaşılırken, aynı konuda daha sonraki yıllarda yapılan tezin tam metni yazarı tarafından kısıtlanmıştır. Tezlerin tam metinlerinin okuyucuya ulaşımını kısıtlayan nedenler ve kısıtlama sonucu karşılaşılabilecek sorunlar ayrıca tartışılmalıdır. (Uygun, 2012: 269).

Tezlerdeki yöntem hatalarında araştırmacılar kadar hatta daha fazla danışmanlarının ve jüri üyelerinin sorumlu olduğunu hatırlatmak gerekir. Akademik çalışmaları ideolojiye tutsak etmeyen gerçek akademisyenlerin, Akyüz ve Baykara gibi, hazırlattıkları tezler öne çıkmaktadır. Kaynak gösterme ile ilgili hayati derecede önemli olan durumu (intihal), bir kenara bırakmak durumunda kalırsak, tezlerin bir kısmında ele alınan konular Köy Enstitülerine yeni bakış açıları kazandıracak nitelikte ve önemlidir. Özellikle eğitim bilimleri, fotoğraf ve mimarlık alanlarındaki ampirik yöntem uygulanan tezlerin tekrara düşmekten kurtulduğu ve yeni bilgiler ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Doktora çalışması yapanlardan Erçelebi, Aytemur, Koç ve Uz; Yüksek Lisans çalışması yapanlardan Ekinci'nin tezleri kitap olarak yayınlanmıştır.

Kaynakça

- Ayaz, M. F., Oral, B., Söylemez, M. (2015). Türkiye’de öğretmen eğitimi ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*. 14 (2), 787-802.
- Cücük, E., Doğan, A. (2018). Türkiye’de “eğitim tarihi” alanında hazırlanmış doktora tezlerinin incelenmesi. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (20), 129-166.
- Çalık, M., Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*. 39 (174), 33-38.
- Işıksoluğu, M. K. (1994). Tezler ve danışmanlık. *Eğitim ve Bilim*. 18 (94), 57-62.
- İşbilir, A. Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Nitel Veri Analizi. https://www.academia.edu/41615124/Nitel_Veri_Analizi_Özet_Sosyal_Bilimlerde_Nitel_Araştırma_Yöntem, Erişim tarihi, 1.6.2020.
- Koç, N. (2013). *Türk kültür tarihi içerisinde köy enstitüleri*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Küçük, M. (2003). Bilimsel araştırma ve etik. *Kurgu Dergisi*. (20), 255-266.
- Şahin, M., Çetinoğlu, A., Ayvaz, S. (2013). Türkiye’de öğretmen eğitiminin tarihçesi ile ilgili tezler üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6 (27), 494-504.
- Uygun, S. (2012). Eğitim tarihi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (33), 263-282.
- <https://www.ykked.org.tr/index.php/kurumsal/kurulus-bildirgesi>, Erişim tarihi 6.6.2020.

Postmodern Kültürel Tarihyazımı Açısından Tarihsel Belge

M. Oğuzhan Doğar*

orcid/0000-0002-9061-0309

Öz: 20. yy'ın son çeyreğinde Kıta Avrupasında ve ABD'de gelişip ardından dünyaya yayılan postmodern yaklaşım, pozitivistin sosyal bilimlerde kurduğu hegemonyaya karşı sert bir eleştiri teşkil ediyordu. Bu eleştiriden nasibini alan 20. yy tarihçiliği, o döneme kadar toplumların ideoloji ve düşünce sistemlerinin totaliter tasavvurları üzerine eğilmekte, tarihteki öznelliklerden ziyade nesnelliklerle ilgilenmekteydi. Thompson'ın deyimiyle o döneme kadar zavallı çorapçıyı ve luddite kumaşçıyı incelemek anlamsız görünmekteydi. Onun yerine toplumlardaki geniş kitlelerin düşünce sistemleri üzerinde çalışarak değişimi ve gelişimi, bu gelişim içindeki nedenselliği ve modernleşmeyi irdelemek önemli ve fark yaratan şeydi. Müspet bilimlerin yanında tarihin ne olduğu sorusu karşısında o döneme kadar çoğu modernist kuram, tarihi de müspet bilimlere yaklaştırma çabası içine girmişti. Ancak postmodern kültürel yaklaşım tarihin kurgusal doğasına vurgu yaparak dilin ve metnin analizini işaret etmekteydi. Çünkü tarihsel anlatıda retorik yerinin olmadığını iddia etmek en hafif tabirle naiflikti. Diğer yandan, postmodern tarih, ekonomik altyapının politik ve kültürel üstyapıyı belirlediği gibi yapısalcı yaklaşımların indirgemeci olduğunu ve Marks'ın tarih tahayyülünün aslında daha çok diyalektik dayalı, yani daha geçişken bir doğasının olduğunu savunuyordu. Tüm bu gelişmelerin karşısında postmodern kültürel tarih zamanla taraftar kazanarak öznelliklerin daha değerli olduğu tarih anlatılarına doğru evrildi. Kültür tarihi o döneme kadar kültürü bir çalışma objesi olarak ele alırken postmodern tarih, getirdiği bakış açısıyla adına tarihsel belge dediğimiz şeylere belgenin problemleri doğasından hareketle kalıntı adını verdi. Tarihsel hakikatin var olup olmadığı sorgulandı. Bu çalışma, bu gelişmeler ışığında, önce postmodern kültürel tarihin klasik kültür tarihinden nasıl ayrıştığını gözlemlemeye çalışacak ardından ise tarihte belge kullanımının mümkün olmadığı kanaatini sorgulayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Tarihyazımı, Kültürel Tarih, Kültür Tarihi, Tarihsel Belge, Söylem Analizi, Metin

* Arş. Gör. Ankara HBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, e-posta (oguzhan.dogar@hbv.edu.tr)

Historical Document under the Conception of Postmodern Cultural History

Abstract: The postmodern turn, which appeared in Continental Europe and the USA in the last quarter of the 20th century and then spread to the world, was constituting a harsh criticism against the hegemony established by positivism on social sciences. Historiography, which dealt until that time with totalitarian conceptions of society's ideology and thought systems, and concerned with objectivity rather than subjectivity, was also a target of this criticism. It was pointless to search for and understand the poor stockinger and the luddite cropper to repeat E. P. Thompson until the postmodern approach. Instead, what really mattered and made a difference was, by studying on the systems of thought of mass population, to analyze the change, development and the causality and modernism within this development. Against the question of place of history among positive sciences, most modernist theories had attempted to bring history closer to positive sciences. However, postmodern cultural approach emphasizing the fictional nature of history, pointed out the analysis of language and text. It was because to claim that rhetoric has no place in historical narration, was naive, to say the least. On the other hand, postmodernist history was claiming that the structuralist explanations, such as economic base determines cultural and political superstructure was actually reductionist and Marx's conception of history had actually a much more transitional and hence a dialectical character. In the face of all these developments, postmodern cultural history came in sight and evolved into something where subjectivity was more valuable than society driven explanations. While history of culture treated culture as an object of study, postmodern history with its new perspective, even questioned the possibility of reality and historical documents naming them as remnants. This study, in the light of such developments, will first try to examine the ways in which postmodern cultural history separated itself from classical history and then it will question the conviction that it is not possible to use historical documents or written sources in historical research.

Key Words: Postmodernism, Historiography, Cultural History, History of Culture, Historical Document, Discourse Analysis, Text

Extended Summary

Aim

The aim of this study is to identify the basic characteristics of new postmodern cultural history and to distinguish them from classical cultural history. It is also an aim for the study at hand to examine the relevancy and relationship of historical documents with the new cultural historical studies. Although there are many, who traces the roots of cultural studies that started to become widespread in 1970s, back to the ideas of many distinguished philosophers, intellectuals or academicians from various disciplines, it would not be too demanding to stress one

thing common among them that it first appeared as a reaction to 19th century scientism. The fundamental idea behind this reaction was the awareness of the deceptive nature of text. The important critique to classical understanding of history writing stemmed from the understanding of representation and perception. It was because, for the new cultural historical approach, the text work both ways. There are the things that the text wishes to yield and there are other things that the text inhibits from revealing. Thus, the belief that there were evidences and historical facts as long as there were adequate references or historical written sources lost ground and was being accused of being *naive*. Hence, the study at hand, after clarifying the definition and scope of new cultural history, will question the validity of the complete rejection of historical documents.

Discussion

It is necessary to emphasize in order not to lead to wrong conclusions about cultural history that cultural history is cultural in order to underline the subjective aspect of it. Although it also examines the history of cultures, main difference is the change in the perspective of the discipline of history. The point of question is a perspective shift from social totalities or determinism to a place where subjectivities matter. Although there are those, who practice cultural study as narrative, the main point that cultural history wishes to make is quite different. It strives to evade from classical understanding of history, which examines societies as whole. What is more, it considers what appears to be facts as much more ambiguous uncertainties. In the imaginative blank area that the cultural studies paved the way for itself, it attracts many historians who are very enthusiastic in order to learn about its freeing insights. The new and “un-disciplined” fields of new cultural theory were very suitable to form new ideas and theories just like it is more suitable to draw a picture on a blank page rather than a page full of scratches.

Cultural history or to put it in an interdisciplinary sense, cultural studies is an area where subjectivity appears to be more important than society driven thoughts. According to its insights, there is a strong link between words and narrative, truth and fiction and power and knowledge. The reaction to scientism, certainty of science and positivist historiography came from literary critics, philosophers or radical scientists. Although these challenges to social history started gradually, they had decisive effects on academia and intelligentsia over time. There was a shift of approach in question. In this way, cultural studies seem to become distant from structuralism and social determinism. The studies that gave birth to cultural studies though, were not independent of structuralism. Interestingly or paradoxically, cultural studies have been formed as a modern Marxist revival. It is a revival in which structure of *meaning* is more important than the attempt of objective *explanation*. From the 1970's onwards, there has been a growing enthusiasm to the attractiveness of cultural studies.

Although in 1960s there was a considerable unity among historians at least to the extent of social-historical materialism, sociological class or labor process, the

new current came to disturb these *taboos*. Historical narrative and social determinist explanations was constantly under attack and accused of being naive. Any statement claiming to find the ultimate structure or truth in any epoch of history was being demolished by the emphasis of the delusiveness of the text, relationship between the power and knowledge, diverseness of cultures and subjectivity of the mind. Of course, these ideas were shaped in a post-colonial political environment where differences were realized by others. The previous ideas concerning the superiority of Europe and the inferiority of “Others” evolved simply towards a conception of “Different”. On the other hand, cultures, religions, languages or experiences, anything that shape one’s idea was accused of imprisoning the mind blocking it to think freely. Thus, language and text was gradually regarded as prison. However, it did not mean that there was no escape out. The cultural history simply stated that we should be more cautious in handling the past and should not form premature judgments on truth.

Concluding Remarks

Inserting the language, text or discourse at the very center of cultural studies has been very inspiring. If the deconstruction of the text or discourse has the capacity to overthrow what the classical narrative consider as facts, then the questions arise: What about history? Are the archival sources or remnants of any kind from the past completely irrelevant? Is it nonsense to question the causal relationship of certain events to each other? For such questions the study at hand suggest that it is inspiring and powerful to add a vaguer understanding to the notions that until the emergence of cultural studies were considered to be precise. The idea of an area full of inspiring insights free of taboos (theoretical or factual) is tempting. On the other hand, the idea of a cultural history without written sources or remnants as some refer to it, is pointless. The idea of a study of historical process or simply the study of past with the absolute omission of historical documents might lead to theoretical debates which are irrelevant to historical context of subject matter. A cultural history study without historically located methods is not only pointless but it will also be an evocative of intellectual hedonism.

Giriş - Kültür Tarihi ve Kültürel Tarih Arasındaki Ayrışma

20. yy. başlarından itibaren artık tarih alanında iki farklı eğilimi görmek mümkündür: Olay merkezli tarihçilik ve buna karşı çıkan bilim merkezli tarihçilik. Ranke’nin resmi belgelere dayanan ve devleti merkeze alan tarih anlayışı eleştiriye tâbidir ve ekonomik ve sosyal güçleri ele almada yetersiz olduğu savunulur. Artık tarihin nüfusun daha geniş kesimlerini, kitle toplumunu ele alması, insanların içinde yaşadıkları koşulların ortaya çıkarılması, kısaca tarihin *demokratikleşmesi* daha önemlidir. Bu yaklaşım, tarihin bilimselleşmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü tarih, artık hanedanların ya da olayların tarihi değildir. Daha iyi ifade etmek

gerekirse tarih, tıpkı pozitif bilimler gibi gelişimi, toplumun gelişimini ve bu gelişim içindeki nedenselliği açıkladığı oranda önemlidir. Dolayısıyla Marksist tarih okullarını (İngiltere), Annalist tarihyazımını (Fransa), ve 1960'larda ABD'de gelişen yeni tarihyazımını, yani sosyal bilim merkezli bakış açılarının tamamını, tarihi doğa bilimlerine yaklaştırma çabası olarak addedebiliriz. Çünkü bu tarz toplumsal tarih modellerinin tamamı toplumu nesnel ilişki yapısı şeklinde ele alır. Diğer yandan, kültür ve toplum ilişkisinde öznellik kültürü, nesnellik ise toplumu ifade etmektedir. Toplumsal bilim modelleri, ikincisini açıklamaya çalışır (Spiegel, 2005: 7). Dolayısıyla *nesnellik*, toplum bilimlerinde araştırmacılar için birinci kaygıdır ve bir çalışmanın *öznelliği* onun bilimsel olmamasını da beraberinde getirir. Tarih disiplinindeki bu yaklaşımın Kıta Avrupasında 1970'lere kadar hakim görüş olduğu savunulabilir. Ancak bu tarihten itibaren kültürel çalışmalar tarihe de yeni bir bakış açısı getirmiştir: Buna göre tarihte sadece nesnellikler değil öznellikler de değerlidir.

1970'lerin Kıta Avrupasında ve ABD'de artık yaygın olarak görülmeye başlayan kültürel çalışmaların izi farklı disiplinlerden birçok seçkin filozof, entelektüel veya akademisyen üzerinden sürülebilse de aralarındaki şu noktayı ortak olarak kabul etmek iddialı olmaz: 1970'lerdeki kültürel çalışmalar 19. yy. bilimselciliğine bir tepki olarak gelişmiştir. Burada 19. yy. bilimselciliğinden kasıt doğa bilimlerinin toplum bilimlerine tahakkümü, yani toplumun totaliteryen ve determinist tasavvurudur.¹ Çünkü artık 19. yy.'ın son çeyreğindeki *kültürel çalışmalar* ya da *kültürel tarih* artık klasik anlamdaki *kültür çalışmaları* ya da *kültür tarihi* değildir. Artık burada bir bakış açısı değişikliği söz konusudur. Yeni kültürel tarih, Rene Descartes'ın ve onun takipçileri olan Kartezyenlerin tarih tasavvurunu kabul etmez. Kartezyenlerin rasyonalizmine göre doğrunun keşfi ve bilimsel geçerliliğin garantisi, sadece bilimsel (bir anlamıyla Newton fiziğinin bilimselliği) prensipler ve kurullarla yapılabilir. Tarihî açıklamaları test edecek algoritmaların, kanun, kural ve analizlerin eksikliği ise tarihi bir bilim olmaktan çıkarmıştır. İşte tam da burada toplum bilimlerine ve tarihe yeniden bilim kılıfını geçirmek çabasıyla, Fransız aydınlanmasının materyalistleri Condillac ve Condorcet ve 19. yy. takipçileri olan pozitivistler, davranışsalcılar Comte, Buckle, Spencer ve Taine gibi isimler devreye girmiştir. Onlar, toplum bilimlerinin kanunlarını, tıpkı Newton'un fizikte yaptığı gibi kesin kanunlarla belirlemeye çalışmışlardır. 19. yy. Avrupasının entelektüel çevrelerinde toplum bilimlerinin de doğa bilimleri gibi ele

¹ Tarih, fizik veya biyoloji gibi bir bilim midir?; Eğer değilse öyle olmaya çalışmalı mıdır?; Öyle olmayı başaramıyorsa bunu istemekte diretmeli midir? gibi sorular ve doğa bilimlerinin toplum bilimlerine tesiri gibi konulara yapısalcı olmayan tarihçilerin verdiği cevabı yansıtmaları bakımından Isaiah Berlin'in "History and Theory: The Concept of Scientific History" (1960) veya M. C. Lemon'un "Philosophy of History" (2003) çalışmaları incelenebilir. Bu tür çalışmalar genellikle Weberyan bir anlamda tarihçilerin sezgisel bir bakış açısıyla neden ve sonuç arasındaki bağlantıyı kurabileceği iddiasından hareketle tarihin anlatı *-history as narrative-* olarak sunulabileceğini savunur. Tarihçiliğin en eski disiplinlerden biri olduğu ve tarihin diğer disiplinlerle adeta parazitsel bir ilişki içinde olmaması gerektiği kaydedilir. Onlara göre yapısalcı ve determinist bakış açıları tarihe adeta bir parazit, sosyoloji veya ekonomi gibi diğer bilimler ise konak pozisyonundadır. Disiplinlerinin *onurunu* koruyan görmüş geçirmiş tarihçilerin takındığı *polis* tavrı, tarihsel bağlamından kopmuş tarih çalışmalarını yermesi bakımından çok önemlidir. Ancak postmodern kültürel çalışmaların gözünden bakıldığında tarih ve diğer disiplinler (antropoloji veya dil bilimi) arasında simbiyotik, karşılıklı çıkar esasına dayalı bir ilişki kurulabilir.

alnabileceğine duyulan genel kanı yüksektir. Hatta o dönemde bazılarının göre bu kanı o kadar gerçektir ki; İngiliz tarihçi Henry Thomas Buckle'ın "Tarih eğer bir bilimse bilim içindeki varlığını kanıtlamayı neden şimdiye kadar başaramamıştır?" sorusuna ilginç bir cevabı vardır: Ona göre tarihçiler, zihin gücü anlamında matematikçilere, fizikçilere veya kimyacılar göre daha niteliksiz insanlarca çalışılmaktadır. Galileo veya Newton gibi daha zeki olanlar müspet ilimlerle uğraşmışlardır. Eğer tarihle uğraşmış olsalardı tarihten mutlaka kuralları olan, iyi inşa edilmiş, anlaşılabilir, açık bir bilim çıkarabilirlerdi (Berlin, 1960: 3-4).

19. yy. Avrupası entelektüellerinin doğa bilimlerinin baş döndürücü ilerlemesi karşısında tarihi de doğa bilimlerine yaklaştırma çabası şaşırtıcı olmayabilir. Ancak bu görüş, artık 20. yy.'ın son çeyreğindeki *kültür tarihçileri* için değilse de *kültürel tarihçiler* için kabul edilemezdir. İkisi arasındaki ayrımı daha belirgin hâle getirmeden önce kültür tarihinin bir çalışma alanı olarak ortaya çıkışına kısaca değinmekte fayda var.

Alman *Kulturgeschichte* (kültür tarihi) aslında iki yüz yıldan uzun bir süredir bir çalışma alanı olarak mevcuttu. Alman geleneğindeki *Kultur* (kültür) kelimesi incelendiğinde son derece derin bir anlama sahip olduğu görülür. Çünkü Almanca *Kultur* aynı zamanda tarihselliği ifade etmektedir. Bu kelimeyi esasen Fransızcadan devşiren Almanlar, Herder ve Hegel ile beraber zamanla *Kultur'u* detaylandırmışlar ve onu öznel bir alan olarak betimlemişlerdir. Alman Okulu'na göre evrensel tarihin tek bir süreç olduğu ve bu sürecin Avrupa kültürünün yüksek ve dominant noktasına çıktığı varsayımı yanlıştır. Herder'in 18. yy. sonundaki fikirlerine kulak verelim: "Üstün bir Avrupa kültürü tahayyülü, doğanın ihtişamına karşı açık bir hakarettir." (akt. Williams, 2015: 51)²

İddiasını ufuk açıcı ve orjinal bir yaklaşımla tamamlayan Herder'e göre dolayısıyla tek bir üstün kültürden ziyade "Kültürlerden", farklı ulusların ve dönemlerin özel ve değişken kültürlerinden ve hatta bir ulus içindeki sosyal ve ekonomik grupların özel ve değişken kültürlerinden bahsetmek gereklidir. Bu anlamıyla kültür, Alman okulu ile beraber, ortodoks dominant görüş olan Fransızca *civilisation'a* (medeniyet) karşı bir alternatif olarak gelişmiştir (Williams: Ibid). *Kultur* ve *Civilisation* arasındaki ayrım çoğu zaman muğlak olsa da, nesnel anlamda kullanılan, materyal kültüre, ekonomiye ve kolektif bilince referans veren *civilisation'a* karşı kültür, zamanla öznellikleri ifade eden bir kavram hâlini almıştır. Bu bakış açısının bir getirisi olarak bir çağın ya da dönemin zihniyetini vermeye çalışan eserler de yine iki yüzyıldan uzun bir geçmişe ait olan Alman *Zeitgeist* (çağın ruhu) geleneğinin bir parçasıdır. Herder'in görüşlerini detaylandıran Hegel'in ve onun takipçilerinin ardından bazı tarihçiler *Geistesgeschichte* yani zihniyet tarihi yani bir anlamda kültür tarihi çalıştıklarını belirtmişlerdir (Burke, 2008: 7).

Kültürel Tarih çalışmalarına Fransız ve İngiliz bağlamında değinmek gerekirse *civilisation* (medeniyet) kelimesi üzerinde durmak gerekir. Fransız ve

² Williams'ın referansı, Herder'in 18. yy. sonunda kaleme aldığı "Ideas on the Philosophy of the History of Mankind" adlı eserdir.

İngiliz geleneği üzerinde tahakküme sahip *civilisation*, bugünkü anlamına ("Barbarizme" karşı medeni yaşam tarzı) benzer bir biçimde Fransız bürokrat ve ekonomist Jacques Turgot'un yazılarında 18. yy'ın ortalarında görülmektedir (Braudel, 1994: 3). Bu tarihlerde İngiltere'de aynı anlamı ifade etmek üzere *civility* kelimesi kullanılmakla beraber zamanla Fransızca *civilisation*, İngilizcede de rağbet görmüş ve yaygın hale gelmiştir. Bu tarihlerde Fransızcada *culture* (kültür) toprağı işlemek veya bayındır hâle getirmekten, daha fazla bir şey ifade etmemekteydi. Ancak yukarıda bahsi geçen Herder'le beraber Almanlar, Cicero'nun "Cultura animi philosophia es" (Felsefe ruhun işlenmesidir) sözünün etkisiyle midir bilinmez, kademeli bir biçimde Kültür'ü alıp Medeniyet'in yanında bir yere koymuş ve iki dominant kelimenin Avrupa'daki karşıt ancak bir o kadar da iç içe geçmiş *sorunlu* ilişkisini başlatmışlardır. *Kultur* ve *Civilisation* ilişkisi içerisinde Fransız *civilisation* ahlakî değerleri de ihtiva etmekle beraber daha çok materyal değerlere tekabül etmektedir. Bu noktada Fransız tarihçi Charles Seignobos'un "Medeniyet yollar, limanlar ve rıhtımlardır" sözü akla gelir. Yine Fransız *Annales* Okulunun kurucularından Lucien Febvre ve Marc Bloch'un materyal medeniyete, kolektif bilinç ve toplumsal imgeleme, düşünce tarihine, ekonomiye, yani bir anlamıyla genele referans veren çalışmaları, medeniyeti kültürden ayrı bir yere koyan tezi desteklemektedir. Kültür ve medeniyet kavramları arasındaki problemin Ziya Gökalp'ı da düşündürdüğü ve Hars (Kültür) ve Medeniyeti bir potada erittiği tasavvur malumdur. O da Avrupa'daki kültür - medeniyet ayrışmasına paralel bir biçimde Türk harsını ve İslamî geleneği, beynelmilel bir yere koyduğu Batı medeniyetiyle farklı anlamlarda kullanmış, ancak orjinal bir fikirle hars ve medeniyeti harmanlamaya girişmişti.

Kültür tarihinden kasıt kültürün tarihidir. Kültür tarihi çalışmalarında bir topluluğun kültürü, bir çalışma sahası olarak okuyucuya verilir. Daha açıklayıcı olması bakımından örnek vermek gerekirse Jacob Burckhardt'ın (1818 - 1897) 1860'da yayımlanan çığır açıcı çalışması "İtalya'da Rönesans Kültürü" - *Die Cultur der Renaissance in Italien* - klasik kültür tarihi çalışmaları için öncü bir başyapıttır. Burckhardt'ın eserini etrafında şekillendirdiği karakter dönemin politik figürlerinden biri değil, sanatçı Raphael'dir (Burckhardt, 1961: v). Berlin'de Leopold Von Ranke'nin seminerlerine de öğrenci olarak katılan Burckhardt, popüler hocasının devlet dökümanlarını kullanarak yaptığı çalışmalarının aksine ödevlerini ortaçağ sanatı üzerine tamamlamıştır. Burckhardt eserini tarihsel bağlamdan kopmadan üretir. Yani ona göre Rönesans sanatı ve bilimi, aslında tarihsel bir sürecin yani ortaçağların bir sonucudur. Bir arkadaşıyla mektuplaşmasında dönemin yaygın inancı olan ortaçağın *geriliği* üzerine bir tartışmalarında Burckhardt: "Ortaçağa olan düşmanlığını bırak. Bizi bunaltan şey ortaçağdaki taklitçilerdir, Dante ve arkadaşlarının özgün çağı değil. Hayal edilenin aksine insanların ortaçağda hayatlarından oldukça keyif aldıklarına ve hayatın daha renkli ve zengin olduğuna dair tarihsel kanıtım var." yazmıştır (Burckhardt: Ibid). Burckhardt, pozitivizmin getirisi olan ortaçağın *geri* olduğu hakkındaki geniş kabul gören varsayımı tarihsel bakış açısı ile sorgular ve çürütmeye çalışır. Yani ona göre Rönesans, ortaçağdan kopuş değil, aksine ortaçağın bir sonucudur. Burckhardt'ın çalışmasının arka planında saklı olan önem, bir çağın portresini

çizmesi, düşünce dünyasına girerek onu tarihsel olarak açıklamasıdır. Bir çağın portresini çizmeye çalışan diğer önemli çalışma G. M. Young'ın "Victorian England Portrait of an Age" (1936) adlı eseridir. Young, Weberyan bir bakışla, Victoria dönemi İngiltere'sinde etik değerlerin ve servet artışının gerekçesi olarak Evanjelist disiplin üzerinde duruyor (Young, 1936: 4-5,50,66,72). Dolayısıyla Young, Victoria dönemindeki İngilizlerin portresini, yani bir çağın zihniyetini verme iddiasını taşıyor.

Burchardt ve onun takipçilerinin geleneği, kültür tarihi çalışmaları açısından klasik çağ olarak da adlandırılmıştır (Arcangeli, 2012: 4; Burke: Ibid). Bu adlandırmanın birçok gerekçesi olabilir. Örneğin klasik kültür tarihi çalışmaları genellikle bir dönemin sanat eserleri, bilimi, felsefesi, edebiyatı ve zihin tarihi üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Oysa bugün postmodern kültürel çalışmalar yemek yemenin, uyumanın, evlilik kurumunun, zımbanın veya çorabın kültürel tarihi üzerine eğilebiliyor. Çalışma konularındaki çeşitliliğin artışı, yeni kültürel tarihi kültür tarihinden ayrı kılan özelliklerden biridir. Ancak ikisi arasındaki asıl farklılık bakış açısıdır. Dikkat edilirse biraz önce Burchardt, çalışmasında ortaçağa dair *tarihsel kanıtın* olduğundan bahsetmişti. Young'ın çalışması ise bir çağın zihniyetini verebilme iddiasındaydı. İki çalışmanın da ortak özelliği (diğer kültür tarihleri gibi) yazarların eserlerinde üstü örtülü bir şekilde *gerçekliği yansıttıkları* iddiasında olmalarıdır. Oysa 1970'lerde ortaya çıkan yeni postmodern kültürel çalışmalar için gerçeklik olgusu son derece problemlidir. Buna göre tarihsel anlatının geçmişteki olayları olduğu gibi gösterebileceği iddiası hayalden başka bir şey değildir. Kültürel tarih, kültür tarihi değildir; çünkü klasik kültür tarihi, çağın ya da olayların *gerçekte nasıl olduğunu anlamaya* çalışırken kültürel tarih *onların gözünden çağın nasıl olduğunu anlamaya* çalışır. Yani burada mevzu bahis, gerçeklik/yansıtma ikiliğidir. Klasik kültür tarihi çalışmaları gerçekliği verme iddiasındayken kültürel çalışmalar, tarihi figürlerin gözünden dönemi yansıtma çabasıdır. Darnton'un da belirttiği gibi "Görevimiz, Montpellier'in (Fransa'da şehir) 1768'de gerçekte nasıl görüldüğünü *açıklamak* değil, kahramanımızın Montpellier'i nasıl gördüğünü *anlamaktır*."³ (Darnton, 1999: 109)

Gerçeklik-açıklama/yansıtma-anlama ikiliğinde postmodern akımlar ikincisini tercih etme eğilimine sahiptir. Postmodern kültürel çalışmalar da bu konuda bir istisna teşkil etmiyor. Bu yüzden de Fransız ve İngiliz okullarının vurguladığı materyal, toplumsal ve ekonomik, "Medeniyet" kavramına karşılık, öznellikleri vurgulayan, gerçekleri açıkladığını iddiadan ziyade yalnızca farklılıkları yansıtmakla ve onları anlamakla iktifa eden Alman "Kültür" kavramı postmodernistlerce daha fazla rağbet görüyor. Diğer yandan Alman okulu içerisinde Rankeci devlet belgelerine dayanan tarih anlayışı belgeyi zaman zaman reddeden postmodern akım için istisna teşkil ediyor. Buna karşılık Fransız Annales Okulu'nun getirdiği sosyal tarih ve düşünce tarihi gibi kavramlar tarihi ekonomik, sosyal ve coğrafi tabana indirerek *demokratikleştiriyor* ve kitleleri tarihin araştırma alanına açıyor. Bu yaklaşımla beraber resmi belgeler yok sayılmamakla beraber önemi sınırlanmış oluyor. Dolayısıyla sosyal tarih ve

³ Vurgular şahsıma ait.

düşünce tarihi çalışmalarının da postmodern akıma zemin hazırlayan etmenlerden olduğu iddia edilebilir.

Bu çalışmanın temel önermelerinden biri olan kültür tarihi ile kültürel tarihin özellikleri arasındaki ayrışma devam eden bölümlerde sürekli vurgulanacaktır. Kültürel tarihin ayırıcı özellikleri ve yeni yaklaşımı genel hatlarıyla devam eden bölümde pekiştirilmeye çalışıldıktan sonra, onun doğuşuna ortam hazırlayan etmenler ve sonrasında onunla kol kola olan disiplin ve yaklaşımlar irdelenecektir. Ardından ise kültürel tarihçilerin tarihsel belgeye nasıl yaklaştığı bazı örnekler üzerinden tartışılarak kültürel tarihte belge kullanımı üzerine nihaî kanaatler sıralanacaktır.

Kültürel Tarih Nedir

Bugün artık kültürel tarih, klasik anlamıyla kültür tarihini ifade etmemektedir. Bir çalışma alanı olarak belli bir sınırlılığa sahip olmamakla beraber onu ayıran şey bakış açısıdır. Mikrotarih, neo-Marksist tarih, aşağıdan tarih, post-kolonyal tarih, tarihsel antropoloji, tarihsel dil bilimi, göstergebilim ya da semiyoloji⁴, cinsiyet çalışmaları veya psikanaliz gibi geniş bir alana hitap etse de, kültürel çalışmaların vurguladığı temel yaklaşımın öznelliklere verdiği önem olduğunu iddia etmek yanlış olmaz. Rubin'in belirttiği gibi "Tüm iyi fikirler gibi temel ilke basit. Kültürel çalışma 'Gerçekte nasıldı' sorusundan ziyade 'Onun için ya da onlar için nasıldı' sorusunu yöneltir." (Rubin, 2002: 81) Yukarıda bahsi geçen ilgi alanları yakın tarihlere kadar akademik çevreleri cezbetmemekteydi. Ancak Ferdinand Saussure, Antonio Gramsci, Claude Levi Strauss, Clifford Geertz, Edward Said, E. P. Thompson ve Joan Wallach Scott gibi öncü isimler sayesinde bu tür postmodern akımlar geniş bir hitap kitlesi buldu.

Kültürel tarihin tanımı onu kültür tarihinden ayrı bir şekilde ele alarak yapılabilir. Çünkü kültür tarihinden kültürel tarihe geçerken anlamda bir değişiklik söz konusudur. Kültür tarihi, daha önce de bahsedildiği gibi kültürü ayrı bir çalışma nesnesi olarak ele alır. Buradaki kültür, tıpkı politika, ekonomi vb. gibi bir çalışma nesnesidir (Alessandro, 2012: 2). Örneğin İngiliz parlamentosunun ekonomik veya politik tarihi, İngiliz toplumunun kültür tarihi olarak ele alınışından farklı olacaktır. Bu tür çalışmalar, nesne olarak ya da diğer bir deyişle çalışma alanı olarak belli bir kültürü tanımlamayı amaçlar. Kültür tarihleri gerçekliği, yani tarihte olanı olduğu gibi verme iddiasındadır. Ancak Ferdinand Saussure, Jacques Derrida, Michel Foucault, Hayden White gibi isimler için tarihsel anlatıda gerçeklik son derece problemlidir. Örneğin White'a göre Bayle ve Voltaire gibi aydınlanma dönemi filozoflarının bilimin ilerleyişi karşısında tarihsel gerçekliğin bulunabileceği iddiasında olmaları normal olabilir. Ancak

⁴ Ferdiand Saussure'ün ardından Fransız bilim çevreleri genel olarak göstergebilim için semiyoloji (semiology) terimini kullansa da bazıları Charles Sanders Peirce'in semiyotik (semiotic) terimini tercih etmişlerdir. İkisi arasındaki ayrıma detaylı bir şekilde yer vermek burada mümkün olmayacağından makalenin geri kalanına Saussure'ün biçimlendirdiği semiyoloji terimi üzerinden devam edeceğiz.

günümüzde tarihsel anlatıda gerçeklik iddiasında olan çalışmalar için White'ın cevabına göz gezdirelim. White, verdiği örnekte Fransız Devrimi'nden I. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Avrupa'daki ideolojik çatışmaları, devletlerin kendi sosyal gerçekliğinin doğru olduğunu diğerlerine kanıtlama çabası olarak görmektedir: "Bir insanın 'gerçekliği' başka bir insan için 'ütopya' idi ve bir konuda 'gerçekçi' olarak görünen şey, aynı meselenin farklı bir perspektifinden 'naifliği' temsil ediyordu." (White, 1973: 46)

Dolayısıyla White için tarihsel anlatıda gerçeklik kavramı Saussure, Roland Barthes, Derrida ve Michel Foucault'ta olduğu gibi problemlili bir kavramdır. Çünkü tarihsel bir metin iki yönlü çalışabilir. Birincisi tarihsel metni inşa eden kişi onu amacına, yani vermek istediği mesaja uygun olarak inşa etmiştir ve *gösterilmek* isenen bir mesaj vardır. İkincisi ise metnin *gizlemeye* çalıştığı bir şeyler olmalıdır. Hatta gerçekleri olduğu gibi açıklamaya çalışan metinler bile yazarının dünya görüşünden bağımsız olamayacağından öznelidir. Dolayısıyla o metnin gerçekliği de sorgulanmalıdır. Bu yüzden Saussure, Roland Barthes ve Jacques Derrida gibileri erken tarihlerde metnin problemlili doğasından hareketle dil bilimi üzerine eğilmişler ve semiyolojiyi kullanarak metnin göstermek istediği şey ile sakladıklarının ayırımına girişmişlerdir.

Postmodern kültürel tarih çalışmalarının bakış açısını yansıtabilmek adına *tarihsel anlatıda gerçeklik* olgusunu açmak ve tarihsel bir anlatının ne kadar öznel olabileceğini tartışmak yerinde olur: Etraftaki nesnelere bir bilincin onlara anlam ve değer yüklediği oranda vardır. Nesnelere insan bilincinin algılayıp, tanımladığı ve sınıflandırdığı herhangi bir şeye tekabül edebilir. Diğer yandan anlam ise bir bilinç olmadan var olamaz. Bir nesnenin anlamının yegâne sebebi ona o değeri biçen bilincin varlığıdır. Teknolojik ürünler, kodlayıcısının hayal gücü oranında hareket kabiliyetine sahiptir. Bir makinenin hareket etmesini *sağlayan* ve aynı zamanda onun hareketini *sınırlayan* makinenin üreticisidir. Burada ifade edilmek istenen şey ürünler ya da eserler üreticilerinden bağımsız değildir. Dolayısıyla eserlerin *anlamı* da onları *algılayan* bilinçlerden bağımsız var olamazlar. Şu anda satırlarını okuduğunuz bu çalışma, konu ile ilgili yapılan okumaların verdiği hayal gücü ve yine aynı okumaların yazarın hayal gücüne getirdiği sınırlamalar ile oluşturulabilir. Yani yazarın hayattaki deneyimleri ve sosyal ve fiziksel çevresi yalnızca onun fikirlerini geliştirip onun bir konuda varsayımlarda bulunmasına neden olmaz; aynı zamanda onun hayal gücünü sınırlandırarak "Ne düşünüp ne düşünemeyeceğinin"⁵ sınırlarını da çizer. Dolayısıyla çalışmacının bilgi birikiminin ve hayal gücünün sınırları ve hatta birçoklarına göre kullandığı dilin sınırları, yapılacak olan çalışmanın da sınırlarını belirler.

⁵ Özgün olarak Foucault bu fikri, belli bir kültürde ve belli bir zamanda *kavranabilecek* şeylerin ve epistemin yani bilme yönteminin sınırlılığını belirtmek için ortaya atmıştır. Örneğin ortaçağın episteminde izafiyet teorisi gibi bir tahayyül yoktur. Ortaçağın insanı bu tür bir bilimsel teoriyi hayatı boyunca deneyimlememiştir. Dolayısıyla bu tür bir bilgi onun veya toplumunun episteminde veya müktesebatında yer almaz. Ancak diğer yandan Foucault'a göre dil, epistemin çok önemli bir parçasıdır. Tartışma için bkz. (Foucault, 2001: 10,70,134)

Kültürel tarih çalışmalarında yanlış yargılara yol açmamak için onun öznelliğini de vurgulamak gerekli görünmektedir. Kültürel tarih, farklı toplulukların kültürlerini çalışma konusu edinse de asıl farklılığı tarih disiplinine getirdiği bakış açısından kaynaklanmaktadır. Çalışmadaki odak noktası, toplumun müşterek şuurundan veya yapısalcı açıklamalardan ziyade öznelliklerin değerli olduğu bir yere doğru kaymıştır. Peynir ve Kurtlar (Carlo Ginzburg 1980), Martin Guerre Döndü mü? (Natalie Zemon Davis 1983) ve Büyük Kedi Katliamı (Robert Darnton 1984) adlı eserler kültürel tarihin anlatı olarak sunulduğu eserlere örnek olarak verilebilir. Bu eserler, ele aldıkları dönemde belli figürler üzerine odaklanarak onların öznel çözümlenmeleri üzerinden dönemin bağlamını da vermiş olur. Dolayısıyla kültürel tarih çalışmaları yazdığı tarihin *kurgu* olabileceğinin farkındadır ve bundan kaçınmak için de toplumun totaliter bir tasavvuruna girmez. Toplumların bütün olarak incelendiği klasik tarih anlatısından kaçınmaya çalışır. Tam da bu yüzden E. P. Thompson, “İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu”nda, (1963) İngiliz işçi sınıfını incelerken sınıf kavramını kültürel bir meta olarak gördüğü için işçilerin topyekün bir kategorizasyonuna girişmemiş, İngiltere’deki İrlandalı işçileri bile İngiltere’deki göçmenler bağlamında ele almıştır (Thompson, 2004: 44).

Yapısalcı ve determinist bakış açılarına göre tarihsel gerçeklik olarak görülen şeyler postmodern kültürel çalışmalar için aslında muğlaklıklardır. Günümüzde kültürel çalışmalar getirdiği yaratıcı yeni bakış açısı ile kendisine açtığı boş alanda, onun iç yüzünü öğrenmek için hevesli olan birçok tarihçiyi cezbetmektedir.

İlk Katkılar - Dil Bilimi ve Semiyolojinin Kültürel Çalışmaların Doğuşuna Etkisi

20. yy. başlarında genel kabul gören pozitivist sosyal bilim anlayışına ilk akademik tepkiler dilbilimi alanından gelmiştir. Dilbilimci Ferdinand Saussure’e göre konuşulan dilden bağımsız olarak var olan ve herkesçe anlaşılabilir nesnel bir evren fikri bir ilüzyondan ibarettir (Spiegel, 2005: 2). Ancak Saussure’ün 1916 yılında yayımlanan başyapıtında (Genel Dilbilim Dersleri) yazdıklarına göre dilbilim, aslında daha genel bir bilim olan semiyolojinin (göstergebilim)⁶ sadece bir alt koludur. Semiyoloji tarafından keşfedilen yasalar dilbilim için geçerli olacak ve dilbilim, semiyotik veri içinde sınırları iyi çizilmiş bir alanı ifade edecektir. Saussure daha da ileri giderek “Dil bilimine bilimler arasında bir yer tayin etmeyi başarabildiysem, bunun nedeni onu semiyoloji ile ilişkilendirmemdir.” diyecektir (Saussure, 1959: 16). Peki, Saussure’ün semiyolojiden kastı ne idi ve neden onu felekesi içinde temel bir yere oturtmaktaydı? Saussure’e göre dili kullanan toplum olduğu için dil toplumla yakından ilişkilidir. Dil içindeki bir kelime

⁶ Semiyolojiyi (göstergebilim) modern anlamda bilimsel bir kategori olarak biçimlendiren ilk isim olan Ferdinand Saussure, daha sonra Jacques Derrida, Claude Levi Strauss, Clifford Geertz ve Robert Darnton gibi isimlere ilham kaynağı olmuştur.

toplumun ondan neyi anladığı ile doğrudan bağlantılıdır. Yani bir kelimenin anlamı topluma neyi işaret ettiği/gösterdiği ile ilgilidir. Örnek olarak ağaç kelimesi Türkçe bilmeyen insan için herhangi bir şey ifade etmeyecektir. Ancak Türkçe bilenler ağacı bir kavram olarak tahayyül edeceğinden ağacı oluşturan harflerin çıkardığı seslerden neyin kastedildiğini anlayacaklardır. Bu fikri sistemleştiren Saussure işaret edilen kavramı 'gösterilen', o kavrama işaret eden ses dizisini 'gösteren' ve ikisinin birleşimini ise 'gösterge' olarak adlandırmıştır. Biraz önce verilen örnek üzerinde açıklamak gerekirse kavram olarak ağaç, gösterilendir. Ağacı ifade eden ses dizisi a-ğ-a-ç (Ya da başka herhangi bir dildeki ağaç kelimesi ki Saussure Latince ağaç anlamına gelen 'arbor' kelimesini kullanıyor.) ise gösterendir. Gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki için ise Saussure, bir bütün olarak gösterge terimini kullanmıştır (Saussure, 1959: 65-67).

Tüm bunların kültürel tarih çalışmaları için önemi nedir sorusu hemen akıllara gelir. Ancak semiyolojiyi, metni ve dili sosyal bilimlerde araştırma yapmak için anahtar bir figür olarak gören yeni fikirle, çeşitli alanlardan farklı düşünürler tarihsel metni analiz etmek için semiyolojiden yararlanmaya başladılar. Semiyolojiyi kullanarak tarihçileri etkileyen bir diğer önemli ismi de zikretmek zaruri görünmektedir. Antropolog Clifford Geertz'in geliştirdiği bir kavram olan "Yoğun betimleme" (thick description) kültürel tarihçiler için de büyük önemi haizdir. Terimi, orjinal olarak filozof Gilbert Ryle'dan aldığını ifade eden Geertz, kültürün yapısalcı ve bütüncül açıklamalar için çok fazla karmaşık olduğunu ifade etmektedir ve bu düşüncesini yoğun betimleme terimini kullanarak kuramsallaştırmıştır. Claude Levi Strauss'un Amazon kabileleri üzerinde yaptığı çalışmaya benzer bir biçimde, araştırmalarda bulunmak üzere Geertz de 1958 yılında Endonezya Bali'de bulunmaktadır. Geertz, Balililerin arasına karışmaya çalışarak bir etnoğrafya çalışmasına girişmiş fakat başlangıçta yerliler tarafından pek kabul görmemiştir. Ancak Balililer için bir gelenek olan ve aynı zamanda da yasalara aykırı olan horoz dövüşünü izlediği esnada polis baskınına uğramışlar ve Geertz ve eşi, orada bulunan diğer köylülerle birlikte kaçışarak saklanmışlardır. Kendi ifadesine göre bu olay, Balililer ile Geertz'in yakınlaşmasını sağlamıştır (Geertz, 1973: 414-416). Daha fazla horoz dövüşü izleyen Geertz, bir horoz dövüşünü, yani kültürel bir ritüeli düzenli olarak izleyerek bir toplumun katılımcılarının o toplumun kültürü hakkında ne kadar çok şey öğreneceğini görmüştür. Kendi deyimiyle Amerikalılar, Makbet oyununa, bir adam krallığı kazansa da ruhunu kaybettiğinde neler hissettiğini görmek için gitmektedir. Balililer de aynı şekilde horoz dövüşüne bir insanın yenildiğinde, meydan okunduğunda, hakaret edildiğinde veya zafer kazandığında nasıl davrandığını deneyimlemek için gitmektedir (Geertz, 1973: 450). Sonuç olarak Geertz'e göre kültür kavramı esasen semiyotiktir, yani davranışların gözlemlenmesi sonucunda, belli bir kültür, kendi bağlamı içinde incelenebilir. Yoğun betimleme ile Geertz, belli bir kültür içindeki davranışların semiyolojiden faydalanılarak ancak kendi zaman ve mekânına oturtularak yani kendi bağlamı içinde incelenebileceğini savunur. Kültürel çalışmaların bakış açısına uygun bir şekilde Geertz'a göre farklı kültürler üzerinde karşılaştırmalı olarak genel bir kültür teorisi yazılamaz. Yoğun

betimleme, ancak belli bir kültür içindeki genellemeleri mümkün kılar (Geertz, 1973: 26).

Claude Levi Strauss, Roland Barthes ve Jacques Derrida gibi isimler de kültürel semiyolojinin ve yapısökümün önemini erken kavrayan isimler arasındadır ve tarihçileri etkilemişlerdir. Ancak Raymond Williams'ın çalışmaları kelimelerin ve anlamlarının tarihsel süreçteki değişimini incelemek açısından tarihçilerin ilgisini çekmek durumundadır. Raymond Williams aynı sebepten daha sonraları, "Dil alanındaki dönüşüm"⁷ (linguistic turn) adıyla 1980'lerde yaygınlaşmaya başlayan akım üzerinde de büyük bir etkiye sahip olacaktır. Bu akımdan etkilenen G. Spiegel gibi bazı akademisyenler, metni tarihsel inşa sürecinde çok üst bir yere koyacak ve tarihte belge kullanımını neredeyse reddedecektir. Konu üzerine ilerideki bölümlerde tekrar değineceğiz. Ancak Williams'a geri dönmek gerekirse onun "Kültür ve Toplum 1780 - 1950" (1958) adlı çalışması farklı kelimelerin tarihsel süreçte kazandığı anlamları incelemesi bakımından çok önemlidir. Kitabın giriş bölümünde Williams, endüstri, demokrasi, sınıf, sanat ve kültür kelimelerinin tarihsel kökenlerine odaklanır. Bu kelimelerin tarih boyunca nasıl farklı anlamlar kazandığını gösterir. Örneğin, İngilizcede 'sınıf' kelimesi 1772 yılından önce sadece okullarda öğrenci grubuna tekabül ederken bu tarihten itibaren sosyal anlamda *inşa edilmeye* başlanmıştır. İlk önce 'alt sınıflar' görünmüş, daha sonra 1790'larda 'yüksek ve orta sınıflar' ortaya çıkmıştır. 19. yy.'da ise 'çalışan sınıf', 'üst sınıflar', 'sınıf önyargısı', 'sınıf bilinci', 'sınıf çatışması' ve 'sınıf savaşı' terimleri sırayla belirlemiştir (Williams, 1960: xiii). Elbette burada Williams'ın vurgulamak istediği şey, İngiltere'de sosyal sınıfların ilk olarak bu dönemde ortaya çıktığını iddia etmek değildir. Onun kastettiği, daha ziyade "Bu adlandırmaların karakterindeki değişen anlam, onlara karşı değişen tavrıdır." (Williams: Ibid) Dolayısıyla da kelimelerin tarihsel inşa süreci ve işaret ettiği şeyler konusunda tarihçilerin yanılğıya düşmelerinin ne kadar kolay olabileceğine vurgu yaparak bu noktaya dikkatleri çekmeyi başarmıştır.

Semiyoloji ve dil biliminden etkilenen postmodern kültürel tarih, ya da interdisipliner anlamıyla postmodern kültürel çalışmalar, anlaşılacağı gibi öznelliklerin toplum güdümlü düşüncelere göre ağır bastığı bir alandır. Kültürel tarihin bakış açısına göre kelimeler ve anlatı/hikâye, gerçek ve kurgu, güç ve bilgi arasında güçlü bir bağ vardır. Yapısalcı tarih tasavvurlarına ilk tepkiler dil bilimciler, antropologlar, edebiyat eleştirmenleri ve filozoflardan gelmiştir. Geleneksel yapısalcı sosyal tarih anlayışına karşı bu tür meydan okumalar yavaş yavaş başlasa da zamanla akademi ve entelijensiya üzerinde kesin etkileri olmuştur. Bu yönüyle kültürel tarih, insanın her zaman değişmez bir biçimde kâr amacı güden varlıklar olduğu varsayımı gibi sosyal determinist yaklaşımlardan uzak görünmektedir. Ancak kültürel tarihin yapısalcı tarih anlayışlarından bağımsız bir biçimde ortaya çıktığını iddia etmek yersiz olur. Çünkü belki de bir paradoks oluşturacak şekilde, kültürel çalışmaların ortaya çıkışına Marksizmin yeniden ve fakat farklı bir biçimde dirilişinin de önemli etkisi olmuştur. Ancak bu

⁷ "Dil alanındaki dönüşüm" terimini Taner Timur İngilizce "Linguistic Turn" terimine karşılık olarak kullanmıştır: Bkz. (Timur, 2011: 419)

dirilişte, yapısalcı *açıklamalardan* ziyade Vico'cu ve Dilthey'ci *anlama* geleneği daha önemlidir. Marksist geleneğe bağlı tarihçiler arasında derin bir uçurum yaratacak bu yeni akım neo-Marksizmdir ve kültürel tarih çalışmaları içinde önemli bir yer tutar.

Kültürel Tarihyazımının Marksist Arka Planı

Postmodern kültürel tarihin ortaya çıkışında, ortodoks Marksizme⁸ duyulan tepki önemli bir yer teşkil etmektedir. Soğuk Savaş yıllarında postmodern kültürel tarihyazımının, Marksist tarihyazımının bir eleştirisi şeklinde biçimlendiği iddia edilebilir. Bahsi geçen durum, İngiliz Marksist Tarih Okulu için özellikle geçerliydi. 1946'da İngiliz Komünist Partisi Tarihçiler Grubu⁹ Marksist yaklaşımla kitlelerin sosyo-ekonomik durumuna vurgu yapıyor ve devrimci geleneğin kitleler tarafından benimsenmesine uğraşıyordu. Ancak zamanla Stalinist Sovyet rejiminin uygulamaları, grubun bazı üyelerini bağlı buldukları Komünist Parti'yi sorgulamaya itti. Grubun en önemli isimlerinden E. P. Thompson, Komünist Parti'den ayrılmakla kalmayarak 1963 yılında "İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu" adlı, artık klasikleşmiş olan çalışmasında yapı ve özne arasındaki ayrımı baş kaldırınca birçoklarının tepkisini çekti. Çünkü Thompson, artık sınıf kavramını ekonomik altyapı tarafından belirlenen kültürel üstyapı olarak görmüyordu:

Sınıftan, ilişkisiz ve birbirine benzemez gibi görünen bir dizi olayı, hem deneyimin hammaddesinde hem de bilinçte birleştiren tarihsel bir fenomeni anlıyorum. Bunun tarihsel bir fenomen olduğunun altını çiziyorum. Sınıfı bir "yapı" ve hattâ bir "kategori" olarak görmüyorum. İnsan ilişkilerinde gerçekten olan (ve oluşumu da gösterilebilen) bir şey olarak görüyorum... Günümüzde sınıfı bir nesne olarak kabul eden, yoldan çıkarıcı çok güçlü bir kanı mevcuttur. Bu, kendi tarihsel yazılarında Marx'ın verdiği anlam değildi; ne ki aynı yanlış çok sonraki "Marksist" yazında olumsuz etkisini sürdürmektedir. "O" yani işçi sınıfı, üretim araçlarına göre belirli bir ilişki içinde olan pek çok insan, neredeyse matematiksel olarak tanımlanabilen gerçek bir varlığa sahipmiş gibi ele alınmaktadır. Bir kez böyle bir kabul yapıldı mı, "o"nun kendi durumunun ve gerçek çıkarlarının gerektiği gibi farkında olması halinde sahip olması gereken (ama nadiren sahip olduğu) sınıf bilincini çıkarsamak mümkün olmaktadır. Bu kabulün verimsiz şekillerde içinden zuhur ettiği kültürel bir üstyapı söz konusudur. Bu kültürel "boşluk"lar ve çarpıtmalar, sınıf bilincini olduğu gibi değil de olması gerektiği gibi açıklayan, parti, mezhep ya

⁸ Ortodoks Marksizm veya neo-Marksizm gibi adlandırmalar ihtilaflı görünse de geleneksel Marksizmin daha yapısalcı bir yönünün olduğunu, postmodern yaklaşımla birlikte ortaya çıkan neo-Marksizmin ise kültürü ve özneliği öne çıkardığını kabul etmekteyiz. Neo-Marksizme göre özneliklere ve bilinçle önem atfetmeyen Marks değildi; aksine bilinç yapısalcı çağrışım ekleyen Marksistlerdi.

⁹ Önemli üyeleri olarak Eric Hobsbawm, Raphael Samuel ve E. P. Thompson gösterilebilir.

da kuramcı gibi kimi ikameci kuramlara geçişi kolaylaştıran sıkıntılardır... Zavallı çorapçıyı, Luddcu kumaşçıyı, “modası geçmiş” el-tezgâhı dokumacısını, “ütopyacı” zanaatkarı ve hattâ Joanna Southcott’un aldatılmış müridini gelecek nesillerin muazzam lütfuna eriştirmeye çabalıyorum (Thompson, 2004: 39-43).

Thompson, ilerleyen yıllarda yapı ve özne arasındaki ilişkide teoriyi gitgide daha fazla sınırlandırarak ve tarihte özneyi daha da ön plana çıkaracaktı. Halbuki Karl Marks 1859’de yayımladığı *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*’da “Materyal yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varoluşunu belirleyen bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varoluşlarıdır.” (Perry, 2002: 39) diyerek yapının özneye, yani toplumun bireye olan belirleyici yönünü ön plana çıkarmıştı. Thompson ise 1978’de yayımladığı “Kuramın Sefaleti” adlı çalışması ile birçoklarına göre bu görüşe ters bir şekilde daha da ileri giderek yapıyı tarihsel bir süreç olarak ele almış ve özneyi tarihe yeniden sokmuştu (akt. Spiegel, 2005: 7).¹⁰ Avrupa’da son derece karizmatik bir üne sahip sosyalist tarihçi E. P. Thompson’ın Marksizmi çok daha tarihsel bir bağlama oturtması, diğer akademisyenlerden tepki çekmesine de neden olmuştu. Ancak Batı demokrasilerinde bir türlü sosyalizmin yerleşememesi ve değişen dünya düzeni, onun tarihsel açıklamalarına daha fazla taraftar bulmasını sağlamıştı. Onu daha önce son derece sert bir şekilde eleştiren Perry Anderson, 1980 yılında çıkardığı “İngiliz Marksizminin İddiaları”¹¹ adlı eserinde Thompson’ın görüşlerinin ‘gerçekçiliğini’ kabul ederek yapıcı eleştirilerde bulunmuştur.

Tarihteki önemli ideolojik akımların içinde bulunan fiziksel/siyasal koşullara çözüm getirmek için ortaya çıktığı kanaatindeyiz. Kültürel tarih çalışmaları da aslında büyük oranda 1960’larda ve 1970’lerdeki politik buhrana cevap veremeyen sol tandans içinden türemiştir. 1970’ler boyunca İngiliz endüstrisi mütemediyen bir gerileme süreci içinde, işçi sendikaları işlevini ve önemini giderek yitirmekteydi. Ancak çelişkili bir biçimde, ekonomik anlamda darboğazda olan ülkedeki işçi sınıfları ve alt gelir grupları, geniş kitleler halinde ülkedeki sağ/muhafazakâr tandansa sahip Margaret Thatcher’ı destekleme eğilimine gidiyordu. Bu durum henüz muhafazakâr parti 1979’da iktidara gelmeden önce Birmingham Üniversitesi’ne bağlı olarak kurulan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi’nin de (ÇKÇM)¹² dikkatini çekmişti. 1964’te kurulan ÇKÇM, kültürel çalışmalar için son derece büyük önem teşkil etmektedir. Raymond Williams’ın önemli fikirlerini takip eden ÇKÇM başkanı Richard Hoggard ve onun ardılları olan Stuart Hall ve Richard Johnson da ortodoks Marksizmin neden politik buhranı çözümlene noktasında yetersiz kaldığını açıklamak için uğraşıyordu. ÇKÇM’ye mensup araştırmacılar için “İngiltere 1970’lerde derin bir ekonomik kriz

¹⁰ Spiegel’in referansı Thompson’un “Kuramın Sefaleti” (1978) adlı çalışmasına dayanmaktadır.

¹¹ Özgün adı “Arguments within English Marxism” olup “İngiliz Marksizmi İçindeki Tartışmalar” olarak çevrilmesi daha uygun görülmektedir.

¹² “Birmingham Okulu” olarak da adlandırılır.

içindeydi ve kapitalist bir çözüm kalmamış görünüyordu. Ancak alternatif bir sosyalist strateji için politik bir temel de görünmüyordu.” (Hall, Critcher, Jefferson, Clarke ve Roberts, 1982: 309) Ekonomik kötü gidişata rağmen sosyalist stratejilerin neden başarılı olamadığına dair ortodoks Marksizmin çözümlemelerinden daha farklı açıklamalar bulmaya girişen araştırmacılar Louis Althusser ve Antonio Gramsci’ye yöneldi. Louis Althusser, özneyi reddeden yapısalcı yorumlamalara girişse de Marks’a atfedilen ekonomik determinist görüşü de reddediyordu. Althusser, bireyi tarihin gidişatına etki eden özneler olarak görmüyordu. Ancak ona göre Marx’ın görüşlerini tamamen ekonomik altyapıya indirgeyen görüşler de yanlıştı. Dolayısıyla Althusser, ‘altyapı üstyapıyı belirler’ nosyonuna karşı çıkararak daha karmaşık bir üretim tarzını savunuyor ve politika, ekonomi, ideoloji ve benzeri gibi farklı, nispeten özerk örneklerden oluşan bir üretim tarzını öne sürüyordu (Perry, 2002: 110). Dolayısıyla Althusser’e göre altyapı ve üstyapı arasında daha geçişken bir ilişki olduğunu iddia edebiliriz. Ancak teori üzerindeki bu tartışmalar tarihçiler için toplumun ve insan öznesinin karmaşık yapısını açıklamakta yetersiz kalıyordu. O yüzden ÇKÇM’ye mensup araştırmacılar dikkatlerini Antonio Gramsci’ye yöneltti.

Antonio Gramsci, belki de kültürü ciddi bir çalışma ve siyasi uygulama nesnesi olarak alan ilk büyük Marksist teorisyen ve politik liderdi (Johnson, 1986-1987: 54). Gramsci 1910’lardan itibaren İngilizlerin 1970’lerin sonunda yaşadığı problemi zaten deneyimlemişti: Neden İtalyan işçileri ve köylüleri faşistlere oy veriyor? Bu sorunun cevabını bulmak üzere Gramsci Marks’ın ideoloji nosyonunu detaylandırıp modernize etti. Çünkü Marksistlerin temel problemi Rus devriminin ardından Marksizmin neden Avrupa’da gerçekleşmediğiydi. Gramsci’ye göre yönetici sınıflar, pozisyonlarını hem devlet baskısı hem de sivil toplumun rızasıyla korumaktaydı. Rusya’da devletin baskıcı aygıtı, egemen sınıfın tahakkümünün temel mekanizmasıydı çünkü sivil toplum, embriyonik formda, yani ilkeldi. Batıda ise aksine, sivil toplum çok daha gelişmişti ve bu nedenle yönetici sınıf, daha büyük ölçüde toplumun rızasına dayanmaktaydı ve bu da bir sınıf mücadelesini çok daha zor hale getirmekteydi. Batıda devlet ve yönetici sınıf, sivil toplumun hegemonyasıyla çok daha köklü bir yerdedi. Bu nedenle devrimci partinin görevi, devletin işçi sınıfı, diğer ezilen sınıflar ve toplum kesimleri üzerindeki popüler rızaya dayalı kontrolüne karşı çıkmaktı (Perry, 2002: 74). Gramsci’ye göre kapitalistler kontrollerini korumak ve pekiştirmek için sadece kaba kuvvet (polis, hapishaneler vb.) kullanmakla kalmıyordu, aynı zamanda halkın rızasını kazanmak için popüler kültürün araçlarını da (basın, sanat, eğlence vs.) kullanarak farkına varmadan kitleleri bu duruma razı hale getiriyorlardı. Dolayısıyla Gramsci’ye göre kültür, politik ve toplumsal mücadeleyi anlamada temel bir yere oturuyordu.

Kültürel çalışmalar ile ilgilenen çoğu araştırmacıya göre genel kanının aksine, bilinç ya da öznenin çeşitliliğine değer vermeyen Marks değildi, bilince yapısalcı çağrışım ekleyen Marksistlerdi (Johnson, 1986-1987: 44). Örnek olması bakımından Johnson, kültürün tarihselliğini açığa kavuşturduktan sonra insan öznesinin bilincini ve öznenliğini vurgulamaktadır. Johnson’a göre Marx ve Engels de insan bilincinin önemine vurgu yapmışlardı. Marx Capital’in ilk cildinde en kötü

mimarı en iyi arıdan ayırmıştı. Çünkü mimarın ürettiği ürün henüz ürün ortada yokken mimarın *kafasındaki tasavvura* göre oluşturulmuştu bile. Arı ise balı içgüdüsel bir şekilde üretmekteydi. Böylelikle bireyin hareketlerini belirleyen şey aynı zamanda onun bilinciydi. Johnson'a göre öznellik toplum güdümlü determinist açıklamalar için bir direnç mekanizmasıydı. Paralel bir şekilde Marx da ideolojinin öznelliğinden bahsetmişti: "Doğa bilimlerinde olduğu gibi kesinlikle saptanabilen üretimin ekonomik koşullarının maddi dönüşümü ile yasal, siyasal, dini, estetik veya felsefi - kısaca, insanın bu çatışmanın fakına vardığı ve savaştığı ideolojik biçimleri - ayırt etmek daima zorunludur." (Johnson: Ibid)

Frederick Engels de Karl Marx'ın ölümünden sonra benzer bir ton kullanmıştı.

Materyalist tarih anlayışına göre tarihte son aşamada belirleyici olan unsur, gerçek yaşamdaki üretim ve yeniden üretimdir. Ne Marx ne de ben bundan daha fazlasını iddia ettik. Eğer birisi bu ifadeyi, ekonomik unsur tek belirleyici etkendir biçimine çevirecek olursa, bu durumu anlamsız, soyut ve absürd bir ifadeye çevirmiş olur. Ekonomik durum temeldir, ama üstyapının çeşitli unsurları - sınıf mücadelesinin siyasal formları ve sonuçları, başarılı bir savaştan sonra galip sınıfın yerleştirdiği anayasa vs. - hukuk formları - hatta bütün bu fiilî mücadelelerin savaştan tarafların zihnindeki yansımaları: siyaset, hukuk ve felsefe kuramları, dini düşünceler ve bunların geliştirilip dogma sistemlerine dönüştürülmesi de - tarihsel mücadelelerin seyri üzerinde etkide bulunur ve pek çok durumda onların biçimini belirlemede ağırlığını koyar (Williams, 1960: 285).

Sonuç olarak kültürel çalışmaların ortaya çıkış sürecinde Marksizmin yeni yorumları büyük önem arz etmektedir. Marks ve Engels okumaları üzerindeki tartışmalar detaylandırılabilir. Gareth Stedman Jones veya Geoff Eley gibi eski Marksist tarihçiler, yeni çözümlemelerinde kültürel çalışmalardan ilham alarak bir yandan yapısalcı açıklamalara mesafe almış bir yandan da Marksizmin gelişmesine büyük katkı sağlamışlardı. Bu isimlerin ilham aldığı kaynak ise kültürel çalışmalar içerisinde önemli bir akım olan *linguistic turn* yani dil alanındaki dönüşümdü.

Dil Alanındaki Dönüşüm - Söylemin İlham Verici Gücü

Kültürel tarih 1970'lerde ve 1980'lerde tarihyazımına bambaşka bir bakış açısı getirdi. Bu yeni yaklaşım daha önceki toplumsal determinist yorumlardan ve tarihte gerçeklik algısından kesin bir kopuştu. Bir akım haline gelen bu tepki, önceleri profesyonel disiplinlerden uzak görünse de gitgide akademik çevrelerde de yaygınlaştı. Clifford Geertz'in antropolojisi derin etkiler bıraksa da sosyal tarihe (bütüncül yoruma sahip sosyo-ekonomik anlamda sosyal tarih) asıl reaksiyon dil biliminden geldi. 1960'larda Avrupa'daki tarihçiler arasında sosyal-tarihsel materyalizm, sosyolojik sınıf ve emek süreci üzerinde en azından belli bir noktaya kadar genel uzlaşma mevcuttu. Ancak yeni akım bu tür *tabuları* yıktı. Anlatı/hikâye

olarak sunulan tarih de bu gelişmelerden payını almış ve saflıkla suçlanmıştı. Nihai yapıyı veya tarihteki gerçeklikleri bulduğunu iddia eden herhangi bir ifade, metnin gücünün, kültürlerin çeşitliliğinin ve zihnin öznelliğinin vurgulanmasıyla yıkıldı. Elbette bu akım, farklı düşünce ve fikirlerin başkaları tarafından farkedildiği post-kolonyal politik ortamda şekillendi. Avrupa'nın üstünlüğü ve "Diğerleri" nin önemsizliği ile ilgili önceki kanı yok oldu. "Diğerleri" artık önemsiz değil, sadece "Farklı" idi. Diğer yandan, kültürler, dinler, diller veya deneyimler, bireyin fikrini şekillendiren herhangi bir şey, zihnin özgürce düşünmesini engelleyerek zihni hapseden önyargılar olarak adlandırıldı. Böylece dil ve metin de bir hapisane olarak görülmeye başladı. Kültürel tarih geçmişi ele alırken daha dikkatli olunması ve gerçeğe dair erken yargılarda bulunulmaması gerektiğini ifade etti. Hatta gerçekçiliğin kendisi bile sorgulanmaya başladı. 20. yy.'ın sonuna doğru Derrida, Barthes, Lacapra ve Edward Said gibi isimler dilin söylemin ve dilde yapı sökümünün önemi üzerinde durmaya başladılar. Bununla birlikte, 1973'te Metahistory ile birlikte, dilin ve onun retorik stratejilerinin metodolojik sosyal bilimlerde üzerinde nasıl belirleyici olduğunu açıkça gösteren Hayden White'tı (Eley, 2005: 40).

Son dönemlerde analitik düşünürler tarihin bir tür bilim olarak kabul edilmesini netleştirmeyi başarmış olsa da, onun sanatsal bileşenlerine çok az dikkat edilmiştir. Üzerinde belirli bir tarih fikrinin oluşturulduğu dilsel zeminin açıklanmasıyla, tarihsel çalışmanın kaçınılmaz şiirsel doğasını ... belirlemeye çalıştım (White, 1975: xi).¹³

Tarih anlatısının bilim olmaktan ziyade şiirsel bir doğaya sahip olduğunu iddia eden White'a göre tarihsel anlatıda gerçeklik iddiası son derece safça bir inanıştı: "Ortaçağda olduğu gibi dinî anlamda en katı olan dönemler bile kendi bütünlüğünü kendi "Gerçeklik" algısından alır ve karşılaştığı problemlere, dönemine uygun "Gerçekçi" çözümlerle cevap verir." (White, 1975: 46)

White, her dönemin, gerçekliğinin ne olduğunu belirleme konusunda kendi kapasitesine sahip olduğunu ifade ediyordu. Örneğin Rönesans dönemi İngiltere'sinde çocuğu olmayan kadınlara doktorların tavşan kanı veya idrar içmelerini tavsiye etmeleri o dönemin gerçekliği penceresinden uygun görülebilir. Ancak kültürel çalışmaların getirdiği yeni yaklaşımla beraber gerçeklikler ait olduğu dönemle ilişkilendirilmekte ve zamandan bağımsız değerlendirilmemeliydi.

Gerçekçilikle beraber tarihsel anlatıda kanıt ve belge de sorgulanmaya başlamıştı. Yeterli kaynak, belge, kanıt ya da referans olduğu sürece tarihsel gerçeklerin açığa çıkarılabileceği inancı da zemin kaybetti ve *naiflik* olarak görülmeye başlandı. Ampirizme yönelik önemli eleştiri, tasarım ve algı anlayışından kaynaklanmıştır. Tarihsel metin onu yazanın tasarımıdır ve okunması da okuyucusundan yani algılayıcısından bağımsız olarak düşünülemez. Çünkü metin onu üretenden bağımsız değildir. Metin iki yönlü çalışmaktadır.

¹³ Alıntı yaptığımız White'ın "Metahistory" adlı eserinin giriş cümlesi, "Bir kimse ancak hayal ettiği şey üzerinde çalışabilir", kültürel tarihin bakış açısını yansıtmaya bakımından önemlidir ve Bachelard'a aittir.

Metnin kasıtlı olarak iletmek istediği ve diğer yandan açığa çıkmasını engellediği mesajlar vardır. Metne bu tür bir yaklaşım tarihçilerin fikirlerini radikal bir biçimde değiştirmiştir. Kültürel çalışmalar için “Kaynakların ve tarihyazımının metinsel doğasını inkâr etme, kurgu ve gerçeklik arasındaki ayrımın çözüleceğini iddia etmek ... kaçınılmaz olarak başarısız olacaktır.” (Arcangeli, 2012: 27) Dolayısıyla kültürel tarih çalışmalarına göre metin yani anlatı temel prensiptir ve yazanın öznel söyleminden bağımsız da düşünülemez. Kültürel tarih metni aldatıcı bir şey olarak görür ve ona göre tarihsel anlatı terimi yerine tarihsel inşa terimi daha makbul görünmektedir. Bu nedenle de, “Gerçekliğin (bilginin, sosyal sınıfların, hastalıkların, zamanın, kimliğin vb.) “inşası” veya “üretim” ini düşünmek ve konuşmak daha yaygın hale gelmiştir.” (Burke, 2008: 77)

Kültürel tarih çalışmaları üzerinde 1980’lerden itibaren büyük etkileri olan bir diğer isim Michel Foucault idi. Foucault, tarihsel anlatıda dili ulaşmanın imkânsız olduğu bir yere taşıdı. Dili değişen bir olgu ve ancak içinde bulunduğu zaman ve mekâna ait bir şey olarak kabul etti. Böylece bir kimse denese bile dili asla anlayamazdı:

Figürlü bir yazıyla donanmış bir dil tarihi çabucak duraklamıştır. Bunun nedeni, bu yolla artık ilerleme kaydetmenin mümkün olmamasıdır. İşaretler, temsillerin özenle çözümlenmesiyle değil, en uzak benzetmelerle çoğalmaktadırlar: böylece, halkların düşünme eylemlerinden çok hayal güçleri teşvik edilmektedir. Bilgi değil de, saflık. Üstelik, bilgi iki çıraklıktan geçmeyi gerektirmektedir önce kelimelerin öğrenilmesinden (bütün diller için olduğu gibi), sonra da başharflerden meydana gelen kısaltmalarını (bunların kelimelerin telaffuz edilmeleriyle bir ilişkileri yoktur); bir insanın ömrü, bu çifte eğitime yetecek uzunlukta değildir; ve üstüne üstlük, bazı keşifler yapacak kadar boş zamana sahip olunduysa da, bunları aktaracak işaretler bulunmamaktadır (Foucault, 2001: 175).

Böyle bir ifade kolayca aşırı soyut addedilebilir. Grassby, Rabb veya Brown gibi isimler, kültürel tarihçilerin soyut fikirleri somut gerçekliklerin üzerine, sembolik anlamı işlevselliğin üzerine ve hayal gücünü ampirik gerçeklerin üzerine çıkardığı sonucuna vardı. Dahası, onlara göre kültürel çalışmacılar dünyanın fiziksel veya duygusal olarak nasıl deneyimlendiğine değil, nasıl temsil edildiğine ve algılandığına odaklanarak metinlerden çıkarsamalar yapıyorlardı (Arcangeli, 2012: 51).¹⁴ Tarz, biçimden veya bağlamdan daha önemliydi; tarihte tasarıma nesnenin kendisi kadar önem veriliyordu. Dahası kültürel tarihi eleştirenler, onu gerçek dünyayla ilgisi olmayan havaî, sembolik yorum dünyasında yaşamakla suçlamaktaydı (Grassby, 2005: 591).

Tarihyazımının çok daha kesin, materyal dünyayla iç içe olan ifadeler içermesi gerektiği gibi bir düşünce seçkin tarih filozofu Collingwood’un deyimini akıllara getirir: “Tüm tarih düşüncenin tarihidir (tarih, tarihçinin kurgusudur) ve tarihçi bir adamın belli bir durumda olduğunu söylüyorsa, bu durum tarihçinin

¹⁴ Kültürel tarihe getirilen materyalist eleştiriler için bkz. (Grassby, 2005: 591-603)

adamın o durumda olduğunu düşünmesiyle aynı şeydir.” (Collingwood, 1946: 317) Dolayısıyla bu bakış açısına göre tarihyazımının aslında tarihçinin kafasında gerçekleşen bir eylem olduğu ve kurguya dayandığı iddia edilebilir. Yıllar boyunca filozoflar nesnel bilgi problemi üzerine eğilmişlerdi. Alternatif bir şekilde Schopenhauer “Dünya benim tasarımı” demiş, ona benzer bir biçimde Nietzsche ise gerçeğin keşfedilmekten ziyade yaratıldığından bahsetmişti (Burke, 2008: 78). Ancak Foucault, geçmişteki gerçeğe ulaşmanın zorluğundan bahsetse de kimseyi onu anlamaya çalışmaktan alıkoymamıştır.

Tarihsel süreç içerisinde söylemin kolektif bilinç içindeki yerini vurgulayan birçok araştırmacı, tarihçi için de dilin ve anlam inşasının önemini vurgulamıştır. Kane’e ait “Tarihsel Açıklamada Kültürün Yeniden Yapılandırılması: Kültürel Yapı ve Uygulama Olarak Anlatılar” – *Reconstructing Culture in Historical Explanation: Narratives as Cultural Structure and Practice* – adlı çalışma, bir metnin veya söylemin tarihsel analizi için iyi bir örnek olur. Çalışmasında Kane, sadece anlamın yapısı ve anlam inşasının onun için ne ifade ettiğini teorik olarak biçimlendirmekle kalmıyor, aynı zamanda teorisinin tarihsel örnek üzerindeki ampirik¹⁵ analizini de gerçekleştiriyor. Ona göre kelimeler ve bu kelimeler üzerinde inşa edilen ve değişen anlam, İrlandalıların 1879 – 1882 yılları arasında İngilizlere karşı gerçekleştirdikleri toprak reformu mücadelesinde kendi aralarında birlik, dayanışma ve ittifak kurmalarını sağlamıştır. Çalışmasının teorik kısmı, anlatının ikili rolünden ve sembolik yapıların analiz edilmesindeki öneme vurgudan oluşur. Kane’e göre kelimeler üzerindeki anlam inşası insanlar arasında ortak kimlik, ideoloji ve kolektif eylemin oluşmasına izin verir. Ampirik kısımda ise Kane, “İrlandalı kiracı çiftçilerin, milliyetçilerin ve din adamlarının büyük ölçüde ittifak kurabildiğini, çünkü büyük ölçüde yeni bir ideoloji inşa edebildiklerini” belirtmiştir (Kane, 2000: 313). İrlandalıların İngilizlere karşı toprak reformu mücadelesinde üzerinde en fazla anlam inşası olan kelimelerden biri “Anayasal” kelimesidir. 1870’lerde, mücadelenin başlangıcında, İrlandalı toprak kiracısı çiftçiler, ekip biçtikleri toprakta misafir olmaktan hoşnut değildi. Ekonomik zorluklar ve ağır yaşam şartları çiftçilerin kızgınlıklarını törpüledi. Milliyetçi duygular ve yaşanan sıkıntılardan ötürü onlar açısından İngilizlerle uzlaşma hiçbir şekilde gündemde değildi. O dönemde “Anayasal” kelimesi, toplumsal kargaşadan rahatsız olan ve ancak istikrarlı anayasal hareketin reforma izin vereceğini savunan ılımlılar için daha uzlaştırıcı bir anlam ifade etmekteydi. Diğer yandan radikaller, fahiş toprak kirası bedellerini ödemeyi reddetmek, toplu gösteri yapmak ve toprak sahiplerine sempati duyan herkesi boykot etmek gibi statükoyu bozan militan faaliyetlerin kendilerini amaca ulaştıracağını düşünmekteydi. Dolayısıyla “Anayasal” kelimesinin radikallerin tiksintiyle baktığı bir anlamı vardı ve İngilizlerle ilişkilendirilmekteydi. “Anayasal” kelimesi İngilizlerce ve ılımlılarca statükonun korunması anlamına gelirken radikallere göre adaletsizlik ve sefaleti temsil ediyordu. Ancak zaman içerisinde İngilizlerin baskıları ve tutuklamaları, İrlandalı radikaller ve ılımlılar arasında “Anayasal” kelimesinin anlamı üzerinde

¹⁵ Buradaki ampirik kelimesi, bahse konu dönem içindeki kelimelerin araştırmacı tarafından test edildiğini ve kolektif bilinç yaratmak için kullanıldığı sonucuna ulaştığını ifade etmektedir.

ortak bir kanı doğmasına sebep oldu. Artık İrlandalı aristokrat ılımlılara göre de “Anayasal” kelimesi, İngilizlere göre yorumlanacak olursa, sefaletten ve baskıdan kurtulamayacaklardı. Sonuç olarak, bu kez “Anayasal” İrlandalılar için bir savunma mekanizması haline geldi. “Anayasal” kelimesi İngiliz Hükümeti'nden sembolik olarak koptu ve bu sefer toprak reformu mücadelesine katılanlar *yasal* ve *anayasal* olarak hareket eden kişiler haline geldi (Kane, 2000: 322-329). Dolayısıyla “Anayasal” kelimesi yeniden inşa edilerek radikaller ve ılımlıları uzlaştıran ve onları ortak mücadeleye sevk eden bir araç olarak ortaya çıkmıştı.¹⁶

Sonuç olarak, dili, metni ve söylemi kültürel çalışmaların ortasına yerleştirmek, metnin gücünün bilincinde olmak çoğu düşünür için ilham vericiydi. Bu algıya göre geçmişteki gerçeği keşfetmekten ziyade metni analiz etmek ve nasıl çalıştığını anlamak daha önemli hâle gelmişti. Çünkü bir metin ya da anlatı bugün son derece açık ve anlaşılır görünse bile *yeterli* bir zaman dilimi sonunda okuyucularının çevirisini bekleyen bir şey olarak kalacaktır. Steedman da bu görüşe benzer bir biçimde düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

“... tarihten daha ölü ve soğuk bir şey yoktur. Gibbon, Thierry veya Michelet'i yazdıkları nesrin zerafeti için, anlatılarının ve kanaatlerinin retorik yapılarını gözlemlemek için okuyabiliriz... Ancak onları, geçen hafta yayımlanan ve bir konu üzerinde açıklamalarda bulunan ikincil kaynağı okuduğumuz gibi okuyamayız. Yazılı tarihin ömrü çok uzun değildir.” (Steedman, 1999: 47)

Gerçekten de dilin ve söylemin getirdiği zorlukların farkında olan White, Foucault ya da Derrida¹⁷ gibi düşünürler, kültürel tarihçileri tarihsel metnin dilsel analizini geliştirmeleri konusunda teşvik etmişlerdir. Söylemin zayıf yönlerini gösteren dilbilim analizi, metnin inşasının bir tarihçi için ne kadar etkili olabileceğini göstermiştir.

Kültürel Tarih Çalışması Belgeyi Reddedebilir mi?

Buraya kadar metnin ve söylem analizinin tarihsel anlatıya ve gerçek olarak kabul ettiklerimize meydan okuma kapasitesinin olduğu görüldü. Peki ya tarih? Bu, tarihin veya tarihte yaşanan olayların/deneyimlerin anlamsız olduğunu mu gösteriyor? Arşiv kaynakları, geçmişten gelen herhangi bir belge/kalıntı veya tarihsel anlatı gerçekleri yansıtamayacağı için gereksiz mi? Geçmişteki olayların

¹⁶ Kane, ortak anlayışı, kimliğin, ideolojinin, kolektif eylemin veya politik seferberliğin temeli olarak görür.

¹⁷ Jacques Derrida, dilin tarihsel anlatıdaki problemine işaret eden en önemli filozoflardandır. Metni çözümlenebilir için son derece karmaşık anlamlara bürünebilecek olan yapı söküm – *deconstruction* – terimini geliştirmiş ve terim birçoklarıca bol keseden kullanılmıştır. Ancak Derrida'nın kendisinin bile bu terimin sınırları belli metodolojik bir yöntem olmadığını düşündüğünü Japon şarkiyatçı Toshihiko Izutsu'ya yazdığı mektuptan anlıyoruz. Derrida ayrıca “Metnin dışında hiç bir şey yoktur [there is no outside-text; il n'y a pas de hors-texte]” deyişle ünlüdür. Daha sonra Derrida'nın bu cümledeki “Metin” sözcüğünden kastının bağlam olduğunu iddia ettiği gibi tartışmalar da mevcuttur. Derrida'nın dil çözümlenmesi üzerine önemli eseri için bkz. Derrida, J. “*Of Grammatology*” (1976).

birbirleri ile olan nedensel ilişkisini sorgulamak saçma mı? Geçmişteki bir olayı inceleyerek “Bu belgenin (ya da yaşanan olayın) gün ışığına çıkarılması sonucunda şu kanaate varılmıştır.” demek nesnel olarak imkânsız mı? Bu soruların cevabını daha iyi verebilmek adına öncelikle Max Weber’in tarihsel anlatıda nesnellik konusunda ne düşündüğüne kısaca değinelim.

Weber’i, kültürel tarihin tasavvurumuzda nasıl bir yere oturtulması konusunda çok önemli görmekteyiz. Çünkü o, insan öznesinin bulunduğu toplumda salt teoriyi ve tarihte deneyimin önemsizliğini savunanlara karşı cevap oluşturabilmiştir. Weber’in cevabını ifade etmek gerekirse o, tarihsel anlatıda nesnellüğün mümkün olup olmadığını tespit edebilmek için negatif ve pozitif olmak üzere iki farklı formu tanıtmıştır. Nesnellığı negatif bir formda tespit etmeye çalışmak anlamsızdır. Örneğin “Kartaca orduları komutanı Hannibal eğer İkinci Pön Savaşı Seferi’ni hiç başlatmasaydı tarihin akışı nasıl bir hâl alırdı?” gibi bir soru saçma ve gereksiz bir sorudur. Soruya verilebilecek mantıklı bir cevap da yoktur; çünkü Hannibal’ın bu bilinçli hareketinin hiç yaşanmamış olması durumunda tarihin akışının hangi yöne çevrileceğini bilmiyoruz. Bu konu üzerine düşünmek ancak bir beyin fırtınasının ötesine geçemez. Ancak diğer yandan Hannibal ve İkinci Pön Savaşı arasındaki nedensel ilişkiyi sorgulamak mantıksız değildir. Çünkü eğer Hannibal Romalılar üzerine sefere çıkmaya karar vermeseydi (Bu kararın gönüllü ya da gönülsüz verilmesi bir şeyi değiştirmez.) savaş da gerçekleşmezdi. Çünkü savaşın çıkması için gerçekleşmesi gereken sonsuz sayıdaki olasılıksal sebepler arasında Hannibal’ın kararı sadece biridir; ancak sonuçta, Hannibalın kararı ile savaşın çıkması arasında nedensel ilişki olduğu da kesindir. Dolayısıyla tarihte nesnellığı pozitif bir formda yani geçmişte yaşandığı bilinen olaylar arasında nedensel ilişki kurarak tespit edebiliriz. Dikkat edilirse bahsi geçen örnekte yapısalcı bir açıklama yoktur. Bahsi geçen örneğin açıklanmasında *tarihsel olay/yaşanmışlık, yapısalcı teoriden* daha fazla öne çıkmaktadır. Weber bu noktadan hareketle ayrıca nesnel olasılık yargısının (bu durumda olduğu gibi) zihinsel, yaratıcı bir soyutlama olduğunu ve nedensel bağlantıları ortaya çıkarmanın tarihçinin sezgisi olduğunu iddia eder:

En basit tarihsel yargı kategorik olarak oluşturulmuş entelektüel inşa sürecini ifade edebilir, ancak aynı zamanda “nomolojik” ampirik bilgimize “muayyen” bir gerçeklik vermediği sürece bir geçerliliğe de sahip olmaz. Tarihçi buna karşı, haklı olarak tarihsel çalışmanın gerçek seyrinin ve tarihsel yazının gerçek içeriğinin farklı bir yol izlediğini iddia edecektir. Nedensel bağlantıları tarihçinin “anlayışı” onun “sezgisi” ortaya çıkarır - genellemeler ve “kuralların” yansımaları değil (Weber, 1949: 175).¹⁸

Her türlü öznellikten ve faraziyeden mümkün olan her şekilde kaçınmak için mücadele eden, ister tamamıyla kuramsal ister anlatı/hikâye biçiminde bir metin farz edelim. Böyle bir metin mümkün olabilir mi? Özellikle de doğumunu toplumsal determinizme tepkiye borçlu olan kültürel çalışmalar alanında böyle bir çalışma

¹⁸ Tarihsel çalışmada nesnellüğün imkânı üzerine yaptığı tüm tartışma için bkz. (Weber, 1949: 164-188)

yapmak mümkün olabilir mi? Eğer kültürel tarih ya da dilsel dönüşüm akımı özneliğin tarihyazımına doğurduğu tehlikenin farkındaysa nasıl olur da bu düşünce sistemine sempati duyanlar yazılarının yaşadıkları tecrübelerden ve önyargılardan bağımsız olduğunu savunurlar? Böyle bir iddia, nesnel bilginin doğa bilimlerinde bile tartışma konusu olduğu bir ortamda çok sert bir bakış açısı olmaz mıydı? Einstein neyi gözlemleyebileceğimize karar verenin teorimiz olduğunu belirtmiş ve Karl Popper bunu tasdik etmiştir (Burke, 2008: 78). Zihnimiz, dolayısıyla da deneyimlerimizin dışında kalarak boş bir sayfaya bir cümle yazmayı düşünmek bile bir yanılısamadır. Kısacası deneyimler kişinin zihniyetini şekillendirir. Böyle olmakla beraber seçkin bir cinsiyet tarihçisi ve feminist teorisyen olan Joan Wallach Scott,¹⁹ tarihyazımında yazarın tecrübelerinden sıyrılması gerektiğini şu sözlerle belirtmiştir:

Ortodoks tarihin epistemolojik çerçevesi içinde kalan çalışmalar daha ilk etapta farklı düşünceleri dışlayan (yanlış) varsayımları ayırt edebilme olasılığını kaybeder... Önceki yaşamışlıklar bilginin kaynağı olarak alındığında, bireyin tecrübesi (tecrübeye sahip olan kişi veya onu anlatan tarihçi), açıklamanın üzerine inşa edildiği kanıtların temelini oluşturur... Yaşamışlıklara ya da tecrübelere dayanan tarih yazımı kadını/erkeği, homoseksüeli/heteroseksüeli, siyahı ve beyazı değişmez sabit kimlikler olarak ele alır ve bu kimliklerin eleştirel incelenmesini engeller (Scott, 2005: 198-199)

Eğer tarih, kültürel tarihyazımının ortaya çıkışına kadar mikro düzeyde belli özneleri veya grupları dikkate almadıysa bunda klasik tarihyazımının veya yazarın tecrübelerinin ne gibi bir payı olabilir? Ortodoks tarihyazımının Scott'ın bahsettiği *dışlanmış* gruplar veya bireylerle o zamana kadar ilgilenmemesinin nedeni tarihçilerin anlatılarında öznelliklerinden kaçınamamaları değildir. Yani mesele yazarın tecrübeleri veya özneliği değildir. Mesele yaklaşım ve bakış açısındaki değişim meselesidir. Kültürel tarihin entelektüel ilgi alanı, daha önce tarih disiplini için önemsiz görünen konuları artık tartışmayı mümkün kılmıştır. 19. yüzyıl pozitivismi ve onun epistemik rejimi (Foucault'nun deyimiyle belli bir çağdaki bilme yöntemi), araştırmacıların o dönemde bu tür bireysel veya mikro endişelere ilgisini çekmeyi alâkasız veya neredeyse imkânsız hâle getirmişti. Ancak kültürel tarihin getirdiği perspektifle tarih, artık kadınlar ve çocuklar gibi *kenarda kalmış* öznelere de dikkatini vermektedir. Ayrıca Scott'ın iddiası olan tarih anlatısında yazarın öznelikten sıyrılabileceğini düşünmek postmodern kültürel tarihin baştan itibaren mümkün olmadığını savunduğu şeydir.

Dilbilimsel analizle ilgilenen bir diğer tanınmış profesör G. Spiegel, Scott'ın yaklaşımının, temel semiyoloji ilkeleriyle tutarlı olan "Dil alanındaki dönüşüm"

¹⁹ Joan Wallach Scott, çalışmaları cinsiyetten cinselliğe, laikliğe ve güç ile bilgi arasındaki ilişkiye uzanan seçkin bir cinsiyet ve feminizm tarihçisidir. Kültürel tarihe yaptığı önemli katkılar şunlardır: "Gender and the Politics of History" (1988), "Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man" (1996), "Parité: Sexual Equality and the Crisis of French Universalism" (2005), "The Politics of the Veil" (2007), "The Fantasy of Feminist History" (2011), "Sex and Secularism" (2017) ve "Knowledge, Power, and Academic Freedom" (2018).

tarihçiliğinin iyi bir telaffuzu olduğunu iddia etmektedir. Spiegel, tarihçilerin ya da yazarın yaşanmışlıklarının bile aslında dilbilimsel bir olay olduğu inancına yönelik tarihçiler arasında fikir birliğinin olmamasından şikayetçi olarak devam etmektedir: “Burada temsil edilen tarihçilerin çok azı Scott gibi tecrübenin (ya da yaşanmışlıkların) dilbilimsel bir olay olduğu inancını paylaşıyor... Ancak tarihsel değişimin nasıl gerçekleştiğini, dilin ve söylemin müthiş çeşitliliğe sahip ampirik gerçekleri açıklamada nasıl yetersiz kaldığını, yani kısaca kültürel açıklamanın hayat karşısında neden bazen yetersiz kaldığını izah etme problemi hâlâ Scott için çözülebilmemiş değil.” (Spiegel, 2005: 196)

Metni tabulaştıran ve teorik metin analizini her şeyin üstüne koyan bu açıklama karşısında tarihsel gerçekliklere ve belgelere daha fazla tolerans gösterilmesini dilemek uygun görünmektedir. Tarihyazımında metnin kurgusal bir yönü olduğu aşikâr olmakla beraber metni zamandan ve mekândan bağımsız bir meta olarak incelemeye çalışmak beyhude bir çaba olacaktır. Metni tarihsel bağlam ve süreç içerisinde ele almak daha uygun görünmektedir. Clifford Geertz, Raymond Williams, Geoff Eley, Robert Darnton, Carlo Ginzburg veya E. P. Thompson gibi öncüler tarafından yazılan eserler tarihsel bağlamından kopmamış ve kuramsal tartışmaların içine de hapsolmemiştir. O kuramsal tartışmalar ki kültürel çalışmalar, en başta ona bir tepki olarak ortaya çıkmış, toplumun öznelliklerine verdiği önemi öne çıkararak bütüncül toplum tasavvurunu reddetmiştir. Tarihsel belgeyi reddetmeden bir dönemin bağlamını anlamaya çalışan postmodern kültürel çalışmalara Robert Darnton’un “Büyük Kedi Katliamı” iyi bir örnek teşkil edebilir. Darnton’un tarihsel belge ya da arşivle bir problemi yoktur. Ona göre antropolojinin ve postmodern akımın tarihe getirdiği yenilik bakış açısı değişikliğidir. Darnton’a göre düşünce tarihçileri *otoyol* üzerinde büyük filozofların izlerini sürerken kültürel tarihçiler henüz *haritalandırılmamış yollarda* sıradan insanların dünyayı nasıl anlamlandırıldığını, *l’histoire des mentalites’i* (zihniyet tarihini) çalışır. Bunu yapmanın en iyi yollarından biri arşiv kayıtlarını incelemektir. Ancak arşivin öznel bilgileri arasından bütüne hitap eden genel kanılara varılmamalı bütüncül yorumlara girilmemelidir. Sadece öznenin gözünden dönemin zihniyet dünyasını anlamaya çalışmakla iktifa edilmelidir. Bunu yapmanın en iyi yolu ise arşivde bugünün gözünden anlamlandırılmayan atasözü, deyim, mizah gibi şeylerin üzerine giderek bunları çözümlenmeye çalışmaktır. Darnton’a göre bu faaliyet son derece ufuk açıcı olabilir. Darnton, 18. yy.’da Fransa’da yaşamış bir işçi olan Nicolas Contat’ın bıraktığı anıları incelemiştir. Kahramanımız ve arkadaşları Paris sokaklarında gürültü yaparak insanları uyutmayan kedileri yakalayıp onlara sahte bir mahkeme düzenleyerek infaz etmiştir. İlginç olansa bu kedilerin açıktan açığa toplu bir şekilde infazının herkes tarafından son derece komik bulunmasıdır. Darnton’a göre bugün gözümüze korkunç görünen bu tablonun o günün şartlarında neden son derece komik bulunduğunu anlayabilirsek dönemin zihniyetini de anlayabiliriz. Hatta Darnton’a göre tam da bu yüzden bugünün merceğinden anlamlandırılmayan olaylara odaklanarak onları çözümlenmeye çalışmak, aslında esas meseleyi teşkil eder. Nitekim bahsi geçen olayda da kediler o dönemde burjuva efendinin ve onun karısının şatafatıyla özdeşleştirilmiştir. Kediler burjuva efendinin uykuya daldığı

seher vakti değil de işçinin uykuya daldığı gecenin erken saatlerinde gürültü yapmaktadır. Dolayısıyla bu durum burjuva için bir sorun teşkil etmezken son derece ağır koşullarda çalışan ve üstüne üstlük uyuyamayan işçi için çekilmez bir hâl almıştır. Ayrıca burjuvanın kedilerle olan yakın münasebetine duyulan nefret de kediler üzerinde vücut bulmuştur. Böylelikle de Fransa'daki işçiler kedileri bir sembol olarak burjuva ile eşleştirmişler ve *mahkemede* kedileri mahkum ederek aslında sembolik olarak efendilerini mahkum etmişlerdir. (Darnton, 1999: 75-106) Darnton'un kine benzer diğer bir çalışma ise Ginzburg'a ait "Peynir ve Kurtlar - Bir 16. yy Değirmencisinin Evreni" dir. 16. yy.'da İtalya'da yaşayan Menocchio adlı bir değirmencinin din ve yaşam hakkındaki görüşlerini ve daha da önemlisi dönemin bağlamını Engizisyon mahkemesi kayıtları başta olmak üzere arşiv kayıtlarından öğreniyoruz. Çalışmanın asıl önemi ise tarihin temel meselelerinin aslında bir mikrotarih örneği olan bu eser içinde halledilebileceğini göstermesidir. Menocchio küçük bir kasabada değirmenci olsa da o dönemde heretik olarak kabul edilebilecek dini görüşlerini halka ve Roma Engizisyonuna açıkça söylemek konusunda bir zaafa sahiptir. Kendisi için çok tehlikeli olsa da, Katolikliğin tutarsızlıklarını, Engizisyon mahkemesi karşısında, kendi etik görüşleri ve mantığı içerisinde çürütmeye çalışırken bir yandan da çağın zihniyet portresini mükemmel bir biçimde bugünlere ulaştırır.

19. yy. pozitivist tarih tasavvurlarına karşı ortaya çıkan postmodern kültürel tarihyazımını özgür ve yaratıcı doğasından kopararak herşeyin temeline oturtmaya çalışmak, tarihsel belge ya da kalıntıyı tümüyle reddetmek, onu ister istemez faydasız tartışmaların içine itecektir. Tarihsel bağlamından kopmuş bir kültürel tarih çalışmasının *entelektüel hedonizmle* suçlanması da kaçınılmazdır. Spiegel'in sorusuna, yani dilin ve söylemin ya da kültürel açıklamanın hayattaki ampirik gerçekleri açıklamada neden bazen yetersiz kaldığına gelince: Çözüm, çözümsüzlüğü kabul etmek ve böyle bir problemin varlığını inkâr etmektir. Toplumsal süreçler veya tarihsel değişimler üzerine yapılan tüm açıklamaların merkezine kültür, dil ya da başka herhangi *tek* bir unsuru indirgemek sorunlu bir varsayımdır. Böyle bir varsayım, her şeyin sırrını çözdüğünü iddia eden hırslı düşünürlere Charles Tilly'nin cevabını da akıllara getirmektedir: "Tekrarlayan tek bir sosyal sürecin tüm büyük ölçekli toplumsal değişimleri açıklayabildiğini keşfetmek şaşırtıcı olurdu. Belki de sosyal sürecin Newton'u olma umudu, sosyal bilimcileri felsefe taşını keşfetme konusunda bu tür tekrarlayan, sonuçsuz çabalara cezbetmektedir." (Tilly, 1982: 33) Kanımızca bu tür bir girişim nafildir.

Sonuç

Bu çalışmanın temel önermeleri, yani postmodern kültürel tarihin klasik kültür tarihinden ayrı bir çalışma alanı olduğu ve kültürel tarih çalışmasının tarihsel belge ya da kalıntıları reddedemeyeceği üzerine nihaî kanaatlerimizi sonuç bölümünde pekiştirmek yerinde olacaktır. Belki de kültürel tarihi tanımlamanın en kolay ve kısa yolu Peter Burke'ün Sindirella analojisidir. Tıpkı Sindirella gibi kültürel tarih de daha baskın kız kardeşleri tarafından domine edilmiş ancak

1970'lerde yeniden keşfedilmiştir (Burke, 2008: 1) Tarihçiler o döneme kadar politik tarih, ekonomik tarih ve düşünce sistemleri tarihi gibi üst anlatılarla meşgul olduğundan kültürel tarihi de ihmal etmişlerdi. Ancak Burke'ün kullandığı analogide kastettiği ihmal edilen tarihyazımının, kültürel tarih değil kültür tarihi olduğunu belirtmekte fayda var. Çünkü bu çalışmanın önermelerinden biri olan klasik kültür tarihi / yeni kültürel tarih arasındaki ikiliğe benzer bir ayrıma Burke de dikkati çekmiştir. Klasik kültür tarihi, bir gelenek olarak Alman tarih okulu içerisinde zaten mevcuttu ve kültürü, zihniyeti, kısacası bir çağın entelektüel portresini bir çalışma objesi olarak bünyesinde bulunduruyordu. 20. yy.'ın son çeyreğinde ortaya çıkan postmodern kültürel tarih ise daha önceki hiçbir yaklaşıma benzemeyen bir pozitivizm eleştirisini teşkil etmektedir. Örneğin kadın tarihi çalışmaları ilk ortaya çıktığında kadınların tarihini bir çalışma nesnesi olarak ele alırken kültürel tarih ise cinsiyet ayrımının tarihsel inşasına odaklanmakta. Yani cinsiyet ayrımını tarihsel analizde kullanışlı bir yere oturtarak yeni bir bakış açısı getirmektedir.

Diğer yandan postmodern kültürel tarih yaklaşımının radikal örnekleri tarihte belgeyi ve en önemlisi de yaşanmış olaylar arasındaki nedensel ilişkiyi tümüyle reddederek tarihsel açıklamayı imkânsız hâle getirdiğinde anlamsız hâle gelmektedir. Dahası bu tür çalışmalar postmodern kültürel tarihi gerçek dünyayla ilgisi olmayan havaî ve sembolik olmakla eleştirenlerin görüşlerini haklı kılmaktadır. Anlatım tarzına, tarihsel çalışma konusunun kendisinden çok daha fazla önem verilmesi, entelektüel hedonizm eleştirisini beraberinde getirecektir. Teorik tartışmalar içerisinde kaybolan postmodern çalışmalar, Avram Noam Chomsky gibi seçkin filozofların tepkisini çekmiş; postmodern teorinin ilkelerinin ne olduğunu, daha önce bilinmeyen neyi ortaya çıkardığını kısaca *zirvalamaktan* başka ne yaptığını sorgulamaya itmiştir. Tam da bu yüzden tarih çalışması, anlatım tarzına gereğinden fazla önem atfetmemeli, çalışma konusunu ve tarihsel belgeyi katıyen bir kenara itmemelidir.

Postmodern kültürel tarihin getirdiği yeni yaklaşımda totaliter düşünce sistemlerinden ziyade öznelliklerin, sıradan insanların günlük kaygılarının daha önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla da kültürel tarihçiler *makrodan* ziyade *mikroya* yönelmişler tarihteki sıradan insanların zihin dünyalarını onların gözünden anlamaya çalışmışlardır. Bugün bir araştırmacı, evlilik kurumu, çocuklar, silah, seks işçiliği veya hatta dikenli tel üzerine çalışma yapmak istese, birçok tarih çalışması gözüne çarpacaktır. Bu, kültürel tarih çalışmasının bakış açısının getirdiği bir sonuçtur. Kültür akla ilk olarak öznellikleri, dolayısıyla da küreselleşme karşısında yitip giden bir öğeyi getirmektedir. Ancak kültür aynı zamanda kendini mütemediyen geliştiren bir alan olan dilin içerisinde gizlidir. Dil içerisinde devamlı olarak yeni kelimeler türetilmekte ya da geçmişten gelen kelimeler üzerine yeni anlamlar yüklenebilmektedir. Örneğin Oxford Sözlükleri'nin 2016 yılında seçtiği yılın kelimesi olan "Post-truth" (gerçeklik sonrası ya da gerçek ötesi) "Nesnel gerçeklerin belirli bir konu üzerinde kamuoyunu belirlemede duyguların cezbedilmesinden ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması durumu"nu ifade etmektedir. Ancak önemli olan yılın kelimesi belirlenirken ele alınan kriterlerdir. Oxford Sözlükleri'nin ABD ayağı başkanı

Katherine Martin, kelimelerin seçiminde o yıla ait kültürü ve ethosu yani dünya görüşünü en iyi yansıttığı düşünülen kelimeye yılın kelimesi payesi verildiğini belirtmiştir. Sosyal medya etkileyenlerinin toplumu yönlendirmede televizyon yayıncıları veya şöhretli kimselerden daha etkili olabildiği veya Donald Trump'ın dürüstlük endeksinin çok yüksek çıktığı bir yılda post-truth kelimesinin seçilmesi de anlamlı ve kültürel öneme sahip görünmektedir. Öte yandan dilin açığa çıkardığı şeyler ve sakladığı şeyler mevcuttur. Örneğin ticari reklamlar arasında kültürel ve ulusal bir dil kullanan kurumların genellikle bankalar olması bir ironi olarak göze çarpmaktadır. Banka, ticari reklamda kendini kapitalist sermaye grubu olarak değil de bir hayır kurumu olarak göstererek ironi oluşturur. Modern tefecilik olarak da adlandırılabilir bankacılığın, müşterilerini cezbetmeye çalışırken yayımladığı reklamlarda “Bu toprakların bereketine bir katkı” ya da “Bu milletin alın terine ve ihtiyaçlarına bir nebze olsun destek” gibi bir dil kullanması, bir paradoksu yansıtmakla beraber söylem analizi açısından irdelenmeye değerdir. Kültürel çalışmaların bu örneklerin verdiği bağlamdan düşünülürse güncel kalmaya devam edeceği de görülür.

Yeni kültürel tarih, postmodernizmin savunuları olan öznellik, metnin doğasına şüpheci yaklaşım ve yapısalcı açıklamalara getirilen eleştiri ile doğrudan uyum içerisinde. Bugün modern kültürel araştırmacılar dil analizi ve güç ve bilgi arasındaki ilişkiye geçmişte olduğundan çok daha aşina. Ancak tam da bu yüzden tarih, tarihsel olay ve belgeler ya da kalıntılar, kültürel tarih çalışmasında bir kenara atılamaz. Çünkü tarihsel bir metnin ya da kelimenin analizi, tarihteki bir hanedanın o dönemdeki tarihyazımı ile ilişkisi, aynı zamanda geçmişe bir yolculuğu, Weber'in ifadesiyle “Tarihçinin sezgisel kavrayışını” da gerektirecektir. Bu nedenle, metin ve söylem analizi, kültürel tarihte çok yararlı bir araç olmasına rağmen, bu analiz aynı zamanda metni ve söylemi tarihsel köklerine kadar izlemekle eşanlamlı görünmektedir. Dolayısıyla da, postmodern kültürel tarih çalışması, salt kuramsal düzeyde yani tarihsel bağlamdan ve belgeden bağımsız yapılamaz. Evet, kültürel çalışmalar açısından tarihsel belge dediğimiz şeyler aslında üzerinde hakikat rejimleri kurmaya çalıştığımız *kalıntılardır*. Bu kalıntılar üzerinden ancak tarihçi kendi değer yargıları ile kendi tarihsel gerçeğini kendi tarihsel anlatısında savunmaya çalışır. Ancak tarihsel çalışma salt metin ya da söylem analizi gibi bir yaklaşıma da indirgenmemelidir. Tarihin değeri, içinde tek bir hikâye olmamasından ileri gelir. Tarih disiplininin kesin ve muayyen kanunları bulunsa belki tüm tarihsel analizlerde bu kanunlar uygulanabilirdi. Malum olduğu üzere böyle bir kanun yoktur ve tarihteki öznellikler, nesnelliklerin önüne geçerek en çağdaş ve çekici yaklaşımları dahi zamanla alaşağı edecektir. Tüm tarihsel gerçeğin metnin analizinden çıkarılabileceği gibi bir tahayyül Spiegel gibi hırslı teorisyenlere sonunda tarihsel çalışmada nihaî yaklaşımı bulduklarını düşündürebilir. Ancak kültürel tarih çalışmasında metin analizini tamamen teorik ve dil bilimsel bir kavram olarak görmek yerine tarihsel bağlamı anlamak için bir araç olarak görmek daha uygun görünmektedir.

Kaynakça

- Arcangeli, A. (2012). *Cultural History A Concise Introduction*. Oxfordshire: Routledge.
- Berlin, I. (1960). History and Theory: The Concept of Scientific History. *History and Theory*, (1), 1-31.
- Braudel, F. (1994). *A History of Civilizations*. Richard Mayne (Çev.) New York: The Penguin Press.
- Burchardt, J. (1961). *The Civilization of the Renaissance in Italy*. I. Gordon (Yay. Haz.) New York: The New American Library.
- Burke, P. (2008). *What is Cultural History?* Cambridge: Polity.
- Collingwood, R. G. (1946). *The Idea of History*. Oxford: Oxford University Press.
- Darnton, R. (1999). *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*. New York: Basic Books.
- Derrida, J. (1976). *Of Grammatology*. G. C. Spivak (Çev.) Baltimore: John Hopkins University Press.
- Eley, G. (2005). Is the Entire World A Text? From Social History to the History of Society Two Decades Later. *Practicing History New Directions in Historical Writing after the Linguistic Turn*, G Spiegel (Yay. Haz.) New York: Routledge, 33-61.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve Şeyler*. M. A. Kılıçbay (Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures - Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight*. New York: Basic Books.
- Ginzburg, C. (1980). *The Cheese and the Worms*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Grassby, R. (2005). Material Culture and Cultural History. *Journal of Interdisciplinary History*, (XXXV), The MIT Press.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. & Roberts, B. (1982). *Policing the Crisis - Mugging, the State and Law and Order*. Hong Kong: The Macmillan.
- Johnson, R. (1986-1987). What is Cultural Studies Anyway? *Social Text*, (16), Duke University Press, 38-80.
- Kane, A. (2000). Reconstructing Culture in Historical Explanation: Narratives as Cultural Structure and Practice. *History and Theory*, (39), Wiley for Wesleyan University, 311-330.
- Perry, M. (2002). *Marxism and History*. Londra: Palgrave.
- Rubin, M. (2002). What is Cultural History Now? *What is History Now?* D. Cannadine (Yay. Haz.) Londra: Palgrave Macmillan.

- Saussure, F. (1959). *Course in General Linguistics*. New York: The Philosophical Library.
- Scott, J. (2005). The Evidence of Experience. *Practicing History: New Directions in Historical Writing after the Linguistic Turn*, G Spiegel (Yay. Haz.) Newyork: Routledge.
- Spiegel, G. (2005). Introduction. *Practicing History: New Directions in Historical Writing after the Linguistic Turn*, G Spiegel (Yay. Haz.) New York: Routledge.
- Steedman, C. (1999). Culture, Cultural Studies and the Historians. *The Cultural Studies*, S. During (Yay. Haz.) Newyork: Routledge.
- Thompson, E. P. (2004). *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*. İstanbul: Birikim.
- Tilly, C. (1982). *Big Structures Large Processes Huge Comparisons*. New York: Russel Sage Foundation.
- Timur, T. (2011). *Felsefe Toplum Bilimleri ve Tarihçi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Weber, M. (1949). Objective Possibility and Adequate Causation in Historical Explanation – Critical Studies in the Logic of the Cultural Sciences. *The Methodology of the Social Sciences*, E. A. Shils & H. A. Finch (Çev. ve Yay. Haz.) Illinois: The Free Press of Glencoe.
- White, H. (1973). *Metahistory*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Williams, R. (1960). *Culture and Society 1780 – 1950*. New York: Anchor Books.
- Williams, R. (2015). *Keywords A Vocabulary of Culture and Society*. Newyork: Oxford University Press.
- Young, G. M. (1936). *Victorian England Portrait of an Age*. Londra: Oxford University Press.

Dijital Tarih ve Dijital Tarihçiliğin Tarihyazımına Etkisi Üzerine

Fatma Acun*

orcid/0000-0002-8405-9784

Öz: Bilgi Çağı'nın henüz başlangıcında olduğumuz, yaşamakta olduğumuz bu dönemde, mevcut bilgi, toplum ve kültürün geniş çapta değişime uğramasıyla karşı karşıya bulunuyoruz. Bu değişim, tarihin toplum hayatında daha geniş çaplı ve yaratıcı rol oynayabilme potansiyeline sahip olduğu bir döneme de işaret etmektedir. Dijital Çağ diye de adlandırdığımız Bilgi Çağı'nda, tarihin toplumu değiştirici rolünü iyi oynaması ancak, tarih araştırmalarında dijital yöntemlerden faydalanılması, ürünlerinin de dijital ortamlarda sunulması ile mümkün olabilecektir. Bu makale, konuya dikkat çekmek üzere kaleme alınmıştır. Bu kapsamda, Bilgi Çağı'nın altyapısını oluşturan faktörlere ve gelişimine özetle değinmenin ardından, dijitalin ve dijital tarihin kapsamlı bir tanımı yapılarak, dijital veri türleri ve dijital tarih çalışmalarının niteliği üzerinde durulacaktır. Dijital tarih araştırmalarının avantajlarının ve dezavantajlarının tarih, tarihçi ve tarih yazıcılığı bakımından detaylı biçimde tartışılmasının ardından, geleceğe yönelik kapsamlı bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Yazıcılığı, Aile Tarihi, Annales Ekolü, Yerel Tarih, Sözlü Tarih

Digital History and its Affect on History Writing

Abstract: At the beginning of the Information Age in which we are living and our society, our culture and the knowledge of the humanity accumulated so far, has been under tremendous challenge of change. This change also marks a period that history potentially may have significant and creative role to play in the public life. In the digital age, also called as Information Age, if history is to play a role in changing the society, this can only be possible by using digital technics in historical researches and by presenting its end products by means of digital media. This article is written to draw attention to this issue.

*Prof. Dr. Fatma Acun, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü. facun@hacettepe.edu.tr.

In this context, firstly the factors that created the infrastructure of the Information age and its development will be given briefly. Secondly, comprehensive definition of the digital and digital history will be elucidated, followed by the types of digital data and nature of digital history studies. Lastly, advantages and disadvantages of the digital history will be made in terms of historian and history writing. The article will be concluded by a comprehensive evaluation of the digitation of history and history writing with a special emphasis on progress in future.

Keywords: Methodology of history, history writing, digital history, digitisation, information age.

Extended Summary

At the beginning of the Information Age in which we are living and our society, our culture and the knowledge of the humanity accumulated so far, has been under tremendous challenge of change. This change also marks a period that history potentially may have significant and creative role to play in the public life. In the digital age, also called Information Age, if history is to play a role in changing the society, this can only be possible by using digital technics in historical researches and by presenting its end products by means of digital media. This article is written to draw attention to this issue. In this context, the factors that created the infrastructure of the Information age mostly developed in the United States of America, where digitalization is also well developed including digital history. Therefore, examples and ideas are drawn mostly from the States.

In the 1960's, historians began to consider how computers facilitated quantitative analysis. During the 1970's, a steady stream of scholarship emerged from these early experiments with historical datasets. At the 1980's historians experienced with the big data explored by means of a computer. We are now in the early stages of a new age of history so-called digital, that offers new possibilities as well as challenges. In the past fifteen years, we historians have seen a gradual but perceptible shift from the archives to books, to PDFs and JPGs, and to a vast sea of digitized texts. A growing number of archival materials and manuscripts can be viewed online, and multi-volume document collections are now digitized, indexed, and easily searchable. Historians increasingly find themselves utilizing digital databases as the idea of the searchable document and the virtual archive reorganize how libraries, research institutes and teams of scholars and even individual researchers present and share their sources. The question is now how to write the history when we have a wide range of techniques and technologies available to help us scrape, mine, curate, analyze, and visualize data? This paper tries to answer this question.

To start with, what is digitization? Digitation, in literal meaning, expresses or represented by the number 1 or 0. That is data transmitted or stored with digital technology is expressed as a string of 1's and 0's. The binary strings of 0's and 1's that make up the genetic code of data allow information to be fruitful and multiply, and allow people to create, manipulate, and share data in ways that appear to be revolutionary. Indeed, digitation is transforming the way we learn, the way we communicate, the way we think and as historians the way we write the history. The transformative power of the

new digital technology is enormous especially when we, historians, do not yet understand the full implications of its many applications. While we may not yet fully understand the ways in which this technology will and will not change our working habits, we can already discern some simple, yet profoundly important patterns in digital applications such as traditional library functions of collecting, preserving, and making information accessible. Although digitization is sometimes loosely referred as preservation, it is a type of reformatting and manipulating of all kind of material historical or not. Digital technology can also make available powerful research and teaching materials for historians who would not otherwise have access to them.

Despite its advantages, digitation of historical material has some drawbacks for access to data, as well as its preservation, representation and exploration. This is same for the history writing. Thus, digital history researches have the advantages of storage, accessibility, flexibility and production of history in manipulating, managing and presenting the historical material and historical researches. Similarly, disadvantages are quality and originality, durability, readability, passivity and inaccessibility. These advantages and disadvantages suggest a digital future worth to pursuing. Historians should not be over-optimistic nor the gloomy pessimist, rather be techno-realists. Doing digital history entails being aware of the technology's advantages and disadvantages, and how to maximize the former while minimizing the latter.

This article is intended to give initial information to those who start to gain information about the digital history. Its distinctive contribution is its focus on digital history and digital historian. The aim of it is to draw historian's attention to digitization and digital history, make historian aware of challenges and opportunities that might pose. Its practical goal is to make historians to think that it is a mistake to turn their digital projects to experts and confine themselves to purely to history. The end result of this article is that, in the face of rapidly growing digital technology and its facilities, historians should rethink their old methods and develop or adapt new methods that involve digital technology. Only than a historian can perform its job of history writing and survive in the Information Age that we are at its beginnings.

Giriş

Bilgi Çağı diye adlandırdığımız yaşamakta olduğumuz çağa, bilginin üretimi ve iletimindeki bir dizi değişimin neticesinde ulaşıldığını görüyoruz. Öyle ki, bu süreç yalnızca teknolojik icatlarla değil, daha geniş bir tarihî evrimleşme bağlamında gerçekleşmiştir.¹ Son üç yüz yıldır devam edegelen bu tarihi evrimleşme sürecinde esas unsur, toplumların bilgi ile değiştiğinin bilincine varılması ve bilgi üzerinden toplumu değiştirmeye yönelmedir. Dünyada bu bilince varan ve toplumlarını bilgiyle değiştirenlerin, ağırlıklı olarak Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri olduğunu görüyoruz. Matbaanın icadı (1450) ile başlayan

¹ Bu tarihî evrimleşmenin tartışılması hakkında geniş bilgi için bkz. Richard Brown, *Early American Origins of the Information Age. A Nation Transformed by Information*, (eds.) Alfred D. Chandler Jr.-James W. Cortada. New York: Oxford University Press, 2000, s. 8-38.

evrimleşme sürecinde bilginin yayılmasının, özgür düşüncenin yaygınlaşmasını ve bilimsel araştırmaların önünün açılmasını sağlayarak, önce reform hareketlerinin, ardından da Aydınlanmanın zeminini hazırladığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu evrelerin temelinde, bilimsel bilgi ve yaygınlaşmasının olduğu, bu zemin üzerinde modern Avrupa toplumlarının yeniden biçimlendiği görülür. Bu dönüşüm sürecinde kritik bir nokta da 19. yüzyıla kadar kol gücüyle çalışan matbaanın yerini, bu yüzyılın başlarında, sanayi inkılâbının tesiriyle, buharla çalışan matbaaların alması; el yapımı yerine, makina yapımı kağıt rulolarının kullanılması olmuştur. Bu teknolojik icatlarla bilginin önü daha da açılarak, iletimi konusunda bir devrim yaşanmıştır. Öyle ki, isteyen, bir penny (İngiliz para birimi, kuruş) gibi ucuz bir fiyata, en son bilimsel bilgiyi satın alabilmekte, bu da nihayetinde, toplumun temelinden değişmesine hizmet etmektedir. “İyice çoğalınca ve soluduğumuz hava gibi yaygınlaşınca kadar dokunulmamış bilgi” kalmaması misyonuyla, 1826 yılında İngiltere’de kurulan, Faydalı Bilgiyi Yayma Cemiyeti (Society for the Diffusion of Useful Knowledge), bahsettiğimiz bu “bilgi temeli üzerinden toplumu değiştirme” düşüncesinin bir ürünüdür (Secord, 2014: 16).

Bilginin üretimi ve yayılması sürecinde, kol gücüyle çalışan matbaadan, makina gücüyle çalışan matbaaya geçilmesinin ardından, üçüncü kritik aşama, 1920’lerde başka bir enerji kaynağının, elektriğin keşfi ve kullanılmasıyla gerçekleşir. Elektriğin toplum hayatına girişiyle bilginin işlenmesi ve iletilmesi kökten değişime uğrarken, Bilgi Çağı’nın da altyapısı döşenmektedir. Sinyal ve sesin kablosuz iletiminin keşfi ve kullanımının mümkün olması, bilginin doğru ve hızlı aktarımını gerçekleştirecek ileri düzeyde elektronik cihazların geliştirilmesinin yolunu açmıştır. Bilgisayar ve İnternet bu süreçte keşfedilerek kullanımı hızla yaygınlaşmıştır. Bütün bu tarihi gelişmeler ve II. Dünya Savaşının (1939-1945) ardından gelen refah düzeyindeki artışla, gelişen teknolojiyle birlikte değişen hizmetlere olan talebin artması neticesinde, 20. yüzyılın son on yıllarında Bilgi Çağı’nın altyapısı tamamlanmıştır.

Bilgi Çağı aniden karşımıza çıkmıştır ve henüz başlangıç aşamasındadır. Bu çağın itici gücü İnternettir ve İnternet teknolojilerine en çok yatırım yapan ülkeler, başlıca Kuzey Amerika ve Avrupa ülkeleri, Bilgi Çağı’nın öncüleri olmuşlardır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, tarihlerinden gelen “toplumu bilgi ile değiştirme” ve “bilgi temelli toplum oluşturma” anlayışı dolayısıyla, anılan ülkeler öncü hale gelmişlerdir (Chandler - Cortada: 2000:2). Öyle ki, Bilgi Çağı teknolojilerinin ağırlıklı olarak ABD’de geliştirilmesi, aslında 18. yüzyıldaki posta sistemi ile başlayan, demiryolu, telgraf, telefon, radyo ve televizyon ile devam eden ve en son, 20. yüzyılda bilgisayarla neticelenen dikkat çekici tarihi bir sürekliliğin neticesidir. 21. yüzyılda ve gelecekteki İnternet ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeleri, bu ülkede, üç yüz yıl önce başlayan sürecin devamı olarak görmek gerekir. Bu uzun süreci dinamik hale getiren ve hızlandıran ise, 150 yıl kadar önce elektriğin Amerika’daki keşfi ve kullanımınıdır. Bu sürekliliğin, günümüzün ve geleceğin Bilgi Çağı’nın altyapısının evrimleşmesinde ve biçimlenmesinde belirleyici ve etkili

olacağı kuvvetle muhtemeldir (Graham, 2000: 161-162).²

Bilgi çağı bu derece hızla ilerlerken, tarih alanında önemli değişmelere yol açacağı muhakkaktır. Bu çalışmanı amacı, dijitalleşmenin tarih alanına etkisini tüm yönleriyle ortaya koymaktır. Diğer bir amacı da, dijital teknoloji hızla ilerlerken, bu süreçte yer almalarını sağlamak üzere, tarihçilerin dikkatini dijitalleşmeye çekmektir.

Dijital Çağ tüm hızıyla ilerler ve günlük hayatımızın her alanına nüfuz eder hale gelirken, biz tarihçilerin de bu değişimin tesirinde kalmaması imkânsız görünüyor. Yüzyillardır devam eden çalışma alışkanlıklarımızın değişmesi anlamına gelen bu durumun, bazılarımıza ürkütücü gelmesi ve direnç oluşturması da tabii görünüyor. Biz tarihçiler, genelde, izole biçimde araştırma yapma ve meslektaşlarımızla iş birliği yapmak yerine, kendi başımıza çalışma ve yazma eğiliminde olduğumuzu kabul etmeliyiz. Bunun en güzel örneği, yazdığımız makale ve kitapların tek yazarlı olması, iki yazarlı çalışmalara ise, yazarlardan birinin istismar edildiği düşüncesiyle, pek de iyi gözle bakmamamızdır. Üç veya daha fazla yazarlı çalışmaları saymıyoruz bile. Biraz abartıyla, perdenin arkasına çekilerek yaptığımız, yıllar süren çalışmaların okuyucusu ile buluşması da çoğu zaman yıllar almaktadır. Dünya çapında meşhur tarihçimiz Halil İnalcık'ın bile "yazdıklarım okunmuyor" diye şikâyette bulunduğu çoğumuz şahit olmuşuzdur. Yine biz tarihçiler, çalışmamızın ardındaki yoğun ve sancılı süreci nadiren ifşa eder, yazılarımızda ise hiç bahsetmeyiz, Özellikle de profesyonel tarihçi olmak üzere eğitim aldığımız dönemde çektiğimiz sıkıntıları, iyi bir tarihçi olmanın gereği gibi görürüz.³ Çalışma ortamımız böylesine gizli/örtülü durumda iken, mesleğimizi ve

² Burada sadece şunu not edelim, Amerikalılar 19. yüzyılın ortalarına doğru Bilgi Çağı'nın temel prensiplerinin yerleştirmişlerdi: 1- Çoğunlukçu siyasi ve kültürel sistemi benimsemeleri halinde, sadece azınlığı değil çoğunluğu da ikna etmeleri gerektiğinin; bu sebeple de bilgiyi herkese ulaşılabılır hale getirmenin ve amacı gerçekleştirmek için cazip şekilde paketleyerek sunmanın önemini anladılar. 2- Rekabet ve çelişki durumunda, bilgi ve söylem, tarafların en önemli silahı haline geldi. 3- Uzun yıllar bilgiye açık olma ve katılma neticesinde, açık sistem ve rekabetin olduğu bir yönetimi benimsediler. Bu sebeple örneğin, 1787'de ABD'de sadece 69 adet posta ofisi varken, 1820'de bu sayı 4.500'e, 1840'da 13.500'e ve 1860'da 28.000'e yükseldi. Bu hesaplama, dönemin başında, 1787 yılında, 58.000 kişi başına bir posta ofisi düşerken bu sayı, dönemin sonunda 1860 yılında 580 kişi başına bir posta ofisine kadar düştü. Diğer bir ifadeyle, parasız/bedava ve kontrolsüz bilgi akışının en temel öncelik olarak algılandığı Amerikan toplumunda, bilgi altyapısı gerekli görüldü ve kendi kendini destekleyen (self supporting) hale getirildi. Dolayısıyla, Amerikan Sivil Savaşı'nda güç birliğinin sağlanmasından çok önce Amerikalılar, Bilgi Çağı için gerekli olan altyapıyı teknolojik zeminde, organize faaliyetlerinde, alışkanlıkları ve geleneklerinde ve umutlarında döşemişlerdi. Brown, *a.g.m.*, s. 36-38. Bu sebeple, İnternet'in ortaya çıktığı ve geliştiği ülkenin ABD olması doğal bir gelişmenin neticesi olarak görünmektedir. Bilginin kontrolsüz ve ücretsiz paylaşıldığı Facebook, Instagram, Whatsapp, Skype ve Twitter gibi iletişim araçlarının dünya çapında yaygınlaşması; Amazon, Google, Youtube vb. İnternet araçlarının yine dünya çapında kullanımı, bütün bunların da ABD'de ortaya çıkması, tarihsel sürecin devamlılığını gösteren en güzel örneklerdir.

³ Tarihçilerin çalışma alışkanlıklarının bir eleştirisi için bkz. Jack Dougherty and Kristen Nawrotzki (eds). *Writing History in the Digital Age*. University of Michigan Press, 2013, s. 4; Beşeri bilimcilerin veri kullanma alışkanlıklarını, 1982 yılına kadar, yalnız başına çalışma, katalogları

çalışmalarımızı nasıl daha ileriye götürebiliriz? Perdeyi kaldırıp, sessizliğimizi bozup, çalışma sürecimizi daha açık hale getirerek. Araştırma yapma, yazma ve yayınlama kültürümüzün değişmesi anlamına gelen, bu topyekûn değişim sürecini dijitalleşme tetiklemede ve tarihçilerin önünde yeni ve henüz yürünmemiş bir yol açmaktadır.⁴ Avantaj ve dezavantajları ile bu yeni yolun tarihçilere ve tarihçilik mesleğine katkıları, aşağıda, dijitalleşmenin tanımının yapılmasının ardından tartışılacaktır. Çalışmada, karşılaştırma yöntemi benimsenmiş ve standart tarihin gereklilikleri karşısında dijital tarihin sağladığı avantaj ve dezavantajlar tartışılmıştır.

Dijitalin ve Dijital Tarihin Tanımı

Kelime itibarıyla dijital, sayısal manasına gelmekte, dijitalleşme ile de fiziki verilerin bilgisayar ortamında sayısal formata çevrilerek, depolanması ve istenildiği zaman üzerinde işlem yapılarak kullanılması kastedilmektedir.⁵ Dijitalleşme, çoğunlukla yanlış anlaşıldığı gibi, sadece bir depolama işlemi değildir. Bir yeniden biçimlendirme işlemidir. Bu yeniden formatlama esnasında saklama işlemi de kendiliğinden yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yeniden formatlayarak saklama işlemidir. Dijitalleşmenin en güçlü yanı bilgiye erişme konusunda, en zayıf yanı ise, geleneksel kütüphane ile karşılaştırıldığında bilginin saklanması konusundadır.

1950'li yıllarda bilgisayarların keşfi ve kullanılmaya başlanması dijitalleşmenin başlangıcını teşkil etmiştir. 1990'ların başında İnternet'in keşfi ise, dijital araştırmalarda işlem (processing), ağlaşmaya (networking) geçilmesini sağlayarak, dijitalleşme sürecini hızlandırırken ileri bir aşamaya da taşımıştır. Bu

tarama ihtiyacı ve çalışacağı materyali tanımlamada farklı yaklaşımlar kullanma gibi nitelikler karakterize ederken, 1983-1992 literatürünün değerlendirilmesi, veri ihtiyacı ve arama alışkanlıklarının değiştiğine, araştırmacı kitlesinin çeşitlendiğine işaret etmektedir. Bu konuda bkz. Rebecca Watson-Boone The Information Needs and Habits of Humanities Scholars. RQ Vol. 34, No. 2, (1994), s. 203-215.

⁴ Tarih alanında bilgisayarlaşmanın getirdiği değişim konusuna Türkiye'de dikkati çeken ilk makalelerden biri için bkz. Fatma Acun-Ramazan Acun, Tarihte Bilgisayarlaşma. Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1995, s. 1-25.

⁵ Daha teknik bir ifadeyle, dijitalleştirme veya sayısallaştırma, verilerin 0'lar ve 1'ler şeklinde bilgisayar ortamlarına kaydedilmesidir. Bilgisayarlar aslında binary dediğimiz 2'lik sayı sistemi olan 0 ve 1 mantığı ile çalışır. Biz klavyemizde hangi harfe ya da rakama basarsak basalım, bilgisayarlar bunu 0 ve 1 den oluşan karakter dizeleri şeklinde algılar ve buna göre işlemlerini yapar. Bir örnek vermek gerekirse; klavyemizde, alfabemizin ilk harfi olan A harfine bastığımızda, bilgisayar 01000001 şeklinde bir sayı bloguyla bunu anakart yardımıyla, bellek(ram) ve işlemciye (cpu) iletir. Küçük a harfine basarsak 01100001 şeklinde bir sayısal çıktıyla karşılaşırız. Bütün bilgisayar sistemleri bu sistem üzerine çalışmaktadır. Aynı şekilde, elimizde bulunan bir fotoğraf, harita vs. de, aynı 0 ve 1'li sistem üzerinden bilgisayarda depolanır. Diğer bir açıdan bakıldığında, bilgisayarda depolanan her şey aslında 0 ve 1'lerden ibarettir

süreçte yeni standartların konulması aciliyet arz ederken, grafik şeklindeki ara yüzler araştırmalar için yeni fırsatlar sunmuştur. Yeni araç gereçler ve metotlar, yeni düşünme ve çalışma yöntemlerinin gelişmesinin de yolunu açmıştır. Araştırmacılar, medya, ortak platformlar ve eğlence ile karşılaşmış, bunlardan faydalanmaları mı yoksa göz ardı edip karşı koymaları mı gerektiği konusunda düşünmeye başlamışlardır.⁶

Dijital araştırmalar, bütüncül bir çalışma alanı değil, birbirini destekleyen tekniklerin bir arada kullanıldığı bir uygulama alanıdır. Artık, basılı kaynaklar, bilginin üretildiği ve yayıldığı yegâne belirleyici ortam ve araçlar değildir. Onların yerini, dijital araç-gereçler, teknikler ve medya almıştır (Simit-Chety: 2014, 179-180). Dijital tarih denilince de ilk akla dijital araştırma metotları, dijital arşivler, online sunumlar, interaktif haritalar, zaman çizelgeleri ses dosyaları vb. tarihi araştırmacıya ve kullanıcıya kolay hale getiren araç-gereçler gelmektedir. Bu noktada şu hataya düşmemek gerekir. Beşerî bilim veya tarih alanında, araştırma veya iletişim amaçlı olarak dijital araç gereçleri kullanmak, dijital beşerî bilim veya dijital tarih anlamına gelmemektedir. Eski medya, maddi objeler, tarih kültürü yerine; yeni medya, dijital objeler veya modern kültürün çalışılması da değildir. Dijital beşerî bilimlerin hedefi, ki bazı araştırmacılar böyle tartışmaktadır, eski çağlardan günümüze, bütün insanlığın kayıtlarıdır. Bu sebeple, dijital beşerî bilim çalışmalarında, arkeoloji de medya çalışmaları kadar önemli rol oynamıştır. Yine bu sebeptir ki, beşerî bilimlerin bazı ana alanları, geleneksel çekirdek beşerî bilimlerin dışına çıkararak, sosyal ve tabiat bilimlerinden sayısal metotları olduğu kadar güzel sanatlardan da teknik ve yöntemleri ödünç almışlardır (Burdick, vd. 2012: 2-3).

Dijital tarih çalışmalarının da içinde yer aldığı dijital beşerî bilimler alanında kurulan araştırma merkezlerinin en fazla Kuzey Amerika'da (55 araştırma merkezi) geliştiği görülmektedir.⁷ Dijital araştırmaların başlangıcı da yine Amerika'ya bağlanır. 1949 yılında, Roberto Busa adlı genç bir İtalyan rahibin, IBM CEO'su Thomas J. Watson ile tanışması ve şirketin delikli kart teknolojisini, Thomas Aquinas'ın bütün yazılarının bir dizinini yapmak üzere kullanmaya ikna etmesi, dijitalleşmenin başlangıcını teşkil eder (Cantwell and Rashid. 2005: 4-5). Busa ve altmış rahibin bir bilgisayarıcı ile birlikte, otuz yıl boyunca sürdürdüğü çalışmalar neticesinde 1970'lerde, Index Thomisticus adıyla 56 ciltlik bir dizin basılır. 1980'lerde ise, dizin CD-ROM halinde piyasaya sürülür. 2005'de ise bir web

⁶ Bu düşünce süreci halen devam etmektedir. Bu konuda bkz. Anne Burdick-Johanna Drucker-Peter Lunenfed-Todd Presner- Jeffrey Schanapp (eds.). *A Short Guide to Digital Humanities*. The MIT Press, 2012, s. 8-9. *The Short Guide is an open pdf excerpt from Digital Humanities*, 2012, s. 121-136). 12.12.2019 tarihinde http://jeffreyschnapp.com/wp-content/uploads/2013/01/D_H_ShortGuide.pdf.

⁷ Kuzey Amerika'yı, 42 araştırma merkezi ile Avrupa ülkeleri ve 8 araştırma merkezi Avusturalya takip etmektedir. Claire Brennan, *Digital Humanities, Digital Methods, Digital History, and Digital Outputs: History Writing and the Digital Revolution*. *History Compass*, Volume 16, Issue 10 (2018), s. 2.

sitesinde İnternet üzerinden online ulaşılabilir hale getirilir.⁸ Thomas Aquinas'ın büyük hacimdeki yazılarının tamamına uygulanan bilgisayar desteğiyle, kelime tarama, sayma, sıralama ve listeleme işlemleri otomatik hale getirilerek, eski el veya daktilo yazımı yöntemlerle hayal bile edilemeyen büyüklükteki metinler işlenebilir hale gelmiştir.⁹ Bilgisayar destekli bu yöntemler 1980'lerde filolojik araştırmalar için daha da geliştirilerek kullanımı kolay ve yaygın hale getirilmiştir. Kişisel bilgisayarların ve İnternet'in yaygınlaşması ile de daha az metin merkezli (text-centered), daha fazla tasarım odaklı (design-driven) dijital beşerî bilim çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Dijital doğmuş (born digital) kaynakların ortaya çıkmaya başlamasıyla da ses, görüntü ve grafik, dijital beşerî bilimlere dahil olmaya başlamıştır. Bütün bu unsurların birleşimi, son yıllarda hızla gelişen İnternet kültürüne, çoklu medya/çoklu ortam karakteri kazandırmış; paylaşımı, birlikte yaratıcı olmayı, yayınlamayı ve grup oluşturmayı kolay hale getirirken İnternet'i günümüzün sosyal tartışmaları ve sosyo-ekonomik gelişmelerinin merkezine yerleştirmiştir (Burdick, vd., 2012:13).

Dijital beşerî bilimlerle birlikte dijital tarihçilik, yeni tür bir akademisyenlik ve iş birliği, disiplinlerarasılık ve araştırma, eğitim ve yayın yapma süreçlerinde bilgisayarın kullanıldığı kurumsal bir yapıya işaret etmektedir. Bu noktalarda artık, basılı materyal tek kaynak değildir. Dijital araç-gereçler, teknikler ve medya, beşerî ve sosyal bilimler ile güzel sanatlardaki geleneksel kavramların anlamlarının genişlemesini sağlamıştır. Fakat, sadece bunlarla sınırlı değildir, daha geniş manasıyla, dijital çağdaki fırsatları ve meydan okumaları da çağrıştırmaktadır. Bunlara aşağıda daha teferruatlı biçimde değinilecektir. Burada sadece şunu ifade edelim ki, metnin esas ve öncelikli olması anlayışına meydan okunmaktadır. Dijital, bu manada metnin önceliğinin ötesine geçer, bilgi üretimi ve organizasyonunda grafik yöntemleri ön plana koyar ve tasarımı araştırmanın dahili bir unsuru haline getirir. İş birliği için ortak kullanılabilen ortam ve araç-gereçler dijital akademik çalışmaların başat özelliğidir. Bu kapsamda, çok eski bir meslek olan tarihçilik de değışmeye başlamıştır. Son yirmi yıldır gelişen yeni medya ve teknolojiler tarihçileri, araştırma yapma, yazma, sunma ve öğretme konularında yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Hemen her tarihçi bilgisayarı temel araç olarak kullanmaktadır. Meslektaşlarının makale ve kitaplarını hiçbir yardım olmadan okuyabilmekte, Powerpoint sunumları hazırlayabilmekte, elektronik posta ile haberleşebilmekte ve bu suretle, iletişim ve tartışma ortamını genişletmektedir. Ancak bunlar, dijitalin en düşük düzeyde kullanımınıdır. İleri düzeyde kullanımının getirdiği bir dizi sınırlamalar bulunmaktadır. Bunlara aşağıda değinilecektir.

⁸ Anılan web sitesine takip eden adresten ulaşılabilir. 12.12.2019 tarihinde <http://www.corpusthomicum.org/it/index.age>).

⁹ Bilgisayarın kullanıldığı ilk tarih araştırması, 1960'ların başı gibi erken bir dönemde William Aydolette (1963) tarafından yapılmıştır. Bkz. Robert P. Swierenga (1970) *Clio and Computers: A Survey of Computerized Research in History*. *Computers and the Humanities*, Vol. 5, No. 1, pp. 1-21.

Dijital Veri Türleri

Dijital kaynaklar, dijital doğmuş (born digital) ve sonradan dijitalleştirilmiş olarak ikiye ayrılmaktadır. Dijital doğmuş kaynaklar, o zamana kadar kullanılan ve belli standartlarda olan basılı kaynaklardan çok farklı materyalleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bunlar, başlangıçta analog olarak yaratılan, sonradan dijitalleştirilmiş kaynaklardan farklı olarak, dijital medya ortamında yaratılmışlardır. Dijital teknolojilerin yarattığı, dijital ortamda hayat bulan bu kaynak materyaller kompozisyonu, yazarı, yapılış amacı, dolaşımı, okunması, görülmesi, aranması, biçimi, etkileşimi ve ifadesi bakımlarından basılı kaynaklardan çok farklı niteliklere sahip bulunmaktadır (Burdick, vd., 2012:3). Dijital doğmuş materyaller, sonradan dijitalleştirilen kaynaklara nazaran, tarihçi için farklı türden sınırlamalar sunmaktadır. Öncelikle, dijital ortamda doğmuşlardır ve analog orijinaleri yoktur. Web siteleri, online forumlar ve gruplar olduğu gibi, e-kitaplar, elektronik kayıtlar ve dijital ses kayıtları bu türün en güzel örnekleridir. Dijital doğmuş materyallerin muhafaza edilmeleri ve depolanmalarıyla birlikte, erişilebilirliği, kullanılabilirliği konularında tartışmalar sürdürülmektedir. Bu tür materyallerin niteliğini, yaratılması için kullanılan donanımlar (hardware) belirlemekte, formatları da sürdürülebilir olmamaktadır. Benzer şekilde, meta data ve bağlamları hakkında bilgi genellikle az ve kalitesi düşük olmaktadır. Bu sıkıntıların üstesinden gelmek üzere arşivler ve kütüphaneler, dijital doğmuş materyalleri saklama konusunda daha fazla rol almaktadır (Burdick, vd., 2012:3-7). Sonradan dijitalleştirilen kaynaklar ise, çoğunlukla basılı (arşiv belgeleri, kitap, makale) niteliktedir ve tarama vb. yollarla elektronik ortama aktarılmışlardır. Tarihçinin araştırmasında kullandığı kaynakların çoğunluğunu teşkil eden bu tür basılı materyalin dijital ortama aktarılması ulaşımını, özellikle de arşiv kaynakları söz konusu olduğunda erişimini, o güne kadar olmadığı biçimde kolaylaştırmıştır. Bir dizi sınırlamalarına rağmen, ki bunlara aşağıda dijitalleşmenin dezavantajları kısmında değinilecektir, tarihçiler tarafından güvenle kullanılmaktadır.

Dijital Tarih Çalışmalarının Niteliği ve Tarihçinin Değişen Bakış Açısı

Dijital tarih, tarihçiye yardımcı olma yoluyla işini kolaylaştırmakla kalmayıp, araştırma metodunu da değiştirmektedir. Öncelikle, tarihçi, araştırma sorusuna cevap bulmak için daha büyük veri gruplarını sorgulama ve farklı metotlar uygulama fırsatı bulmaktadır. Değişen teknoloji yöntemlerini kendi avantajına kullanmak için iki noktada dikkatli olmalıdır; Dijital tarihçinin düşmanı değildir, öyle görmemeli ve uygun biçimde kullanılmalıdır. Bunun için, araştırmasının bir parçası olarak kullandığı dijital araç-gerecin eleştirisini yapmalıdır. Dijitalleşme, daha ziyade, kaynak/veri-odaklı ve aşağıdan-yukarıya (parçadan-bütüne) yaklaşımını destekler. Bu da geleneksel tarih araştırmasının parçası olan çoğu önyargıları ortadan kaldırır.

Bilgisayar sadece, araştırmanın ölçeğini değiştiren veya tarihçinin işini kolaylaştıran bir araç değildir. Yeni bir metodoloji ve yöntemle, araştırma yapmanın önünü açmaktadır. Dijitalin öncüsü Robert Busa'nın 1980'de söylediği üzere, "Bilgisayarların beşerî bilim aştırmalarında kullanılması, yalnızca insan emeği ve zamanını azaltmakla kalmamakta, araştırmanın kalitesini, derinliğini ve ölçeğini artırmaktadır" (Brake, vd., 2016: 23-24). Akademik ilerlemenin, eskiyi geliştirme ve yeni metotlar bulma yoluyla gerçekleştiğini unutmamak lazımdır. Bunu da günümüzde, hiç şüphesiz, dijitalleşme gerçekleştirecektir.

Bu noktada, geçmişi neden dijitalleştirdiğimiz sorusu üzerinde durmak faydalı olacaktır. Cevap; bilgisayarların gelişmesiyle, küçük alana çok miktarda veri sığdırılabilir ve işlenebilir hale geldi. Bilgisayarların gücünün ve depolama kapasitesinin katlanarak artması, maliyetlerde hızlı düşüşü sağladı. Bu da bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşmasının yolunu açtı. Öyle ki, rafları dolduran onlarca ciltlik ansiklopediler, bilgisayarda ufak bir alana sığar oldu. Dahası, manuel yollarla yapılması hayal bile edilemeyen, kelime veya diğer türlü arama işlemleri saniyeler içerisinde yapılır hale geldi (Smith,1999: 2). Kitaplar, fotoğraflar, vs. bilgisayara depolandığında, artık raflarda dizildikleri veya kutularda saklandıkları hallerinde değildir. Bilgisayarda depolanan veriler gözle görülebilir ve okunabilir halde değildir; ekranda görüntülenmesi için yeniden deşifre edilmesi gerekir. Bilgisayar veya insanın müdahalesi olmadan, depolanan materyal kullanılamayacaktır. Bilgisayarda, dijital biçimde depolanan bilgilerin bir başka önemli niteliği de yapısı gereği, kağıda basıldığı halde olmamasıdır. Dijital metinler nihaî ve değişmez değildir. Üzerinde hiçbir iz bırakmadan değiştirilebilir, düzeltilebilir veya silinebilir. Bu esnek olma özelliği ile araştırmacıların Word programına aktardıkları metinleri manipüle etmek kolay olmaktadır. Dahası bir metnin aynı ve sonsuz sayıda kopyaları yaratılmakta, kopyalama işlemiyle, kâğıtta olduğu gibi, metin eskimemektedir (Smith,1999: 2).

Başlangıçta sadece sayısal işlemleri yapan bilgisayarların, şimdilerde metin analizlerini yapılabilmesi hem beşerî bilimci hem de tarihçilerin işlerini büyük ölçüde kolaylaştırdı, metin madenciliği de bu esnada, ayrı bir çalışma sahası olarak ortaya çıktı. En sade ifadeyle, metinlerin derlenip bilgisayara yüklenmesi, tasnif ve analizi olan metin madenciliği, metnin bir maden gibi görülerek içinden bilgi çıkartılması işleminde, ağırlıklı olarak metinlerle uğraşan tarihçinin çalışmasına büyük ölçüde yardımcı olmakta, şimdiye kadar olmadığı ölçekte metinlerle başa çıkabilmesini sağlamaktadır.¹⁰ Peki, dijital teknolojinin sağladığı, metin madenciliği ve diğer tür kolaylıklar tarihçinin yaklaşımını nasıl etkilemekte ve değiştirmektedir? Bu konuda yapılacak ilk tespit, araştırmaların daha fazla "veri odaklı/data orientated" ve "parçadan bütüne/bottom up" niteliğinde olmasını sağlamasıdır. Metinler halindeki yazılı kaynaklar tarih araştırmalarının zaten

¹⁰ Metin madenciliği konusunda detaylı bilgi için bkz. Ramazan Acun, Tarihi Metinlerden Cevher Çıkarmak: Metin Madenciliği. *Avrupa Tarihinde Türk Eli Doç. Dr. Gümeç Karamuk Armağanı*. Ankara, 2017, s. 27-38.

merkezinde olduğundan, veri/kaynak-odaklı olması pek sorunlu değildir.¹¹ Sorun daha ziyade ikinci durumla ilgilidir. Zira, söylendiği üzere, dijital araç-gereçler metinlere kötü muamele etmekte, onları parçalara ayırmaktadır. (Brake, vd., 2016:25) Kaynak metinler “veri” lere ayrılmakta ve analiz etmek üzere karmaşık algoritmalar kullanılmaktadır. Bu indirgeme işlemi, bilgisayarın metin üzerinde işlem yapması için gereklidir. Ancak, kaynak metinden veriye geçmenin ne anlama geldiğini sormak da gereklidir. Romanlar veya gazete haberleri, indirgeme işlemi zor olan metinlerdir. Edebî bir metin veriye indirgenildiğinde, özelliği ve tadı kalmaz. Bunun yanı sıra, tarihçi ile kaynakları arasına bir basamak/katman/layer koyar. Burada bahsetmenin teferruat olacağı bir dizi problemin üstesinden gelmenin en iyi yolu, tarihçi ile bilgisayarının birlikte çalışması ve beraberce araç-gereç oluşturmalarıdır (Brake, vd., 2016: 23-25).

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmenin açtığı bilgi çağı, Tarihçiler olduğu kadar beşerî bilimciler arasında da karışık düşünce ve duygularla karşılanmıştır. Kütüphanenin sessizliği, özenle sıralanmış kitapları ve koleksiyonları arasında kitap okumanın; evimizde kitaplarımız ve dünyanın çeşitli ülkelerinden topladığımız objeler ve resimlerle çevrili sakin çalışma odalarımızın oluşturduğu çalışma ortamlarımızın, aniden üzerimize gelen bilgi çağı dalgasıyla değişime uğraması, elbette ki, biz tarihçileri endişelendirmektedir. Alanımızda ne gibi yenilik olduğu sorulduğunda, “Pek de bir şey değişmedi aslında” derken, yeni icatların, çalışma alanımızı nadiren değiştirdiğini itiraf etmekteyiz. Bilgisayarla tanışmamızı da yabancı ve muhtemelen zararlı bir gücün alanımıza müdahalesi olarak görmekteyiz. Ancak, hakikat bu değildir. Hakikat, bilgisayarların son yıllarda, her tür tarihi kaynağı işleyecek düzeyde mükemmel hale gelmesi ve dikkatimizi bu yöne çevirmeye değer olmasıdır. Dijital iletişimin ve dijital bilgi kaynaklarının kullanımının, bilgi teknolojisinin metot ve yöntem etkisinden ayrı düşünülmemesi gerekir. Çünkü bilgisayarlar, sadece kaynaklara ve akademik çalışmalara erişimi kolaylaştırmakla kalmamakta, çalışmanın amacını, araştırmanın farklı şekillerde yapılma ihtimallerini ve daha da ileri giderek araştırmanın ne olduğunu yeniden tanımlamaktadır (Dallas, 2016: 5-6). Tarihçi için bu noktada yapması gereken, “bilgisayarın arama-tarama ve özet yapma kabiliyeti ile tarihçinin tartışma ve yorumlama kabiliyetini bir araya getirmesidir” (Gregory, 2014:1). Bu, dijital kaynakların uygun şekilde kullanılmasının öğrenilmesi ve geçmişini daha iyi anlamamızı sağlayan yeni nesil bilgi üretmek üzere dijital metot ve kaynakların kullanılmasını gerektirmektedir. Bunu yapması için tarihçinin yeterince yardımcısı bulunmaktadır. Maharet bu potansiyeli harekete geçirmedir.

Son zamanlara kadar bilgisayarlar sayısal işlemlerle birlikte anılmakta ve sayısal hesaplamalar yapmaktaydı. Sosyo-ekonomik tarih, tarihi demografi ve tarihi coğrafya alt alanlarında kullanılan temel araç halindeydi. Bunlar, belirtildiği üzere alt alanlardır ve Tarih Bölümleri haricindeki, iktisat, sosyoloji, coğrafya

¹¹ Tarih alanında yapılan araştırmaları türleri bakımından dörde ayırmak mümkündür: 1- Kaynak/ Veri-odaklı (Source-orientated). 2- Teori odaklı (Theory-orientated). 3. Problem odaklı (Problem-orientated) ve 4- Amaç odaklı (Goal-orientated).

bölümlerinde yapılmaktadır. Tarihçiler ağırlıklı olarak metinler üzerinde çalıştığından, bu tür çalışmaların daha geniş tarih alanına çok az bir etki yapması şaşırtıcı değildir. Ancak, son senelerde radikal bir değişiklik gerçekleşmiş ve bilgisayarlar numara çatırdatan makinalar yerine, metin türü bilgilerin depolandığı ve işlendiği makinalar haline gelmiştir. Bu da olağanüstü hacimde metin türü içerik oluşturulmasıyla neticelenmiştir. Metinler de bahsettiğimiz üzere, tarihçilerin ağırlıklı olarak kullandığı materyaldir. Öyle ise, tarihçilerin bilgisayar kullanmalarının önü daha da açılmıştır. Sonuç olarak da çoğu tarihçi, farkına varmadan, başlangıç düzeyinde dijital tarihçi olmuştur (Gregory, 2014:1).

İyi bir Dijital Tarih Araştırmasının Gereklilikleri

Öncelikle belirtilmelidir ki, iyi bir dijital tarih çalışması için proje hazırlanmalı ve projenin takip eden altı basamağı sırasıyla gerçekleştirilmelidir:

1. Konunun seçimi ve gerekli hazırlığın yapılması
2. Kaynak materyalin tanımlanıp tasniflenmesi
3. Bilgisayarda depolanması/dijitalleştirilmesi;
4. Dijitalleştirilen materyalin kalitesinin kontrol edilmesi
5. Dijitalleştirilen veriler için program yazılması ve analiz edilmesi
6. Verilerin bilgisayarda sürekli tutulması için altyapı geliştirilmesi

Tüm bu basamaklar dikkatlice yapılırken, bütçe de göz önünde bulundurulmalıdır. Unutulmamalıdır ki, dijital projeler pahalıdır ve kurumsal destek gerektirir. Diğer gereklilikleri ise şöyle sıralayabiliriz. Öncelikle, tarihçi araştırmasında kullanacağı dijitalleştirilecek veya dijital doğmuş kaynakları sıkı bir eleştiriye tabi tutmalı ve araştırmasındaki tartışmalarda kullanmalıdır, tıpkı basılı kaynaklarda olduğu gibi. Bunun oldukça zor olduğunu hemen belirtmeliyiz. Çünkü dijital kaynakların kullanımındaki avantaj ve dezavantajlar, sıcak tartışmalar üretmiş fakat konu çok az aydınlığa kavuşmuştur. İkinci olarak, orijinal kaynaklardaki hataları tespit edip manipüle edecek yeni tekniklerin geliştirilip kullanılması gerekir. Bir çözüm, otomatik düzeltmedir, fakat bu da yeni hatalar üretebilir ve kaynak üzerinde yeni soyutlamalar yapmak gerekebilir. Bu sebeple, dijitalleştirme hataları üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Üçüncü olarak, Dijital kaynakları kullanmak üzere yeni metotlar geliştirilip kullanılmalıdır. Sayısal veri tabanlarını analiz eden istatistiksel teknikler mevcuttur fakat metinsel/sözel veri tabanlarını analiz eden teknikler henüz mükemmel halde değildir. Tarihçiler hep metinler üzerine çalıştığından, eğer yeni teknikler geliştirebilir, bunlar da geniş çaplı uygulanabilir olursa, bu tarih disiplini için bir fırsat olabilir. Dördüncü ve son olarak, orijinal kaynaklar ve metot üzerine çalışmak önemli olmakla birlikte, ulaşılabilecek nihaî hedef değildir. Dijital kaynak ve yöntemlerle yapılan araştırmalar, dijitalliğe vurgu yapmayacak, nihayetinde, tarih disiplinin belli bir alanında bilgi üreterek, dijital-olmayan tarihçilerin de ilgileneceği katkılarda bulunacaktır. Bilgisayarın çok miktardaki veriyi işleyebilme kabiliyeti ile insan beyninin bunu yorumlama yeteneğini bir araya getirmek, geçmişi daha iyi anlamamız konusunda

ilerleme kaydetmemizi sağlayacaktır. Yeterince kabiliyetli, maceraperest ve hayal gücü gelişmiş olan tarihçiler için fırsatlar ortadadır (Gregory, 2014:2). Dijitalleşme konusunda, açgözlü-iyimser veya kasvetli-kötümser olma yerine, gerçekçi bir yol tutulmalı; avantajlarından istifade ederken, dezavantajları asgari düzeye indirgenmeye çalışılmalıdır. Aşağıda, tarih, tarihçi ve tarih yazıcılığı açısından, dijital tarih araştırmalarının avantajları ve dezavantajları üzerinde durulacaktır.

Dijital Tarih Araştırmalarının Avantajları

Dijital tarih çalışmalarının avantajlarına ilişkin beş nokta aşağıda, eleştirileriyle birlikte verilmiştir.¹²

1- Depolama/Storage: Dijitalleşmenin en önemli avantajı depolama konusundadır. Tarihçinin en çok kullandığı arşiv kaynakları ve metinlerin depolanmasının çok düşük fiyata ve çok küçük bir alanda gerçekleşmesi, dijitalleşmenin avantajları arasında, onu en fazla memnun eden noktadır. Bilindiği üzere 120 GB'lık bir harici disk 300 TL civarında satılmakta ve 120.000 ciltlik bir kütüphaneyi içine alabilmektedir. Bu teknoloji gelecekte daha da ilerleyecek ve bilgisayarıcı Michael Lesk'in tahminine göre, insanların yazdığı, söylediği, fotoğrafını çektiği her şeyi depolamak mümkün olacaktır. Bu sebeple, ileride tarihî olacak kayıtlar silinmemeli, saklanmalıdır. Bütün tarihi veriler elimizde olunca, tarihyazımı kim bilir nasıl olacaktır?

2- Ulaşılabilirlik/Aceesibility: Ulaşılabilirlik mümkün olmasaydı, bahsettiğimiz depolama kapasitesinin fazla olmasının tarihçilere pek de cazip gelmeyeceği aşikâr olurdu. Depolamayla birlikte, verilerin dijital medya aracılığıyla saniyeler alan sürede dünyanın herhangi bir yanına gönderilmesinin mümkün olması tarihçiye gerçek bir avantaj sağlamaktadır. Çok sayıda alıcıya (bunlar meslektaş, öğrenci, öğretmen vs. olabilir), çok ucuza, hatta sıfır maliyetle, veri aktarımı tarihçinin daha önce tecrübe etmediği bir durumdur. Bu yolla tarihçi dijital arşivlere ulaşabilmekte, dijital doğmuş veya sonradan dijitalleştirilmiş kitap, makale, fotoğraf, video vb. her tür veriye, 7 gün 24 saat ulaşabilmektedir. Kaynaklar bir kere dijitalleştirilip web sitesine konulduğunda, sonraki maliyeti sıfıra inmekte ve sınırsız sayıda kişi tarafından erişilebilmektedir. Online ulaşılabilirlik, tarihî kaynakların, daha önce nadiren gören insanlar tarafından ulaşılması anlamına gelmektedir. Arşiv ve kütüphane katalogları ve İnternet'ten indirilebilir belge, kitap, makale vb. bunun en güzel örneğidir. Öyle ki, özellikle arşivlerin online olması ve belgelere uzaktan erişilebilmesi, tarihçilerin ilgili arşive

¹² Dijital tarihçiliği avantaj ve dezavantajlarına ilişkin bu kısım takip eden eserden özetlenmiştir, bkz. Daniel J Cohen and Roy Rosenzweig, *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past on the Web*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006. Introduction. 12.12.2019 tarihinde <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/introduction/>

yolculuk etme, uzun süren çalışmaları esnasında kalacak yer bulma vb. masraflarından kurtarmıştır. Zaman, para ve enerji tasarrufu anlamına gelen bu durum, tarihçilere büyük kazanımlar sağlamıştır. Erişilebilirlik ve kaynakların kamuoyuna açılması, daha kaliteli projelerin yapılmasını sağlarken, bilginin demokratikleşmesi yönünde de önemli bir adım olmuştur.

3- Esneklik/Flexibility: Geçmişin birdenbire ve çok miktardaki kaynakla beraber açılması, esneklik diye ifade edebileceğimiz duruma yol açmıştır. Esneklikle, kaynakların farklı dijital medya araçlarında saklanması kastedilmektedir. Yani kaynakların metin, imaj ve hareket eden resimler halinde saklanabilmesi mümkün olmaktadır. Online dijital arşivler, metin türü belgelerle birlikte ses, görüntü ve hareketli resimleri/filmleri içermektedir. Geçmiş de bu medya araçları sayesinde sesler, imajlar ve filmler halinde temsil edilebilmektedir. Esneklikle kastedilen sadece bu değildir. Bu temsil imkanlarının metin üzerinde bir arada sunulmasıdır. Örneğin, Millî Mücadele’yi anlatan bir metin içine, gerçek görüntüler, Atatürk’ün, komutanların ve halkın fotoğrafları konulabilir; imzalanan anlaşmanın metinleri yerleştirilebilir. Böylece metin yazıdan ibaret olmaktan çıkartılıp hareketli ve esnek hale getirilir. Metnin gereken yerlerine farklı tarihçilerin yorumları bile eklenebilir. HTML (Hyper Text Markup Language) denilen yöntemle metinlerin hazırlanarak İnternet’te sunulması, özellikle öğretimde çok fayda sağlamıştır. Metnin üzerinde ilavelerin ve değiştirmelerin yapılabilmesi de esnekliğin bir parçasıdır. Yani, metinler sürekli değiştirilebilir ve iyileştirilebilir. Hipermetin/hypertext adı verilen bu metin türü üzerinde gezinilebilen, esnek ve zengin bir metin türü yaratılmaktadır.

4- Tarih Üretimi/Production of History: Bahsettiğimiz esnekliğin tarih üretimine (terimi bu şekilde kullanıyoruz, çünkü yapılan tarih üretimidir, tarihi bilgi üretimi değildir) yol açtığını görüyoruz. Öyle ki, arşiv belgelerinin ve ilgili literatürün İnternet üzerinden erişilebilir olması ve bunun, yukarıda bahsettiğimiz esnekliğin sağladığı imkânlarla, profesyonel olmayan kişiler tarafından bile kullanılabilir hale gelmesi, yeni tarihlerin üretilmesinin önünü açmıştır. Tarih sadece profesyonel tarihçilere değil, dünya çapında izleyicilere açılmıştır. Öyle ki, biraz profesyonelliği, bilgisayar bilgisi ve ilgisi olan kişi tarih araştırması yapabilir sunabilmekte, dünya çapında ilgi de toplayabilmektedir. İnternet tarihçiliği diyebileceğimiz bu durumun en güzel örneği, İnternet’te tarama yaptığınızda karşınıza çıkan Abraham Lincoln Reseach Site’dır.¹³ Tarihçi veya yazar olmaktan ziyade, Abraham Lincoln’ün hayatı ve yaptıklarını araştırmaktan keyif alan bir tarih öğretmeni olduğunu söyleyen Roger Northon tarafından hazırlanan ve sunulan bu site, Google’un gözüyle bakıldığında, Pulitzer Ödülünü alan Lincoln tarihçisi, Harvard profesörü David Donald’dan çok daha fazla etkili olmuştur. Bu tarz görünüşler, tarihçiliğin mesleki hiyerarşisini bozmakta, İnternet amatör tarihçilerin seslerini daha yüksek biçimde duyurmalarına fırsat vermektedir. Profesyonel tarihçiler ile amatör tarihçilerin arasının açıldığı bu durumda, ikinci

¹³12.12.2019 tarihinde https://myhero.com/Abraham_Lincoln?gclid=Cj0KCQjwr_tBRcMARIsAN413WRjzIoTdxnPEZ7qi7C8XQpw5gfc0mEnSqYiOTU7HA610GvPcvUWVekaAgByEALw_wcB

gruptaki kişiler arasında farklılaşmanın fazla olduğu ve mesleki profesyonelliği gösteren unvanların da buna oranla çok az olduğu görülmektedir. İnternet ortamındaki bu dengesizliğin, yerleşik hiyerarşiyi bozduğunu söylemiştik. Ancak, giderek daha fazla sayıda insanın sesini duyurması ve yorum yapma imkânı bulması açısından olumlu bir durum olarak kabul edilebilir.

5- Etkileycilik ve Etkileşimlilik/Expressivity and Interactivity:

Yukarıda sıralanan avantajlar daha fazla sayıda kaynağa, kişiye ulaşmayı, daha fazla sayıda veri depolamayı ve kullanıcıya sunmayı sağlayan nicel avantajlardır. Etkileyici ve etkileşimli olmak ise, nitelikle ilgili avantajdır. Dijital medyanın sunduğu araçlar sayesinde, tarih daha etkili biçimde sunulabilmekte ve ilgi çekebilmektedir. Örneğin, ses, fotoğraf vb. işitsel ve görsel araçlar bu konuda önde gelmekte, görüntü-ses ve hareketi birleştiren video ve filmler ise en etkili dijital kaynaklar olabilmektedir. Yine etkileycilik konusunda, dijital medyanın elektronik araçlarla manipüle edilmesi ve o zamana kadar görülmeyen şeylerin görülmeye çalışılması gündeme gelmektedir. En basit haliyle, çok büyük miktardaki dijital tarihi verilerin, yine dijital araçlarla belli kelime dizilerinin varlığı için taranması, diğer bir ifadeyle, büyük veri tabanları içinde kelime tarama işleminin yapılmasıdır, ki bunun daha önce manuel yollarla yapılması akla bile getirilemezdi.

Örneğin, tarihçilerin çalışmaya başladığında ilk başvuru yerlerinden olan academia.edu'da "yollar" kelimesi aratıldığında 27.219 adet makale başlığında aranan kelimenin 62 defa geçtiği, saniyeler içinde tespit edilip karşımıza sıralanmıştır. Yine, tarih alanında sıkça başvurulanan bir bibliyografya kaynağı olan, 250.000 civarında kitap, makale ve tez künyesinin bulunduğu kaynakca.info (<http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/>)' da aynı kelime ile tarama yapıldığında 1004 sonuç elde edilmiştir.¹⁴ Bu sayıda makale başlığının, basılı materyal üzerinde manuel yolla yapılması acaba ne kadar sürerdi? Veya, tarih araştırmacısı, böyle bir işe kalkışır mıydı? Bu tür taramalar, büyük data setleri üzerinde istenilen kelime ve kavramları aramak için de yapılabilir ve hangi bağlamlarda kullanıldığı görülerek anlamlandırılabilir. Çok basit fakat güçlü bir teknik olan bu kelime tarama işleminin, ileride ses, hareket ve görüntü için de yapılabilirliğinin olması umut vericidir. Şimdilerde görüntü üzerine yapılan çalışmalar ile yüz tanıma işlemi gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, ellerindeki tarihi resim, film vb. görüntüleri yeniden biçimlendirerek belki de o zamana kadar görmediklerini görebileceklerdir.

Etkileşimli olmak, diğer özellikler gibi o zamana kadar gerçekleşmesi mümkün olmayan bir özelliktir ve iki yönlü aktarımını ifade etmektedir: Tarihçiler arasında, hoca-öğrenci arasında, öğrenciler arasında çok yönlü olabilir. Bu suretle İnternet yeni bir tartışma, iş birliği ve geçmiş hakkında delil toplamının yeni yöntemi olabilir. Yazar-okur, üretici-tüketici arasındaki, geleneksel, tek yönlü ilişkiyi değiştirip iki yönlü yani karşılıklı hale getirir. Bu, en çok da popüler tarihçilerinin (public historian) işine gelmekte ve kamuoyu ile olan iletişimlerini artırmaktadır.

¹⁴ Bkz. 12.12.2019 tarihinde <http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/sonuc/%22yollar%22>.

Dijital Tarih Araştırmalarının Dezavantajları

Dijital tarih çalışmalarının dezavantajlarına ilişkin altı nokta aşağıda, eleştirileriyle birlikte verilmiştir. ¹⁵

1-Veriyi İndirgemesi: Dijital tarih çalışmalarına yönelik en fazla eleştirinin geldiği nokta veriyi bağlamından çıkarması yani indirgemesidir. Daha önce yapılamayan pek çok işlemin yapılmasını mümkün kılmasına ve metin üzerinde bilgisayarın işlem yapabilmesi için gerekli olmasına rağmen, tarihi metinleri bağlamlarından çıkardıkları, bunun da anlamayı zorlaştırdığı düşüncesiyle, indirgeme işlemi dezavantajlar arasında ilk başta sıralanmaktadır. Metinler, tarihçilerin ana kaynak materyalini teşkil etmekte ve onları bütün olarak kullanmayı tercih etmektedirler. Metinlerin veriler halinde parçalanması ve analiz edilmesi için karmaşık algoritmaların kullanılmasını, veriyi bağlamından çıkardığı dolayısıyla anlaşılmasını güçleştireceği düşüncesiyle, çoğu tarihçi tepkiyle karşılamaktadır. Metnin veri parçalarına ayrılması ve bu parçalama işleminin metnin yapısına uygun biçimde yapılması, büyük önem arz etmektedir. Yukarıda da işaret edildiği üzere, metni çok iyi tanıyan tarihçi ile iyi bir bilgisayarının birlikte çalışarak hazırlayacağı program, metnin en ideal biçimde kullanılmasını sağlayacaktır. Klasik tarihçi metni üzerinde doğrudan çalışırken, dijital tarihçinin metni ile arasında bir bilgisayar programı bulunmaktadır. Dezavantajlı olduğu düşünülen bu durumun üstesinden gelinmesi için araç-gereç eleştirisinin, akademik bakımdan makul biçimde yapılması gerekmektedir ki, tarihçiler yeni teknolojinin avantajını kullanabilsin ve dezavantajını da en aza indirgeyebilsin (Brake vd., 2016:25).

2-Kalite ve Orijinallik/Quality and Originality: Dijital teknolojinin en önemli etkilerinden biri kalite ve orijinallik konusundadır. Çünkü İnternet doğru ile yanlış, önemli ile önemsiz, kalıcı ile geçici arasında bir ayırım yapmamakta, bilgisayar ekranında görünen her Şey diğeri ile aynı nitelik ve inanılabilirliğe sahip olmaktadır. Bu konuda en büyük eleştiriyi yapan Himmelfarb'a göre, İnternet'te yer alan bir çizgi romanın, İncil ile aynı güvenilirlik ve otoriteye sahip olması korkunçtur. Bu yeni alanda, ki İnternet alanı kastediliyor, geleneksel otoriteler eski önem ve etkilerini koruyabilecekler midir? Bu karmaşık İnternet ortamında, History Channel, History Cooperative'den daha fazla otorite sahibi görünmektedir. İlkine herkes her an ulaşabilir, fakat ikincisine sadece dergi aboneleri ulaşabilmektedir (Himmelfarb,1996). Her türlü materyalin İnternet ortamında sunulduğu günümüzde, doğru-yanlış, orijinal-sahte ve kaliteli-kalitesiz testi yapacak bir otorite veya mekanizma bulunmamaktadır. Bu sebeple, binlerce

¹⁵ Dijital tarihçiliği avantaj ve dezavantajlarına ilişkin bu kısım takip eden eserden özetlenmiştir, bkz. Daniel J Cohen and Roy Rosenzweig, *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past on the Web*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006. Introduction. 12.12.2019 tarihinde <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/introduction/>.

amatör, ticarî, yalan-yanlış materyal İnternette profesyonel, akademik, doğru ve orijinal materyal gibi yer bulmakta, bunun önüne geçecek bir mekanizma da bulunmamaktadır. Peki, böyle bir mekanizmayı kurmayı istiyor muyuz? Bazıları, İnternet'te her tür bilginin bulunmasını olumlu karşılamakta, gelişmesinin de böylesine özgür bir ortama borçlu olduğunu söylemektedirler. Kalite ve orijinallik konusu, İnternetle birlikte gündeme gelmiş olmayıp, daha önce de vardı. Ancak, dijital medya, mevcut otorite ve güven yapılarını sarstı, yeni yapıların ortaya çıkması ihtiyacı hasıl oldu.

Tarihi dijital ortama taşıdığımızda, basılı tarihi eserler, akademik dergiler, tarihî müzeler ve tarih sınıflarından daha az yapılandırılmış ve kontrol edilmeyen bir ortama girmekteyiz. Bunun da bir dizi olumsuz veya düzeni bozduğu durumlar mevcuttur. Bu durumda, ilk olarak kalite konusu gündeme gelmektedir. İnternet eleştirmenleri, bu konudaki görüşlerini kısa bir terim ile ifade etmektedir: "çoğunluğu çöp". Yine Himmerfarb'a göre, İnternet arama motorları, İncil'den ayetler veya Shakespeare'den alıntılar ile karikatürler veya reklamlar arasında bir ayırım yapmayacak, ikisini de aynı sürede önünüze getirecektir. Öğrenciler ise, ayetler veya alıntılar yerine karikatürleri seçeceklerdir. Öğrencilere sunulan materyalin çoğunluğu hatalı ve belli bir standardı olmayan yapıya sahiptir. Bu doğrudur ve İnternet'te bol miktarda yanlış tarihi bilgi mevcuttur. Yanlış bilgi İnternet'ten önce de vardı. Fakat, İnternet ortamı, yanlış bilginin, bilgi akışına karışmasını daha da kolaylaştırdı (Cohen and Rosenzweig, 2016, Introduction, ii). Örneğin, herhangi bir fotoğraf programı kullanmasını basit düzeyde bilenler için bile, dijital fotoğraflar üzerinde oynama kolay hale geldi. Bu suretle, delil üretme de kolaylaştı. Bu konuda Amerikan başkanı J.F. Kenedy'yi suikast sonucu öldüren Ruby Allen'in fotoğrafı çok meşhurdur. Allen'in, Dallas'da Polis ofisi binasının bodrum katında başka bir hapisaneyeye nakledilirken, Lee Harvey Oswald tarafından vurularak öldürüldüğünü gösteren fotoğraf yeniden düzenlenerek, her ikisi de bir Dallas gece kulübünde caz müziği çalarken gösterilmiştir, bkz. Resim 1 ve 2. Bu iki fotoğraf da aynı olup, fotoğraf üzerinde düzenlemenin yapılabileceğini, aynı sahnenin kolayca ve farklı şekilde değiştirilebileceğini gösteren en iyi örnektir. Kritik nokta şudur ki, sahte fotoğrafı üretmek maharet gerektirmemiş, George Mahlberg tarafından Photshop programı ile kırk dakikada üretilmiştir. İnternet ortamına konulduğunda, dakikalar içinde yayılan bu fotoğraf elbette ki, orijinal fotoğrafın itibarını sarsmış ve bağlamından çıkarmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, fotoğraf üzerinde sahtelik yapma, İnternet'ten önce de vardı, fakat dijital araçlar bunu, az bir mahareti olanın yapabileceği biçimde kolaylaştırdı. İnternet ortamı da, sahte veya değil ayırımı yapmadan yayılmasını kolaylaştırdı.

Resim 1: Jack Ruby Allen'in, Lee Harvey Oswald'ı silahla vurduğu fotoğraf. 24 Kasım 1963. 12.12.2019 tarihinde https://www.reddit.com/r/HistoryPorn/comments/2n9bvo/jack_ruby_shooting_lee_harvey_oswald_while_oswald/.

Resim 2: Jack Ruby Allen'in, Lee Harvey Oswald ile Rock müzik çalarken. 12.12.2019 tarihinde <https://www.chazonmedia.com/guardians/chaz2.html>

3-Sürdürebilirlik/Durability: Dijitalleşme konusunda diğer bir dezavantaj da, devamlılığı sağlama yani muhafaza etme konusundadır. Bu konudaki ilk görüş, her şeyin muhafaza edilmesi gerektiği, çünkü kayıtların ileride tarihî hale geleceğidir. Diğer yandan, şimdiki dijital kayıtları muhafaza edemediğimizden kaybediyoruz. Çünkü nasıl muhafaza edileceği konusunda çok az çalışma vardır. Dijital kayıtların, yukarıda avantajlar kısmında 3. sırada bahsettiğimiz esnekliğin, özellikle de metinlerin sürekli değiştirilebilir ve iyileştirilebilir olması, muhafaza edilmesini güçleştirmektedir. Diğer bir ifadeyle, metne yeni ilaveler yapıldığında, eski metin kaybolmakta, muhafaza edilememektedir. Devlet işlerken ortaya çıkan dijital veriler de günlük kaybolmaktadır. Dijital kayıtların orijinal haliyle saklanması gerektiğine dair bir kanun mevcut değildir. Tarihi kayıtların ve arşiv materyalinin dijital ortamda saklanması konusu yenidir. Bir önemli konu da, neyin ve kimin tarafından muhafaza edileceğidir.

4- Okunabilirlik/Readability: Daha zengin içerikli ve esnek metinler hazırlamayı hedefleyen dijital ortamda üretilen hiper-metinlerin (hypertext) okunabilirliği konusunda, dezavantaj olarak değerlendirebileceğimiz bazı yeni durumlar ortaya çıkmıştır. Öncelikle, kütüphanelerde, binlerce eski kitabın yer aldığı raflar arasında dolaşarak kitapları çekip alma, sayfalarını özenle çevirime ve kağıt kokusunu tenefüs ederek okuma devri sona ermiştir. Bunun yerini, arama motorunda tarama yaparak bulduğumuz materyali ekrandan okuma almıştır. Yakın mesafeden sürekli ekrana bakarak okuma ve yazma göze zarar verse de, yüksek çözünürlükle bu aşılmaya çalışılmaktadır. Fakat asıl sorun bu değildir. İnternet ortamında okunabilirlik, yazarı anlamayı gerektirmektedir. Okuyucunun üzerine fazlaca yük yüklenmekte, fotoğraf, harita, video, yorum vb. hiper-metin içinde yolunu bulması beklenmektedir.¹⁶ Hiper-metin türü İnternet materyalinin okunması ve anlaşılması, salt metin türü materyali okumadan farklı bir yaklaşım gerektirmektedir. Öncelikle, basılı metinler belli bir yapıda olduğundan okuması ve çözümlenmesi çok daha kolaydır. Bir kitabın veya makalenin ilk sayfalarında yazarın tezini bulabilir, araştırmasından çıkardığı neticeyi sonuç kısmından, kaynaklarını da dipnotlarını tarayarak öğrenebilirsiniz. Hiper-metinler söz konusu olduğunda bu tür çabalar yetersiz kalmaktadır. Yazarın tezini ilk sayfalarda bulmak mümkün olmadığı gibi, böyle bir tezin varlığı da söz konusu olmayabilir. Metnin başlangıcı nerededir, nerde biter pek bilinmez. Bu sebeple, okuyucunun metni anlaması için daha fazla zaman harcaması gerekir. Basılı akademik metinlerde yazar ile okuyucu arasında yazılı olmayan bir mutabakat vardır. Buna göre, yazar belli bir yapılanmayı, organizasyonu ve dökümantasyonu takip etme; okuyucu ise belli bir zaman içinde okuma konusunda mutabakata varmışlardır. Hiper-metinler konusunda, böyle bir mutabakat yoktur. Multimedya ile

¹⁶ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Espen J. Aarseth, *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*, Johns Hopkins University Press: Baltimore, 1997. Elektronik ortamda, bir tarihçi tarafından yayınlanan ilk makale için bkz. Philip J. Ethington "Los Angels", *American Historical Review*, 105:5 (December 2000). 12.12.2019 tarihinde <https://historycooperative.org/>.

hazırlanmış çok yönlü metinler arasında kaybolmadan yolunu bulmak okuyucuya bırakılmıştır.

5- Pasiflik/Passivity: Dijitalleşme heveslilerinin İnternet ortamını, yapısal olarak “etkileşimli” diye tanımlamalarına rağmen, bütünüyle böyle olmadığı ortadadır. Elbette ki, televizyon gibi tek yönlü pasiflik söz konusu değildir. Dijital projelerini hazırlayanlar, bilgisayarın sadece “evet” ve “hayır” dan anladığını, tarihçilerin ise, “muhtemel”, “belki” ve “durum bundan daha karmaşıktır” gibi kelimeleri tercih ettiğini öğrendiğinde, interaktif tarih projeleri hayal haline gelebilir. Bu sebeple, İnternet’teki en yaygın tarihi etkileşim, çoktan seçmeli test gibidir. Yüksek bütçeye sahip olan projeler biraz daha iyidir ve örneğin History Channel’de olduğu gibi, televizyon seyrederken video oyunu oynamayı olanaklı hale getirir.¹⁷ Alışveriş yap (shop our store) düğmesine bastığınızda ise etkileşim zirve yapmıştır. Ancak, olması gereken bu değildir. Bazıları, etkileşimin anlama ve başkalarının tecrübeleri ve düşüncelerine nüfuz etme konularında başarısız olduğunu ileri sürmektedir. Metinlerdeki doğrusal kurgu, başkalarının düşünceleri ve hayatlarına nüfuz ederek tecrübemizin gelişmesine yardımcı olurken, etkileşimlilik kendi düşüncelerimizi tecrübe etmemize izin verir (Lessing, 2001; Bloom, 2001).

6- Erişilmezlik/Inaccessibility: İnternet ve dijitalleşme konusundan bahsederken, erişilmezlikten bahsetmek garip görünebilir. Fakat şu gerçektir ki, erişilebilirlik ve çeşitliliğe rağmen, potansiyel bir erişilmezlik ve tekel gibi gerçek tehditler de bulunmaktadır.

Bilgisayar sahipliği ve İnternet erişilebilirliği konusunda, zengin ve fakir, beyaz ve beyaz olmayan arasındaki uçurum daralsa da hala mevcuttur. Küresel ölçekte bakıldığında, dünya nüfusunun 2/3’ünün, İnternet bir yana, telefon erişiminin olmadığı görülür. Bilgisayar ve İnternet’i olsa da kullanıcıların tamamı, bu bedava kaynaktan etkin şekilde istifade edecek bilgiye sahip değildir. Erişilmezlik konusundaki bir başka endişe de amatör ve akademik tarihçilerin, History Channel gibi yerleşik ticarî kuruluşlarla, İnternet ortamında rekabet edip edemeyeceğidir. Aslında konu sadece History Channel değildir. Reed Elsevier ve Thomson Corporation gibi binlerce dergi, gazete, kitap, makale ve belgeden oluşan veri tabanlarını kütüphanelere yüksek fiyatlara satan multi-milyon dolarlık bilgi holdinglerdir. Sadece bu bile, küresel çapta birbirine bağlı akademik çalışma ortamı kurma hayalini, hayal haline getirmektedir. Bu durumda, İnternet tarihçiliği, bilgi holdinglerine karşı mücadele ederek hayatta kalabilecek midir?

Yukarıda bahsettiğimiz dezavantajların üstesinden gelmek için tarihçiler, ekranın önünde çaresizce oturmak ve çözümü teknokratlara, kanun yapıcılara, medya şirketlerine ve hatta kütüphane ve arşivlerdeki meslektaşlarına bırakmak yerine, kendileri çözüm üretmeye çalışmalıdır. Bunlardan biri, Budapeşte Açık Erişim Girişimi (Budapest Open Acces Initiative)’nde olduğu gibi, akademik çalışmaları uluslararası çapta bir araya getirmek ve İnternet üzerinden herkesin

¹⁷ Bkz. History Channel,12.12.2019 tarihinde <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/links/pdf/introduction/0.25.pdf>.

ücretsiz kullanımına sunmak olabilir.¹⁸ Bir başkası da, geçmişi İnternet'e taşımak olabilir. "Açık erişim" akademik ve popüler tarihçiler arasında slogan olarak benimsenmeli ve bu konu çabukça ve kolayca, devasa şirketlere bırakılmamalıdır. Açık erişim konusunda bahsedilmesi gereken çok önemli bir girişim Internet Archive'dır (bkz. archive.org). 1996 yılında başlatılan ve günümüzde devam eden çalışmalar neticesinde, halihazırda 330 milyar web sayfası, 20 milyon kitap, 4.5 ses kaydı, 3 milyon imaj ve 200 bin software programı kolayca ulaşılabilir halde depolanmıştır. Tarihçiler, akademisyenler ve meraklılara ücretsiz hizmet veren bu girişim, her tür bilginin küresel ölçekte ulaşılabilir olmasını kendisine misyon olarak belirlemiştir. Küresel ölçekte binlerce paydaşla çalışan Internet Archive'a, kişiler de kendileri yüklemeye yapabilmekte, bu yolla, gelişmesinin önu daha da açılmaktadır.

Sonuç

En eski disiplinler arasında yer alan tarihin, son yirmi yılda değişime uğradığını, hızla gelişen İnternet teknolojileri ve yeni medyanın tarihçiyi geçmişi nasıl araştırdığı, yazdığı, sunduğu ve öğrettiği konusunda yeniden düşünmeye zorladığını görüyoruz. Bilgisayar artık her tarihçinin en temel aracı haline gelmişken, yazılarını bilgisayar kullanmadan yazan tarihçiler ise, merak konusudur. PowerPoint sunumları akademisyenlerle birlikte, tarih öğretmenleri ve öğrencilerin istifade ettiği araç haline gelirken, e-posta ve anlık mesajlaşma araçları, akademisyenler, amatör tarihçiler ve meraklılar arasında iletişim ve tartışma ortamlarının genişlemesine hizmet etmiştir. Tarih disiplinindeki değişim en fazla İnternet'te gözlemlenmektedir. Öyle ki, binlerce tarih web sitesi bulunmakta, bunlar da eski Mezopotamya'dan Soğuk Savaş sonrasına, pek çok konuyu kapsamaktadır. Basılı dergilerin, elektronik nüshaları da hazırlanarak İnternet üzerinden sunulmakta, her kütüphane, müze ve tarih topluluğunun birer web sitesi bulunmaktadır. Bu yaygınlaşmaya ve İnternet üzerindeki görünürlüğe rağmen, tarihçiler, diğer beşerî bilimcilerle birlikte, bu yeni teknoloji hakkında kuşkulu görünmekte ve tarih alanına gerçekte ne gibi katkı sağladığı sorusunu sormaktadır. Böyle düşüncelerinin sebebi, dar bir bakış açısıyla, dijital araç-gereçlere ve çalışma metotlarına odaklanmaları, bunların mevcut araştırma metotlarını nasıl değiştirdiğine çok az dikkatlerini vermeleridir. Dijital araç-gereçler, teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte giderek daha güvenilir ve kullanışlı hale gelmekte, tarihçilerin endişeleri de giderilmektedir. Tarihçiler, dijital araç-gereçlerin kendileri ile kaynakları arasına koyduğu bariyerlerden haberdar olmalı, bu araç-gereçlerin hangi yapısal önyargılara sahip olduğu ve teknik sınırları hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Araç-gereç eleştirisi, kullanılan dijital araç-gereçlerle tarihî kaynaklar üzerine ne yapılabileceğini görmek, bunun elde edilen neticenin yorumlanması konusunda ne anlama geldiğini belirlemek ve nihayette

¹⁸ *Budapeşte Açık Erişim Girişimi (Budapest Open Acces Initiative)* için takip eden İnternet adresine bkz. <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>

tarihin nasıl çalışılması gerektiğine dair yeniliklere nasıl yol açacağını izlemek için gereklidir. Bu eleştiriler tarihçi ile araç-gereç geliştirenler arasında geri bildirim döngüsünün önemli bir parçası olmalıdır ki, bu yeni teknolojinin dezavantajlarının üstesinden gelinebilsin. Dijital teknolojinin tarih alanına getirdiği en büyük katkının, tarihin aşağıdan yukarıya, parçadan bütüne doğru çalışılması olduğu söylenebilir. Bilgisayar, insandan çok daha hızlı ve çok daha fazla kaynağı okuyabilir. Bu da, kimin ve neyin daha derinliğine çalışılacağını belirlemeden önce kaynakların yoğun biçimde incelenmesini sağlar. Yeni teknolojiler, kaynaklara, hazır yapılmış modeller uygulamak yerine, verinin kendisi için konuşmasını sağlayarak yeni modeller hazırlanmasının önünü açar.

Dijital teknolojinin sağladığı bütün bu imkanlar karşısında, tarihçilerin önceki yöntemlerini gözden geçirmesi ve yeni metotlar geliştirmesi ihtiyacı kendiliğinden hasıl olmaktadır. Ancak, tarihçilerin dijital teknolojiye hâkim olduklarını ve dijital kaynakları işlemede uygulayacakları metotlar konusunda aralarında bir mutabakat oluşturduklarını söylemek için henüz vakit erkendir. Peki, tarihçiler dijitalleşme karşısında ne yapmalıdır? Öncelikle belirtilmelidir ki, onlar tarihçidir ve tarihçinin en önemli uğraşısı, hata ve önyargı dolu eksik ve karmaşık kaynaklarla çalışmak, onları eleştirel biçimde yorumlamak ve araştırma sorusuna cevap verecek tartışmalar geliştirmektir. Dijitalleşme bunu değiştirmemekte, fakat hem fırsatları hem de dezavantajların doğurduğu karmaşıklığı daha da artırmaktadır. Karmaşa, dijitalleştirilmiş kaynaklar ve bunları analiz etmek üzere kullanılan araç-gereç konusundadır. Fırsatlar ise çoktur ve tarihçinin kaynaklarını dijital yöntemlerle tarama, görselleştirme ve analiz etme bilgi ve kabiliyetine bağlıdır. Tarihçinin bu ikilem karşısında ne yapması gerektiğine gelince, öncelikle tarihçi her zaman yaptığı gibi dijital (dijital doğmuş veya sonradan dijitalleştirilmiş) kaynakları sıkı bir eleştiriden geçirmeli ve bunun araştırması için ne anlama geldiği konusunda bir değerlendirme yapmalıdır. Dijital kaynaklardaki hatalarla başa çıkacak yeni teknolojik araç-gereç ve yöntemler geliştirilmelidir. Dijital kaynakları daha etkin biçimde işleyecek metotlar geliştirmeye ve kullanmaya ihtiyaç vardır. Metinleri yakından okuma önemlidir ve basit bir kelime taraması, hangi paragrafın yakın okunması gerektiğini belirleme konusunda tarihçiye yardımcı olmaktadır. Çok miktardaki sayısal veriler söz konusu olduğunda, istatistik teknikleri yardımcı olmakta, fakat çok miktardaki metin türü kaynaklar söz konusu olduğunda aynı derecede yardımcı olacak araç-gereç sayısı fazla değildir. GIS (Geographical Information Systems), ağ analizi, uzaktan okuma bunlardan bazılarıdır. Tarihçiler ağırlıklı olarak metin türü verilerle uğraştığından, bunları anlamalarını ve çözümlemelerini kolaylaştıracak teknikler keşfedilir ve yaygın şekilde kullanılabilirse, bu işlerine çok yarayacaktır. Kaynaklar ve metodoloji üzerine çalışmanın önemli olduğunun ve bunlar üzerine yapılacak çalışmanın neticeyi de belirlediğinin farkına varılmalıdır. Nihayetinde, bilgisayarın büyük hacimdeki materyali işleme kabiliyeti ile tarihçinin bunu yorumlama kabiliyeti birleşince, geçmişini anlama konusunda ilerleme kaydedilecektir.

Dijital tarih yaygınlaşıp her yerde olmaya başlayınca, tarihçinin buna karşı koyması da imkânsız hale gelmeye başlamıştır. Dijital kopyalama araçlarının

gelişmesiyle arşiv belgelerinin kopyalanarak İnternet ortamında sunulması, tarihçinin daha fazla kaynağa ulaşımını kolaylaştırırken, kendi kaynak koleksiyonunu oluşturmasını da sağlamıştır. Bu tür deneyimler, tarihçilerin arşivlerle olan bağlarını derinleştirmiş ve dijital dünya ile bütünleşmelerinin yolunu açmıştır. Dijitalleşme konusunda, beşerî bilimcilerin aksine, tarihçiler, teorik tartışmalar içinde boğulmayıp, kaynaklara ulaşma ve bunlardan anlam çıkaran yeni metotlara odaklanmıştır. Tarihçilerin bu pragmatik eğilimleri, dijitalleşme sürecine yardımcı olarak, yeni fırsatları değerlendirmelerini sağlamıştır. Dijital tarih, halen dijitalleşmenin standartlarını geliştirmekle meşguldür. Tarihin, geleneksel güçlü yanı olan eleştiriden vazgeçmeden, dijitalleşme çabalarına yapılan itirazlara karşı koyması ve alanına dahil etmeye çalışması, Bilgi Çağı dediğimiz dijital çağda en iyi tercih olarak belirmektedir. Dijital-doğmuş materyalin giderek artması ve birinci el verilerin bile dijital olarak doğmasıyla, çok da ileri olmayan gelecekte basılı verilerin miktarını aşacağı muhakkaktır. Bu sebeple, tarihçilerin bu yeni duruma bir şekilde uyum sağlaması adeta bir zorunluluk haline gelmektedir.

Kaynakça

- Acun, F.- Acun, R. (1995). Tarihte Bilgisayarlaşma. Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, s. 1-21.
- Acun, R. (2015). Tarihte Bilgisayarlaşma Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar. Tarih için Metodoloji. Ahmet Şimşek (ed.), Ankara: Pegem Akademi, s. 258-267.
- Acun, R. (2017). Tarihi Metinlerden Cevher Çıkarmak: Metin Madenciliği. Avrupa Tarihinde Türk Eli Doç. Dr. Gümeç Karamuk Armağanı. Ankara, s. 27-38.
- Aarseth, E. J. (1997). Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Chandler Jr, A. D.- Cortada, J. W. (2000). A Nation Transformed by Information: How Information has Shaped the United States from Colonial Times to the Present. New York: Oxford University Press.
- Brake, S. ter- Antske F. – O. Niels – S. Chantal van. (2016), Digital History: Towards New Methodologies. Computational History and Data-Driven Humanities - Second IFIP WG 12.7 International Workshop CHDDH 2016 Dublin, Ireland, May 25. Revised Selected Papers. Springer, s. 23-3. 12.12.2019 tarihinde <https://research.vu.nl/en/publications/digital-history-towards-new-methodologies>
- Brennan, C. (2018). Digital Humanities, Digital Methods, Digital History, and Digital Outputs: History Writing and the Digital Revolution. History Compass. Volume 16, Issue 10, s. 2-12.

- Brown, R. (2000). Early American Origins of the Information Age. A Nation Transformed by Information: How Information has Shaped the United States from Colonial Times to the Present, (eds.) Alfred D. Chandler Jr. – James W. Cortada: New York: Oxford University Press, s. 8-38.
- Burdick, A. - D., Johanna – L. Peter – P. Todd – S. Jeffrey. (2012). A Short Guide to Digital Humanities. The MIT Press. 12.12.2019 tarihinde http://jeffreyschnapp.com/wp-content/uploads/2013/01/D_H_ShortGuide.pdf.
- Budapest Open Access Initiative (Budapeşte Açık Erişim Girişimi). 12.12.2019 tarihinde <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>.
- Cantwell, C. D. – R, Hussein. (2015). Religion, Media and the Digital Truth. A Report for the Religion and the Public Sphere Program, Social Sciences Research Council. 12.12.2019 tarihinde https://s3.amazonaws.com/ssrc-cdn1/crmuploads/new_publication_3/religion-media-and-the-digital-turn.pdf
- Cohen, D. J – R, Roy. (2006). Digital History: A Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past on the Web, Philadelphia: University of Pennsylvania Press: 12.12.2019 tarihinde <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/introduction/>.
- Dallas, C. (2016). Humanities research, Information Resources, and Digital Communication: a View from the Turn of the Century, 12.12.2019 tarihinde https://www.academia.edu/30485128/Humanities_research_information_resources_and_digital_communication_a_view_from_the_turn_of_the_century.
- Dougherty, J.- Nawrotzki, K. (2013). Writing History in the Digital Age, University of Michigan Press.
- Ethington , Philip J. (2000). Los Angels, American Historical Review, 105:5. 12.12.2019 tarihinde <https://historycooperative.org/>.
- Graham, M. (2000). The Treshold of the Information Age: Radio, Television and Motion Pictures Mobilize the Nation. A Nation Transformed by Information: How Information has Shaped the United States from Colonial Times to the Present, (eds.) Alfred D. Chandler Jr.-James W. Cortada, : New York: Oxford University Press, 2000, s. 137-175.
- Gregory, Ian (2014). Challenges and Opportunities for Digital History. Frontiers in Digital Humanities, Volume 1, Number 1, s.1-2. 12.12.2019 tarihinde <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fdigh.2014.00001/full>
- Bloom, H, (2001). How to Read and Why, New York: Scribner. Himmelfarb, G. (1996). A Neo-Luddite Reflect on the Internet. Chronicle of Higher Education. 12.12.2019 tarihinde <https://www.chronicle.com/article/A-Neo-Luddite-Reflects-on-the/74797>
- History Channel, 12.12.2019 tarihinde <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/links/pdf/introduction/0.25.pdf>. 12.12.2019 tarihinde <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-46224-0.pdf>.
- Lessing, L. (2001). The Future of Ideas: The Fate of the Commons in a Connected World. New York Random House.

- Secord, J. A. (2014), *Visions of Science: Books and Readers at the Dawn of the Victorian Age*. Chicago.
- Simit, J. A. – C, Denzil. (2014). Reimagining the Humanities in the Twenty-First Century: Towards an Interdisciplinary and Collaborative Digital Humanities in Africa. *Alternation*. Volume 21, Issue 2 s. 176-206.
- Smith, A. (1999). Why Digitize? Washington, D.C. Council on Library and Information Resources. 12.12.2019 tarihinde <https://www.clir.org/pubs/reports/pub80-smith/pub80-2/>.
- Swierenga, Robert P. (1970). Clio and Computers: A Survey of Computerized Research in History. *Computers and the Humanities*, Vol. 5, No. 1, s. 1-21.
- Watson-Boone, Rebecca. (1994). The Information Needs and Habits of Humanities Scholars. *RQ* Vol. 34, No. 2, (1994), s. 203-215.

Röportaj

TANER TİMUR'LA, *Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi* Başlıklı Kitabı Üzerine Söyleşi

Cenk REYHAN*

[orcid.org/ 0000-0001-6188-2738](https://orcid.org/0000-0001-6188-2738)

Kısa Özgeçmiş: Taner Timur, 1958 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı fakültede asistan olarak görev alan Timur, 1968 yılında doçentliğe, 1979 yılında profesörlüğe yükseldi. 12 Eylül askeri darbesinden sonra görevinden istifa edip Eylül 1992'de eski görevine döndü. 2002 yılına kadar da bu görevine devam etti. 2013 yılında 32. Uluslararası İstanbul Kitap Fuarı'nın Onur Yazarı olmuştur. Türk Devrimi ve Sonrası (1971), Osmanlı Toplumsal Düzeni (1979), Osmanlı Kimliği (1986), Osmanlı Çalışmaları-İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine (1989), Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş (1991), Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik (1991), Küreselleşme ve Demokrasi Krizi (1996), Toplumsal Değişme ve Üniversiteler (2000), Türkler ve Ermeniler (2000), Türkiye Nasıl Küreselleşti (2004), Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler (2006), Marksizm, İnsan ve Toplum (2007), Habermas'ı Okumak (2008), Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi (2011), Marx-Engels ve Osmanlı Tarihi (2012) gibi pek çok değerli esere imza atmıştır.

* Prof. Dr. Ankara HBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, e-posta: cenk.reyhan@hbv.edu.tr

Sn. Hocam, öncelikle, yoğun bir çalışma programınız arasında söyleşi davetimizi kabul ederek bize zaman ayırdığınız için tarihyazımı dergisi Editör Kurulu olarak size teşekkür ediyoruz. Kitabınızın başlığı, Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi. Birbirleri ile içkin olmasının yanında “Tarihçi” ifadesi diğer iki bileşenin de temelini oluşturuyor, sanırım. Böyle bir “sorunsal” üzerine inşa edilmiş olmasının yanında, bir anlamda sizin akademik geçmişinizi, oluşturduğunuz “külliyatı” da tanımlıyor, gibi. Neden bu başlık? “Tarihçilik”le ilişkisi bakımından bu sorunsalı biraz açmak ister misiniz?

Ben akademik hayatıma “Tarih” kürsüsünde değil, Siyasal Bilgiler Fakültesinde “Anayasa Hukuku” asistanı olarak başladım ve sonra da “Siyaset Bilimi” kürsüsüne geçtim. Oysa daha öğrencilik yıllarımda toplumsal olayların bir “bütün” teşkil ettiğini ve bu “bütün”ün de tarihi evrimden bağımsız olarak ele alınamayacağını hissetmiştim. Zaten tarihi araştırmalara ilgim de buradan doğdu. Böylece asistanlık yıllarımda 1924 ve 1961 anayasalarından 1876 ve 1908 tecrübelerine, oradan da Osmanlı töre ve şeriat düzenine uzandım. Bütün bu gelişmeleri de toplumsal yapı ve uluslararası ilişkiler bağlamında kavramaya çalıştım. Böylece demek istiyorum ki, her bilim adamı, özel alanı ne olursa olsun, mutlaka tarihçi de olmalıdır. Düşünce tarihinde ünlü filozof ve sosyologların çoğu somut tarih araştırmaları da yaptılar. Hatta Hegel’de “felsefe” demek aslında felsefe tarihi demektir ve “tarih felsefesi” ile “felsefe tarihi” aynı şeyin iki yüzüdür. Onu izleyen yıllarda “tarihi maddecilik” de bu temel üzerine kuruldu. Marx ve Engels, bu öğretinin temellerini atan eserlerinde (*Alman İdeolojisi*) aynen şunu söylerler: “Sadece tek bir bilim tanıyoruz: Tarih bilimi. Tarih, doğa tarihi ve insanlık tarihi olmak üzere iki açıdan incelenebilir, fakat bu iki kısım birbirinden ayrılamaz. İnsanlar olduğu müddetçe insan tarihi ile doğa tarihi birbirini etkileyecektir”.

Tarihi maddeciliğin oluşumunda Engels’in sanki Marks’ın gölgesinde kaldığı gibi bir izlenim var. İdeolojik yoldaşlıkları olmakla birlikte Engels’in Marks’tan farklı, özgün tarihsel yaklaşımları var mıdır?

Gerçekten de Engels, Marx’ın gölgesinde kalmış ve hakkı bir ölçüde yenmiştir. Ne var ki bunun sorumlusu biraz da kendisi oldu. Engels, Marx’la - düşünce tarihinde pek benzeri olmayan- dostluklarında, büyük bir alçakgönüllülükle, tüm yaratıcılığı Marx’a atfetmiş, kendisini de sadece bir “yetenek” olarak görmüştür. Oysa Marx’ın da işaret ettiği gibi, aralarında iktisadi sorunları ve işçi sınıfının yaşam koşullarını ilk inceleyen, bu konulara ilk kez Marx’ın da dikkatini çeken kendisi olmuştu. Özellikle 1844’de, henüz 24 yaşında iken yazdığı bir makale Marx tarafından da “dâhiyane” olarak nitelenmişti. Engels, “taslak” olarak adlandırdığı bu incelemesinde, 1840’larda İngiltere’de egemen olan “iktisat bilimi”ni eleştiriyor, üstelik bununla da kalmayarak, doğuş halindeki tarihi maddeciliğin esprisine uygun şekilde, liberal iktisat kuramının ideolojik ve sınıfsal

temellerini açıklıyordu. Sadece bu bile tarihi maddeciliğin doğuşunda ne kadar önemli bir yeri olduğunu gösterir. Kaldı ki Marx Kapital'i yazarken bile Engels'le devamlı mektuplaşmış ve hemen her konuda onun fikrini almıştır. Bunun dışında Engels Almanya'nın sosyo-politik gelişmesiyle ilgili somut araştırmalarıyla da önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle askeri sorunlara özel bir ilgisi vardı ve Marx ailesi içindeki takma ismi "general" idi. Nihayet ve belki bunlardan da önemli katkısı da doğa bilimlerinin gelişimi konusundaki çalışmaları oldu. Marx'la yaptıkları iş bölümüne göre, tarihi materyalizmi tamamlayıcı halka olarak doğa diyalektiğini keşfe çalışıyordu.

Kitabınızda, başlıktaki "tarihçi" kelimesinden farklı olarak yoğun bir şekilde "tarih-yazıcılığı" kelimesini kullanıyorsunuz. Bu kullanımda iki kelimenin birbirinden metodolojik bir farkı var mı?

Bu iki sözcükten "tarih-yazıcılığı", araştıracının çalışma alanını, yani disiplinin adını; "tarihçi" ise bu alanda çalışan "araştıracı"ları ifade ediyor. Yani batı dillerindeki "historiography" ve "historian" sözcüklerinin karşılıkları.. Tarih-yazıcılığı yerine, daha sık olarak da, "tarihçilik" diyoruz!

Kitabınızın Giriş bölümünde atıf yaptığınız Lucien Febvre'ün, "Her tarih zamanın çocuğudur; dahası, tarih yoktur; tarihçiler vardır" sözünden hareketle siz, tarihsel zamanınız içinde yaptığınız çalışmalarda neyi anlamayı ya da anlatmayı amaçlamıştınız?

O sözün sahibi Lucien Febvre çağdaş tarihçilikte "Annales Okulu" diye bilinen akımın kurucularından biridir. Bu okul ise tarihçilikte global bir bakış açısını savunuyordu. Febvre'in sözü elbette ki "her tarihçi mutlaka bütünsel bir tarih yazma çabasına girmeli!" anlamına gelmiyor. Sadece belli bir alanda araştırma yapan araştıracının, çalışmalarında global bir perspektifi de gözden uzak tutmaması gereğini vurguluyor. Bir bakıma modern tıpta "hastalık yoktur, hasta vardır!" denilmesi gibi. Bu elbette hastalıkların yadsınması değil!

Ben de Osmanlı-Türk tarihi alanında, seçtiğim konularda, ağaçlara bakmaktan ormanı göremez hale gelmemeye dikkat ederek katkıda bulunmaya çalıştım. Örneğin Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin kuruluşlarını, Batı'da Batı Roma'yı yıkan Germanik göçler ve feodal krallıkların kurulması sorunsalı içinde ele aldım. Bu çalışmalarımda gördüm ki, bizde daha çok özgül bir yapılanma gibi sunulan oluşumlar, örneğin timar sistemi, dünyada çok daha önce yaşanmış genel uygulamalar! Avrupa'da Norman fetihçilerinin toprakları nasıl paylaştıklarını anlatan "tahrir defterleri", daha 19. yüzyıl sonlarında, *Domesday Book* adı altında yayınlanmış! Oysa bizde milliyetçi bir tarihçilik anlayışı genellikle her tarihi kurumumuzda bir "özgüllük" arayışı içinde.. Bu da "biz bize benzeriz!", "bizler ve ötekiler!" gibi saplantılarla her alanda ayrımcılığa yol açıyor!

Elbette her toplumun tarihinde özgül taraflar vardır; fakat bunların altında da daha genel “evrim kanunları” yatar. Sadece özgüllükler arayışı içinde olan bir tarih-yazıcılığı bilimsel olamaz. Aristo daha 2500 yıl önce, “sadece genelin bilimi olur” diyor ve bu yüzden de “özel”i anlatan tarihyazımını bilim saymıyordu. Genellikleri öykücü (narratif) tarihçilik değil, toplum bilimleri saptar! Bu da iki disiplini ortak çalışmaya götürür.

Ortaçağ tarihçiliğinde yazılan kronik ve yıllıklardaki “seçilmiş” önemli anlar üzerinden oluşturulmuş tarihyazıcılığından, ulus devlet sürecinde “seçilmiş travma”lardan hareketle yazılmış tarihyazımına kadar uzanan süreci genelleştirmek istersek, tarih araçsallaşmaya mahkûm mudur?

Tarih-yazıcılığı sınıflı toplumlarda ortaya çıktı ve devamlı olarak da egemen sınıflar tarafından araçsallaştırıldı. Yüzyıllar boyunca, devletler, toplum düzenini okul, akademi ve dini kurumlar gibi ideolojik aygıtlar aracılığıyla bir itaat kültürü yaratarak korudu ve sürdürdüler. Sınıf baskısı ve sömürü dayanılmaz hale gelince de halk ayaklanıyor, isyanlar patlak veriyordu. Ne var ki bunlardan çok azı toplumu ilerletici nitelikte “devrim” özellikleri kazanmıştır. Örneğin bizim tarihimiz Osmanlı klasik çağında yeniçeri-esnaf işbirliğine dayanan halk ayaklanmalarıyla doludur. Üstelik bunların bir kısmında sultan da tahttan indirildi; hatta İngiltere’de Kral II. Charles, Fransa’da da XVI. Louis idam edilmeden önce, bizde II. Osman bir ayaklanmada öldürüldü (1622). Oysa bu bir devrime dönüşmedi; ayaklananlar “sistem”e değil, zulme, para taşışına ve haksız vergilere karşı direnişe geçmişlerdi.

Buna karşılık 1789’da Paris halkının ayaklanması ve Bastil’in zaptı bir devrime yol açtı ve buna bugün “burjuva devrimi” diyoruz. Ancak unutmayalım ki o tarihte burjuvazi siyasal haklardan yoksun bir halk sınıfı idi. Daha sonra da Rusya’da “sınıfsız bir toplum” yaratma idealiyle Sovyet Devrimi yapıldı; fakat o da eşitlik ve özgürlüğü sağlayamadı ve nihai amacına ulaşamayarak otuz yıl önce çöktü. Bugün Sovyet sisteminin yarattığı ve batılı ideologların “Nomenclatura” dedikleri ayrıcalıklı bürokratların yerini, Putin sultanı ve çok daha güçlü “oligark”lar almış bulunuyor. Bunun dışında, kapitalist küreselleşme de Sovyetler Birliğinin çöküşü üzerine hızlandı.

Bu süreç iki yönlü rol oynadı: bir yandan sermaye akımlarını hızlandırarak bazı geri kalmış ekonomilerin büyümesine katkıda bulunurken, öte yandan da her ülkede gelir dağılımını daha da bozdu ve sınıf çelişkilerini yoğunlaştırdı. Bu koşullarda her ülke devlet adamlarının sık sık tekrarladıkları “ulusal uzlaşma”, “toplumsal dayanışma” gibi formüller de anlamını yitirdi. Milyarderlerle aç ve yoksulların yan yana yaşadığı ülkelerde “toplumsal dayanışma” ancak zorla ve o da varsılların lehine olarak sağlanır.

Osmanlı-İslam dünyasında genel olarak tarih anlayışı nasıldı?

Osmanlı Devleti'nde tarihyazıcıları tayinle geliyorlardı. Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet'inde, Osmanlılarda tarih yazıcılarının, "1000 (1592) tarihlerine kadar *şahnameci* ve bade (sonra) *vakanüvis* unvanıyla" adlandırıldıklarını yazar. Böyle "tarihçi"lerin olayları sadece yönetici zümre açısından ve övücü şekilde ele alacağı açıktır. Nitekim yazdıkları "vakayiname"lerde ne köylüler (reaya), ne de -iktisadi hayatta önemli yeri olan- gayrimüslimler yer alıyordu. Buna rağmen, vakayinameler, kısıtlı şekilde de olsa hala yararlandığımız kaynaklar arasındalar.

Bu tek taraflı anlayış 19. yüzyıl çağdaşlaşma çabaları arasında değişmeye başladı. Ortaya bağımsız (tayin edilmemiş) yazarlar çıkmaya başlıyor, ihtiyatlı bir dille de olsa eleştirel görüşler ortaya konuyordu. Ne var ki özgür tartışmanın olmadığı ortamlarda nesnel tarihçilik de yapılamaz. Tanzimat döneminde sultanların otoritesi Babıali'ye geçmiş ve bizde özgürlük kavgası da Ali ve Fuat paşalar gibi otoriter sadrazamlara karşı verilmeye başlamıştı. Daha sonra güç tekrar saraya (Yıldız Sarayı'na) geçti ve uzun yıllar Abdülhamid despotizmi yaşandı. Ancak 1908'de, "hürriyetin ilanı" ile birlikte, Tarihçiliğe yeni ufuklar açılıyordu. Abdülhamid döneminde, Mülkiye'deki derslerinde Fransız Devrimi'ni övdü diye dersi programdan çıkarılan Mizancı Murat Efendi, 1909 yılında, "Tarih-i Osmanî henüz yazılmamıştır" diyor ve o ana kadar yazılmış tarihlerin "vukuat cetvellerinden ibaret olduğunu" ileri sürüyordu.

Bizde tarihçilik anlayışında köklü değişim, Cumhuriyet yıllarında, tarihe özel bir ilgi duyan ve Nutuk yazarı olarak kendisi de tarihçi olan Mustafa Kemal Atatürk'ün desteği ve Yusuf Akçura ve Fuat Köprülü gibi alimlerin öncülüğü ile başladı. Bunlardan Fuat Köprülü, 1927 yılında, tarih anlayışındaki devrimci dönüşümü Hayat dergisinde şu sözlerle anlatıyordu: "Bizim eski ceza kanunumuz, serbest, bilimsel bir hareket biçimini maddeten cezalandırıyor ve dînî baskı, serbest düşünceye imkân bırakmıyordu. Böyle bir ülkede yüzlerce vakanüvis yetişebilir, lakin bir tek tarihçi yetişmez. (...) Vakanüvis zihniyetine göre tarihi olaylar teolojik sebeplerle açıklanır; dînî görüş vakanüvisin bütün kimliğine hâkimdir. Oysa bugünkü tarihçi için tarihi olgu, doğa bilimleri için doğal olgular ne ise ondan farklı bir şey değildir."

İbn Haldun'un evrimle ilgili tezleri, 17. yüzyılda geçerliliğini kaybetmesine rağmen "Osmanlılara gençlik çağlarını anlatan bir âlim gibi görünmesi"nin nedeni sizce nedir? Neden Kâtip Çelebi ile Descartes arasında bir karşılaştırma yapıyor ve ilişkilendiriyorsunuz?

İbn Haldun'un tezleri geçerliliğini Batı için kaybediyordu; fakat o tezler, İslam dünyası için aslında çağının ilerisindeydi. Osmanlı vakanüvisleri İbn Haldun'u son vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'ye kadar övdüler; fakat daha çok da tutucu bir yönde yorumladılar.

İbn Haldun (1332-1406) Osmanlı Devleti'nin ilk dönemine tanık olmuş ve yorumlarına onu da katmıştı. En çok tartışılan kavramı olan "asabiya" (dayanışma ruhu) da aslında dinamik planda, aşiret bağlarının nasıl toprak bağlarına dönüştüğünü açıklamaya ışık tutucu nitelikteydi. Kapitalist sermaye birikiminin ilk filizlendiği bir dönemde zulme ve müsaderelelere karşı çıkan, mülkiyetin korunması gereğini vurgulayan İbn Haldun, bu yönleriyle Doğu'da çağını aşan bir âlimdi. Fransız toplum bilimci Yves Lacoste, onu "az gelişmişlik" olgusunun tarihi nedenlerini ilk kez nesnel bir şekilde açıklayan düşünür olarak övmüştür. Lacoste'a göre İbn Haldun, Marks'ın "Asya tipi üretim biçimi"ni haber verici nitelikte yorumlar yapmış ve İslam dünyasında "şehirlilerin iktisadi ve siyasal planda zaaf ve yeteneksizliklerini vurgulayarak" çağdaş geri kalmışlığın tarihi köklerine eğilmişti. Oysa devrimci bir burjuvazinin güçlenmesi Saray, ulema, paşalar, sarraflar ve mültezimlerden oluşan Osmanlı yönetici oligarşisine aykırı düşüyordu. Osmanlıların en büyük âlimlerinden biri olan Kâtip Çelebi, Descartes'ın çağdaşıydı; fakat iki düşünür, iki ayrı çağı temsil ediyorlardı. Karşılaştırmam sembolik nitelikte. Kâtip Çelebi, çağında İslam dünyasının en büyük ansiklopedisti oldu; hatta Mizan'ül Hak adlı eserinde özgür felsefeyi de savunmuştur. Ne var ki içinde bulunduğu kültürel ortam belli bir çizgiyi aşmasını önlüyordu.

Aslında Descartes da tam özgür değildi ve düşünür en önemli eserlerini aforoz edilme korkusuyla isimsiz olarak yayınlamak zorunda kalmıştır. Yine de Batı'da 17. yüzyıl, Aydınlanma çağına temel teşkil edecek rasyonalist düşüncenin yeşermesine elverişli sivil toplum adacıklarının oluşmasını engelleyemedi. İki uygarlık arasındaki asıl fark buradan doğuyordu.

17. yüzyılda yayın dilinin ulusallaşmaya başlaması ve Descartes'ın cogito'sundan ("düşünüyorum"dan) cogitamus'a ("düşünüyoruz'a") geçişte biz'in varlığı, öteki'nin ben-merkezci tarihyazımının başlangıcı olarak da düşünülebilir mi?

Dilin ulusallaşmaya başlaması aslında 16. yüzyılda Martin Luther ve dinde reformla başladı. Luther, yozlaşmış bir kurum olarak gördüğü Kilise'ye karşı çıkarken, herkesin İncil'i araçlar olmadan, halk dilinde, kendi başına okuyup yorumlamasını öneriyordu. Bunu sağlamanın yolu da İncil'in Latince'den Almanca'ya çevrilip halka dağıtılmasıydı. Protestan misyonerlik böyle doğdu.

Daha sonra Katolik dünyasında da Cizvitler bunu taklit ettiler ve bir Cizvit okulunda okumuş olan Descartes da eserlerini Latince değil, Fransızca yazmaya başladı. Aslında Descartes, dinde Luther'den de köklü bir reformun temsilcisiydi. Hep dindar kaldı, fakat "meditasyon"larında Tanrı'ya "Vahiy" yoluyla değil, "akıl" yoluyla ulaşmanın yollarını sorguluyordu. Bu yüzden de Kilise tarafından benimsenmedi ve tarihe din reformisti olarak değil, modern rasyonalizmin kurucusu olarak geçti. Tarih-yazıcılığına da ancak bu kanalla, dolaylı şekilde etkisi olmuştur. Sözüünü ettiğiniz "ben-merkezcilik" de ancak ulusal pazar ve ulusal kimliğe temel olacak bir "burjuva ben-merkezcilik" olabilir.

Bu bağlamda bizden de söz etmek istenirse, kısaca şunları söylerim: Osmanlı Devleti Batı'daki süreci tam aksi yönde yaşadı. Luther'in reform taleplerini ilan ettiği 1517 yılında Yavuz Sultan Selim de Kahire'yi fethediyor ve oradan Sünni ulemayı İstanbul'a getiriyordu. Osmanlılar devamlı olarak Kuran'ın Türkçe'ye çevirisini yasakladıkları gibi, Türkçe'yi de Arapça ve Farsça sözcük ve terkiplerle doldurarak halkın anlayamayacağı bir hale getirdiler. Böyle bir ortamda düşünce dondu ve olabileceği kadarıyla yenilik de ancak 1820'lerde kurulan Tercüme Odası'nda batı dillerini öğrenen aydınlardan geldi.

Ansiklopedist ve diyalektik bir temele dayandığını söylediğiniz Hegel felsefesinin “Ben olan bir Biz, Biz olan bir Ben” ifadesiyle özetlenen bakış açısı tarihyazımı açısından nasıl bir bakış açısı ortaya koymaktadır?

Hegel'in diyalektiği, Aristo diyalektiğinden farklı olarak tarihseldir; devamlı değişme ve zıtlasmalar içinde kendi kendini aşma sürecidir. Aristo mantığı “bir şey kendinin aynıdır” (identity) ilkesine dayanıyordu; yani bir şey aynı zamanda hem kendisi hem başkası olamaz. Oysa Hegel'de her şey bünyesinde “başkalaşma” potansiyeli taşır ve değişir; “sentez” niteliğindeki dönüşüm de aslında tez ve antitezi aşan, zenginleştiren ögeler içerir.

Hegel sisteminin temelinde “Fikir” -daha geniş olarak da “Akıl”- olarak anlayacağımız “die Idee” kavramı yatıyor. Bu mutlak bir başlangıç ve aynı zamanda mutlak “Özne”dir. Filozof, “Fenemoloji”sinin girişinde, “gerçeği sadece öz olarak değil, daha kesin şekilde *özne* olarak da sorgulamak ve ifade etmek durumundayız” diyordu.

Hegel sistemini “benin biz, bizim ben olduğu” Prusya Devleti'yle kapatıyordu ve buna da “güzel bütünlük” (schöne Totalität) diyordu. Buna bakarak bazı düşünce tarihçileri Hegel'i totaliter rejimlerin fikir babaları arasına da koymuşlardır. Oysa burada önemli olan, diyalektik yöntemin tarihselleştirilmesidir; Hegel'deki mutlakiyetçi Prusya devleti övgüsü daha çok o dönemin koşullarından doğmuştur sanıyorum.

19. Yüzyıl Osmanlı aydınlarının tarihyazımında Avrupa Romantizmi'nin etkilerinden bahsedilir. Fakat Herder'in modern bir kurum olan devlete karşı kuşkulu tutumundan ziyade Osmanlı aydınında Hegel'in siyaset felsefesinin izlerini görmek mümkündür, diyebilir miyiz?

Osmanlı aydınları Batı'da bile zor anlaşılın Hegel'e ilgi duyacak ve onu anlayacak durumda değillerdi. Osmanlıların “ebed müddet” devlet anlayışında elbette Hegel'de tarihin son halkası olan Prusya Devleti'ne benzer bir taraf vardı. Fakat bu benzerlik çok farklı nedenlerden, özellikle dinî anlayıştan kaynaklanıyordu. Osmanlılar son döneme kadar Aristo mantığına sadık kaldılar ve medreselerinde hep bunu anlatan “İzaguci risalesi” (Porphyres'in *Isagoge* adlı

eseri) okutuldu. Herder ise tarihe sistemli bir düşünceden çok ulusalcı romantizmiyle geçti. Bizde de ulusal düşüncenin müjdecileri olan Yeni Osmanlılarda, özellikle Namık Kemal’de bu coşkulu anlayış vardı. Cumhuriyetin ilk yıllarında da Halk evleri, köy enstitüleri, folklor araştırmaları gibi girişimlerde, halk kültürü ve türkülerine özel bir düşkünlüğü olan Herder havasını görmek mümkündür. Fakat bunları doğrudan Herder etkilerine bağlamaktan çok, milliyetçiliğin ilk çağlarında her ulusa özgü bir yaşantı olarak görmek bence daha doğru olur.

Tarihyazımında devamlılık üzerinden oluşturulan bir tarihsellik anlayışından ziyade kesiklikler ve kopukluklar üzerinden bir tarihsellik oluşturmak, tarihi açıklama konusunda daha güçlü kabul edilebilir mi?

Aslında tarihsel açıklamalar konusunda bu iki yaklaşım arasında bir tercih yapılabileceğini sanmıyorum. Her ülkenin tarihinde devamlılıklar da, kopukluklar da vardır. Genellikle “evrim” ve “devrim” kavramları da bunları anlatmak için kullanılır; fakat toplumların tarihinde devrimlerin dışında da kopukluklar yaşanabilir.

Devrimlerin özel koşulları vardır. Kitleler zulüm ve yoksulluğa dayanamaz, ülkeler yönetilemez hale gelince halklar ayaklanır; fakat her ayaklanma da “devrim”e dönüşmez. Üretim güçlerinin gelişmesini frenlemeye başlayan üretim ilişkilerini değiştirecek devrimci bir sınıfın da oluşmuş olması gerekir. Osmanlı tarihi ayaklanmalarla doludur, fakat toplumsal bir devrim olmamıştır. Buna karşılık birçok kopukluk yaşanmıştır. Örneğin 1453! Bir anlamda Osmanlı Devleti’nin asıl kuruluşu bu tarihte olmuştur! Başka önemli bir tarih de 1774! Bu tarihte de Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca Anlaşması ile Rus tehdidi altında kalıyor ve bir denge arayışı içinde Batı’da destek arıyordu. 19. yüzyılda uluslararası ilişkilere damgasını vuran “Doğu Sorunu” böyle başladı. Osmanlı “ıslahat hareketleri”nin başlamasında da bu dönüşümün rolü büyük olmuştur.

Althusser’in tarihsellik anlayışının eleştirisi nasıldır? Özellikle kitabınızdaki ifadeyle; Althusser’in “özerk teori tutkusu” açısından nasıl anlamak mümkündür?

1960 ve 70’li yıllarda Althusser tarihi maddeciliğe yeni bir “okuma” türü getirmişti. Temel tezlerinden biri de Marksizmin “tarihselcilik” (Historicism) olmadığı yönündeydi. Yani tarihçilikte “anlatı”yı değil, “teori”yi esas alıyor ve epistemolojik planda Marx’ın Kapital’indeki kuram ve kavramların bilimselliğini kanıtlamaya çalışıyordu. Ne var ki kendisi de ters yönde hataya düşerek “kuramsalcılık” (*théoricisme*) sapmasına düştü. Bu konuda özeleştiri de yapmış ve biyografik eserinde bu tutkunun kendisini pratikten uzaklaştırdığını ve “yalnızlık, sorumluluk ve üstadlık” gibi fantazmalara sürüklediğini yazmıştır.

Kuramsalcılığa karşı yönde bir beyan da, biraz şaşırtıcı şekilde, *Annales Okulu* temsilcilerinden Fernand Braudel'den gelmiştir. Ünlü tarihçi temel eserini (*Maddi Uygarlık*, 1979) sunarken, “bu eseri, teorinin, bütün teorilerin dışında; yalnızca somut gözlem ve yalnızca tarihi mukayese bağlamında tasavvur ettim” diyordu! Ne var ki kuramdan tamamen kopmanın mümkün olamayacağını da herhalde en iyi bilenlerden biri de oydu! Kuşkusuz Marx’a ilgisi de buradan doğuyordu ve bir söyleşisinde “kendi eserlerinde Marx’ın işgal ettiği önemli yeri” vurguladıktan sonra, şunları söylemiştir: “Bugün, kişisel pozisyonu ne olursa olsun hiçbir tarihçi Marx’a kayıtsız kalamaz.”

Kısaca diyelim ki tarih çalışmalarında kuram ile somut araştırma yan yana gider ve birbirini beslerler. Bu konuda özgün bir girişim de Fransız düşünürü Michel Foucault’dan geldi. O da “delilik”, “hapishaneler” gibi konularda söylem analiziyle mikro-iktidarların oluşumu ve işlevi hakkında ufuk açıcı analizler yaptı. “Günümüzde Marx’ın düşüncesine doğrudan veya dolaylı olarak bağlı bir dizi kavramı kullanmadan tarih yapmak olanaksızdır” diyor ve ekliyordu: “Sonunda tarihçi olmakla Marksist olmak arasında ne fark olduğu sorulabilir”.

Günümüzde tarihsel malzemenin artması ve disiplinlerarası çalışmaların artmasıyla birlikte tekil bir alan olarak tarihin bilimselliği tartışmasından bilimlerin birleşmesine doğru bir alana doğru gidildiğini düşünebilir miyiz?

Bunu söylemek zor görünüyor. Kapitalist üretim biçimi üretkenliği artırmak için her alanda “uzmanlaşma” olgusunu da hızlandırıyor. Yüz yıl kadar önce, Max Weber, batılı toplumlarda gelişen iş bölümüne işaretler, “artık hiç kimse, tam bir uzmanlaşmaya dayanmadan bilim alanında yetkin bir şeyler yaptığından emin olamaz” diyordu. Buna karşılık Frankfurt Okulu’ndan Walter Benjamin de bir yazısında “uzmanlaşma terörü”nden söz etmiştir.

Elbette üniversiteler de “uzmanlaşma” sürecinin dışında kalmadılar. “Akademik işbölümü” o dereceye geldi ki, artık aynı disiplinde çalışanlar bile alt dallara ayrılarak birbirini okumaz hale geliyor! Bu koşullarda her türlü katkıyı özümleme potansiyeli taşıyan tarihi maddecilik de egemen sınıf ideolojilerinin baskısı altında hak ettiği rağbeti görmüyor. Ne var ki yine de “genel kuram” ve “bütünü kavrama” ihtiyacı ortadan kalkmadı. Bugün çok yönlü bir tarih anlayışını temsil eden *Annales Okulu* tarihçileri bu yüzden büyük bir ilgi görüyorlar. Fernand Braudel’in eserleri bu yüzden çok okunuyor.

Tarihin ne’liğine ilişkin soruşturmaya geç katılmış bir ülke olan Türkiye’nin, tarihyazımı alanındaki çalışma ve çabalar açısından Dünya’daki yerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türkiye’de tarih-yazıcılığı, bilim tarihimizde, diğer toplum bilim dallarına göre farklı bir yer işgal ediyor. Toplum bilimlerinin ilk ve dînî şekilleri bugün tamamen ortadan kalkmış iken, Osmanlı vakayinameleri ve belgeleri günümüz tarihçileri tarafından hala mutlaka yararlanılması gereken kaynaklar olarak varlığını sürdürüyor. Örneğin bugün hiçbir iktisatçı Osmanlıların “İlm-i Tedbir-i Menzil”inden (Osmanlı iktisat ilmi), ya da bir siyaset bilimci Osmanlı “siyasetname”lerinden yararlanma ihtiyacı duymaz. Bunlar sadece Osmanlı bilim tarihi araştırmalarına konu teşkil ederler. Oysa tarih-yazıcılığında durum farklı. Tamamen dışarıdan alınmış olmama, asli (otantik) olma özelliği, bu disiplini avantajlı bir konuma yerleştiriyor. Ne var ki bu da -diğer toplum bilimlerini de etkileyen- muhafazakârlığa, geçmişin devamlı övülmesine ve “biz bize benzeriz” duygusuna yol açıyor. Oysa “özel”in bilimi olmaz; bilim demek, genelleme yapmak demektir.

Aslında milliyetçi akımlar da kutsal kökenli bu duygu üzerine kurulmuş ve kolektif bilinci ulusal pazar koşullarına uyumlu kılmada rol oynamışlardır. Ulusal burjuvaziye ve ulusal pazarı yaratamayan Osmanlı Devleti de 19 yüzyıldan tarihini yarı sömürge koşulları içinde yazmaya başlamış ve ancak Türk Devrimi ile çağdaş tarihçilik kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.

Türk tarihçiliğinin dünyadaki yerini de bu görüşler çerçevesinde tartışmamız gerekir diye düşünüyorum. Türk tarih-yazıcılığı, dünyada, geçmişlerinin büyük bir kısmını sömürge statüsü altında geçirmiş ülkelere göre ileri, burjuva devrimlerini erken yapmış ülkelere göre de geri bir yerdedir. Kendi tarihimizi büyük ölçüde kendi kaynaklarımızı kullanarak kendimiz yazıyoruz; fakat başka ulusların tarihini incelemeye de hiç gerek görmüyoruz. Bu koşullarda, günümüzde, sömürge ve yarı-sömürge statüsünden gelen ülkeler, bir yandan Oryantalist tarihçileri aşağılarken, öte yandan da kapitalist metropoller, komşularını, hatta bir ölçüde de kendilerini batılı burjuva tarihçilerinden öğreniyorlar. Kendi ülkesinde de egemen olan bu eğilime işaret eden Hintli tarihçi Sanjay Subrahmanyam, bir söyleşisinde, “Hindistan üniversitelerinde sadece Hint tarihi araştırılır; eğer Hindistan’da Japon tarihinde uzmanlaşmış birini ararsanız, bulamazsınız” diyor ve “Çin’de de aynı durum; belki bir iki tane vardır” diye ekliyordu. Bizde de durum farklı değildir.

İlk soruyla ve kitabınızın başlığıyla ilişkili olarak, felsefe ve toplum bilimleri ile ilişkisi açısından “Tarihçi kimdir?” sorusunu nasıl değerlendirirsiniz?

Sanıyorum, yukarıda söylediklerimden “tarihçi kimdir?” sorusuna vereceğim yanıt da anlaşılmıştır! Akademik yaşamımı anlattığım kitabıma (TÜYAP, 2013) “Bugünden Geçmişe, Geçmişten Geleceğe” başlığını koymuştum. Bugün de aynı şeyi düşünüyorum.

Tarihçi önce kendi çağını anlamış bir aydındır. Geçmişe de kendi çağının en açıklayıcı yöntem ve kavramlarıyla eğilir ve her şeyden önce de araştıracağı

konuda en doğru, en güvenilir bilgileri toplamaya çalışır. Bu araştırmada elbette incelediği dönemin “değer yargıları”nı (Neo-Kantizm, Rickert, Weber vb) ve söylenenlerin o tarihte nasıl anlaşıldığını da (Hermenötik) hesaba katmak zorundadır; fakat bunlara takılıp kalmaz; geleceğe bakar; toplumsal diyalektiği kavramaya çalışır. Bu diyalektik de üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki uyum ve çatışma diyalektiğidir. Tarihi maddeciliğin en özlü ifadesi budur ve bu anlayış da tarihçiyi şematik formüllere, determinist açıklamalara değil, aksine, zahmetli ve ayrıntılı araştırmalara götürür.

İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar; fakat tam bir özgürlük içinde değil, tarihi dönemin kendilerine sunduğu somut koşullar içinde yaparlar. Bunu yaparken de gözleri geçmişe değil, geleceğe dönüktür. Marx, Engels ve onları izleyen binlerce tarihçi ve toplum bilimci bunu söylediler. İlginçtir ki günümüzde post-modern düşüncenin fikir babası sayılan Nietzsche de farklı düşünmüyordu ve “Geçmişin sözü daima kâhin sözüdür: Onu ancak bugünün yorumcuları ve yarının mimarları olduğunuz zaman anlayacaksınız” diyordu. Ne var ki toplumsal tarih Nietzsche’nin ilgi alanı dışındaydı ve kapitalizm bağlamında geleceğin mimarlarını “üstün insan”larda (Übermensch) arıyordu. Oysa bugün bu liberalizmin “üstün yetenekler” değil, birçok ülkenin toplam gelirine eşit servet sahibi milyarderler ile onların koruyucusu Trump ve benzeri bir sürü vicdansız dikta heveslisi yarattığı bir dünyada yaşıyoruz. Bu koşullarda bu eşitsiz ve adaletsiz dünyada da tarihçilerin mutlaka sosyolog, sosyologların da tarihçi olmaları gerekiyor.

Sn. Hocam, külliyatınızı büyük bir ilgi ile takip ediyoruz. Nitekim, sorduğumuz sorularda yer yer üzerine söyleşi yaptığımız Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi başlıklı kitabınızın dışına çıkararak bu külliyatın izlerini de sürdük. Böyle söyleşi yapmamıza fırsat verdiğiniz için size tekrar çok teşekkür ediyoruz.

Yayın Kritiği

Modern Türkiye Tarihi

Edtr. Ahmet Şimşek, Pegem Yayınları, Ankara, 2019, 499 sayfa.

Ayşegül YILMAZ*

orcid.org/0000-0002-9215-3076

Giriş

Modern Türkiye'nin tarihi, Osmanlı'nın 18. yüzyılından itibaren başladığı kabul edilen 1923'de Cumhuriyet Devleti'nin kurulması ile ulusal bir yapıya evrilen değişim ve dönüşümün tarihidir. Yakınçağ olarak adlandırılan bu değişim tarihine olan ilgi aynı zamanda Osmanlı tarihi çalışmalarına yönelik ilginin akademik düzeyde başlaması ile bağlantılıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu'nun öncülerinden Fuat Köprülü, Halil Edhem, aynı zamanda ilk Osmanlı-Türk kültürünün modernleşme sürecini ele alan kişilerdir. (Arı,2016:164). Döneme yönelik ilginin temelinde Türkiye Cumhuriyeti tarihine "*başlangıç ve karşılaştırma yapabilme olanağı sunması*" görüşü etkilidir. Bu algının iki farklı zaman diliminden örneği şöyle verilebilir. İlki 1940 yılında düzenlenen "*100. Yılında Tanzimat*" sempozyumunun amacının; "*Cumhuriyet inkılâpları ile Osmanlı ıslahat teşebbüsleri arasındaki farkı göstermek*" şeklinde belirtilmesidir. (Tanzimat I,1940). İkincisi ise 1980'lerde başlayan görüştür. 1950'lerden sonra Türkiye'de gelişen siyasal ve dini etkilerle eğitimin köreldiği ve inkılâpların yerleşmediği algısı önem kazanır. Bu problematik, 1992'de Türk Eğitim Derneği'nin düzenlediği oturumda dile getirilmiştir. Temelde üzerinde durulan önemli tema "*İnkılâp Tarihi dersinin öğretimi*" sorunudur. Türkiye tarihinde Osmanlı tarihi okutulması kabul edilirken, "*Cumhuriyet döneminin çağdaşlık ve radikal anlamda farklılığını vurgulamak esas alınmalıdır.*" şeklindeki görüş önemlidir. (Üçyiğit, 1992:4-6).

* Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, S.B.E., Tarih Anabilim Dalı. eposta: aysegul0841@mail.com.

Neticede Osmanlı Geç Dönemi, modernleşme sürecinin başlangıcı olarak İnkılâp Tarihi kitaplarının ve bireysel akademik çalışmaların kapsamına girmiştir. Hilmi Ziya Ülken(1966), Bernard Lewis (1970), Niyazi Berkes(1973), Şerif Mardin (1991), Erik Jan Zürcher (1995), Carter V. Findley (2011), vb. tarihçiler modernleşme döneminin siyasi, ideolojik ve entelektüel değişimine yönelik çalışmalara imza atan önemli isimlerdir. Bu temel çalışmaların yanında YÖK'ün belirlediği formda çeşitli akademisyenlerin bireysel veya ikili çalışmaları mevcuttur.(Yalçın, 2002), (Gencer ve Özel, 2015). Bununla birlikte üniversitelerin hazırladığı kolektif eserler de vardır. Hacettepe Üniversitesi (Acun,2013), Kocaeli Üniversitesi (Şirin ve Vardar, 2017), Karabük Üniversitesi (Koç,2019). Bu doğrultuda çalışmamızda Türk modernleşmesini konu alan günümüz çağdaş yapıtlardan *Modern Türkiye Tarihi* adlı çalışmayı değerlendireceğiz. Editörlüğünü Ahmet Şimşek'in yaptığı kolektif çalışmanın amacı ve içeriği üzerinde durarak, çalışmanın temel portresini sunmaya çalışacağız.

Kitabın Temel İçeriği Üzerine

Modern Türkiye Tarihi adlı çalışma, teknik olarak kolektif bir yapıda, her biri alanında uzman tarihçiler tarafından kaleme alınan on altı bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde Avrupa ve Osmanlı modernleşmesi üzerinde durulmuştur. Üçüncü Bölüm, Milli Mücadele, Dördüncü ve Beşinci Bölümler 1923'de Cumhuriyet'in ilanından 2019'a kadar uzanan siyasi süreci ele alır. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ise dış politika, ekonomi, eğitim, bilim ve üniversiteler, kültür ve sanat, basın ve medya, dini hayat, toplumsal yapı ve yerleşim, spor ve sağlık başlıkları altında Cumhuriyet süreci hakkında bilgi ve değerlendirmeler sunulur. Eserin önemli bir özelliği her bir bölüm sonunda konulan "*Okuma Parçaları*" kısmının, alana yönelik önemli veriler sunmasıdır. Bunun yanı sıra yine her bölüm sonunda editör tarafından seçilen önemli kaynakların verildiği "*Okuma Listesi*", artı bir kaynak bilgisini sunarken, "*Sinema, Belgesel ve Dizi Önerileri*" kısmı, görsel kaynak değeri açısından önemlidir. Kitabın sonunda Türk modernleşmesine yönelik Ahmet Özcan'ın bibliyografya çalışması ile Çağatay Benhür'ün kronolojik tarih listesi yer almaktadır.

Kitabın editörü Ahmet Şimşek'in giriş kısmında belirttiği üzere kitabın ortaya çıkış hikâyesi, "*yakınçağ tarihi öğretiminin sorunsalı*" üzerinden başlayan bir girişim şeklindedir. Şimşek, bu sorunu açarak uzun bir süre yakın dönem tarih çalışmalarına istikrarlı bir yaklaşım sergilenemediğini belirtir. Nitekim bunda güncel ile geçmiş arasında kurulan köprüde tarihçinin tarih ile olan ilişkisinde durduğu yer, ideolojisi önemli rol oynar. Bunun yanı sıra siyasi konjonktürün önemli bir payı vardır. Örneğin 1930'larda "*makbul vatandaş*" idealinin gerçekleştirilmesi için "tarih" ideolojik olarak araçsallaştırılmış, özellikle "*İnkılâp Tarihi*" dersleri bu ideali kutsamıştır. Şimşek, bu yaptırımın ortaya çıktığı dönemin şartları içinde tutarlı olduğunu vurgular, ancak Türkiye ve dünyada değişen dönemlere nazaran hala söz konusu alan adı için "*inkılâp mı*", "*devrim mi*" olması

gerektiği, “*yakın dönem öğretilmeli mi öğretilmemeli mi*” gibi konuların tartışılmasını eleştirerek, bu dönemin “*nasıl anlatılması*” gerektiğinin daha önemli olduğunu vurgular. Şimşek’in haklı eleştirisine, akademinin yanı sıra yıllarca süregelen siyasi ve popülist kısaçların tarih alanındaki tahakkümü üzerinden bakılabilir.

Şimşek, aynı adla başka çalışmalara rastlansa da eserin farklı bir perspektif ve içeriğe sahip, ilk ve özgün bir çalışma olduğunu belirtir. Nitekim kitabı değerlendirirken göze çarpan ilk olgulardan biri, tarihi dönemlerin zihniyet yönüyle irdelenmesi, yeni yaklaşımların öne çıkması ve eleştirel bakış açısıdır. Bu noktada farklı akademisyenlerin katılımı önemli bir etkidir. Belirtilmesi gereken önemli bir husus ise çalışmanın YÖK tarafından belirlenen kur çerçevesinde üniversitelerde tarih eğitiminde ve akademik kaynak kullanımında istifadeye sunulması açısından tasarlandığıdır. Bu bağlamda değerlendirmemizde bu kriterler esas alınırken, Modern Türkiye Cumhuriyeti tarihi çalışmalarına getirdiği “*yeni yaklaşımlar*” açısından kanaatimizce önemini vurgulamak gerekir. Zira bu yaklaşımlar çalışmanın diğerlerinden farklılığını ortaya koymakla birlikte, “*özgün*” ve “*eleştirel*” bir yapıya sahiptir.

Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde Modern Türkiye Tarihi

Modern Türkiye Tarihi’nin Birinci Bölümünde Cenk Reyhan, 15. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın modernleşme sürecini ele alır. Böylece modernleşme temellerinin nereden ve nasıl çıkış yapıldığı konusunda bir ön bilgiye sahip olunabilir. Reyhan, Rönesans’tan Kapitalizmi doğuran Sanayi Devrimi’ne kadar olan Avrupa modernleşme sürecini anlatır. Dönemlere etki eden Milliyetçilik, Liberalizm, Sosyalizm ve Muhafazakârlık gibi akımlar üzerinde durur. Reyhan böylece temel bir portre sunar. Ancak bu süreçte birlikte kanaatimizce Avrupa’nın modernleşmesinde Osmanlı’nın 15. yüzyıldan kendi modernleşme dönemine 18. yüzyıla kadar nasıl bir yapıda olduğu karşılaştırılabilir, detaylı olmasa da temel çizgilerle sunulabilirdi. Zira Osmanlı modernleşmesini sadece savaş kayıplarının bir sonucu olarak ve bununla gelen Batılılaşma akımında değil kendi iç dinamiklerinde devlet ve toplum zihniyet yapısı üzerinden değerlendirmek gerekir kanaatindeyiz. Bu bağlamda Osmanlı’nın ekonomik anlamda geride kalmasının temelini zihniyet dünyasında arayan ve önemli tespitler yapan Sabri Ülgener’in, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası* adlı kitabı önemlidir. (Ülgener,1991). Yine Suraya Faroqhi’nin Osmanlı’yı dünya ekseninde değerlendirdiği *The Ottoman Empire and The World Around It* (Faroqhi, 2004). Türkçe çevirisi (Faroqhi,2007) önemli bir çalışmadır. Yine söz konusu süreci Osmanlı ve Avrupa ile karşılaştırmalı olarak zihniyet açısından değerlendiren İbrahim Şirin’in *Osmanlı İmgeleminde Avrupa* başlıklı kitabı kayda değerdir. (Şirin,2006). Çalışmamıza konu olan kitapta da bu yönlü çalışma yapılması, bir sonraki bölümdeki Osmanlı modernleşmesini anlamlandırmak açısından bir katkı sağlayabilir.

Serkan Yazıcı tarafından kaleme alınan İkinci Bölüm’de Osmanlı modernleşmesi Lale Devri’nden (1718-1730) başlayarak, III. Selim, II. Mahmut (Tanzimat ve Islahat Dönemleri) Yeni Osmanlılar, II. Abdülhamit, Jön Türkler ve son olarak da İttihat Terakki dönemleri ele alınır. Yenileşme döneminin başlangıcında Avrupa gözlemlerinin etkisi, matbaanın kullanımında İbrahim Müteferrika, toplum yaşantıları vb. etkenler Yazıcı’nın dikkat çektiği noktalardır. Sürecin anlatımı, hükümdarlarla birlikte etki eden öncü aktörler ile yenilikler üzerinden verilir. Örneğin Ali ve Fuat Paşalar ve Mustafa Reşit Paşa, Tanzimat Dönemi, Namık Kemal, Şinasi ve Agâh Efendi ise Yeni Osmanlılar ile özdeşleşir. Jön Türkler ve İttihatçıların dönemini temel bir çizgide sunan Yazıcı, değişim dönemini kolektif bir görüş çerçevesinde anlatır. Bölümün sonunda Ahmet Yüksel’in II. Mahmut dönemini ayrıca ele alan metni yer alır. Yazıcı’nın metninde dikkat çeken önemli nokta yeni bir yaklaşım olarak II. Abdülhamid algısıdır. Nitekim dönemin çoğunlukla İstibdat Dönemi olarak adlandırılması, Abdülhamid’in yenilikçi karşıtı olduğu görüşü Jön Türklerden günümüze kadar uzanan karşıt bir zihniyettir. Öte yandan muhafazakâr kesim devletin bekasını sağlamak isteyen bir hükümdar olarak II. Abdülhamid’i kutsar. Necip Fazıl’ın fetişleştirdiği “*Ulu Hakan*” ifadesi ile “*Cennet Mekan*” türünde hitaplar bu düşüncenin bir yansımasıdır. Bu bağlamda II. Mahmut bilinen yenilikçi karakteriyle “*Gavur Padişah*” olarak tanımlanırken, II. Abdülhamid güncel konjonktürde geçmiş üzerinden kutsanan mükemmel bir figürdür. II. Abdülhamid, bölümün sonuna eklenen Vahdettin Engin’in yazısında Türk modernleşmesinin önemli bir aktörü olarak görülür. Açtığı okullar laiklik düzeyinde olup, bizzat kendi karşıtı olan entelektüel bir çevreyi oluşturur. Dolayısıyla Türkiye’de II. Abdülhamid dönemi, algı bakımından en çok istismar edilen tarihsel alandır. Bu bakımdan, tarihçinin ideolojik görüşü veya seçkin siyasi konjonktürün ötesinde II. Abdülhamid’i kendi bağlamları içinde bilimsel bir yaklaşımla irdelenmesi Yazıcı ve Engin’in metinlerini önemli kılar.

Üçüncü Bölüm, İbrahim Şirin tarafından kaleme alınarak Milli Mücadele döneminden Cumhuriyet’in ilanına kadar olan süreci ele alır. Şirin’in metni Milli Mücadele’nin başlangıcı, Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri ve Cumhuriyet Hükümeti’nin kurulması meselelerine yeni yaklaşımlar getirmesi açısından önem taşır. Zira Şirin’in tespitlerine göre, resmi tarihte 1919’da başlatılan Milli Mücadele fikri 1908’de başlar. Reval görüşmelerinde İngiltere ve Rusya tarafından Osmanlı’nın yıkılmasına yönelik alınan kararlar karşısında İttihatçılar halkı örgütlemeye çalışırlar. İkinci yeni yaklaşım yerel direniş olarak ortaya çıkan Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri’nin kuruluş tarihi 1913 olarak gösterilse de 1912’de Bulgaristan Serez’de başladığıdır. Serez’in işgaline karşı İttihatçılar “*Mustahfiz Teşkilatı*” adıyla örgütlenirler. Şirin’in getirdiği diğer yaklaşım ise iki cephede kurulan kısa süreli Cumhuriyet deneyimleridir. Bunlardan biri 1913’de Batı Trakya’da “*Garbi Trakya Hükümeti*”dir. Diğerleri savaş sonrasında Osmanlıların bölgeden çıkarılacağı haberi üzerine toplanan 1919’da Kars İslam Şurası’nın geçici ve milli vasıflarda kurduğu “*Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*”dir. Teşkilat-ı Mahsusa’nın sistemleştirdiği bu hükümet ve devletin adının “*Türkiye Devleti*”, yönetim şeklinin Cumhuriyet olması ilk defa bağımsız bir hükümet kurma girişimidir. Ayrıca Teşkilat-ı Esasiye Anayasası da hazırlanmıştır. Dolayısıyla

1908'den başlayan süreç ve hükümet kurma girişimleri bir ilktir ve Milli Mücadele ile Cumhuriyet'in birer provasıdır. Bu girişimler aynı zamanda İttihatçıların etkinliğini göstermesi açısından da önemlidir. Teşkilat-ı Mahsusa, müdafaa birliklerini ve hükümet kuruluşunu örgütlediği gibi, Anadolu'daki mücadeleye de "Karakol Cemiyeti" ve "Mim Mim Grubu" örgütleriyle destek verir. Şirin bu grupların Mustafa Kemal Paşa'nın önderliği, arkadaşlarının ve halkın katılımı ile kuvvetlenen bir yapıya dönüştüğünü belirtir. Nitekim Rum çetelerinin Samsun'da faaliyete geçmesi sonucu Mustafa Kemal Paşa, buraya 9. Ordu Müfettişi olarak gönderilir ve bundan sonra Anadolu'da direniş örgütlenmesi başlar. Şirin, adım adım Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde halkın katılımıyla yapılan mücadeleyi, Cumhuriyet'e giden süreci anlatır. Bölümün sonunda Şirin'in de dâhil olduğu kolektif çalışma Esat Serezli'nin hatıralarından sunulan kesitte Serez'deki işgallere karşı Mustahfız Teşkilatı'nın kuruluş aşamasını anlatılması Şirin'in metninin önemini bir kez daha belirtir.

Dördüncü Bölümde Funda Selçuk Şirin, Atatürk'ün 1923'de Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmasından vefat ettiği 1938 yılına kadar olan zaman dilimini, siyasi ve fikirselle çerçevede değerlendirir. Şirin, Türkiye'nin önünde aşılması gereken sorunları Atatürk ve yakın arkadaşlarının düşünce perspektifi üzerinden anlatırken bu süreçte oluşan "muhalefet" problemine de değinir. Zira saltanatın kaldırılması Cumhuriyetin ilanı ile başlayan karşıtlıklar hemen her durumda ortaya çıkacaktır. Şirin, Lozan görüşmeleri, İkinci meclisin oluşumu, hilafetin kaldırılması, 1924 Anayasası ve iki muhalefet deneyimi olan Terakkiperver ve Serbest Fırka sürecini değerlendirir. Bununla birlikte Nutuk'un nitelik bakımından önemine değinen Şirin'in önemli bir yaklaşımı metnin tarih yazımında istismar edilmesi, kutsanarak tek bir hakikatmiş gibi algılanması sorunudur. Bu bakımdan Şirin'in metninin önemi bu süreçleri tek bir cepheden değil döneme damgasını vuran siyasi ve entelektüel muhaliflerin de perspektifi üzerinden ortaya koymasıdır. Dolayısıyla kitabın diğer metinlerine kıyasla Şirin'in siyasi olaylara hem bilimsel hem de zihniyet yönüyle yaklaşımı, bu alanda sıradan bilgi aktarımının dışında önemli yorumsal veriler sunmuştur.

Beşinci Bölüm, 1938'den 2019 yılına kadar geçen sürecin siyasi boyutları, Şerif Demir tarafından anlatılır ve modernleşmeden başlayan süreç temel olarak tamamlanır. Bundan sonraki bölümler alt başlıklı alanlar olarak 1923-2019 yılları arasındaki gelişimi anlatır. Bu portreye temel olarak bakıldığında Türkiye'nin değişimi açısından belirgin kırılma noktaları 1930'lar, 1945 ve 1950 arasında başlayan Demokratikleşme süreci ile 1960 ve 80 darbeleri, 1990'larda terör eylemleri ile irtica meselesi ve Suriye göçleridir. Demir'in siyasi sürecinden sonra Altıncı Bölüm, Fatma Acun tarafından Dış Politika'yı, Yedinci Bölüm de Zafer Toprak tarafından ekonomik gelişmeleri sunar. Buraya kadar temel bir anlatım söz konusudur. Ancak bu siyasi ve toplumsal süreçler önemlidir. Kanaatimizce bu geçiş dönemlerinin zihniyet ekseninde de çalışılmasının gerekli olduğudur. Bu yaklaşım kitabın eğitim ve kültür-sanat, dinler ve cemaatler gibi bölümlerinde öne çıkartılmasıyla siyasi ilişki bir bakıma söz konusu alanlar üzerinden resmi görüş ekseninde değerlendirilir.

Kitabın önemli bir bölümü Sekizinci Bölüm'de Mustafa Gündüz'ün değerlendirdiği eğitim konusudur. Gündüz'ün metninin özgünlüğü eğitim çalışmaları kapsamında alışlagelen bilgi aktarımının ötesinde eleştirel bir yaklaşım sergilenmesidir. Diğer bir önemli tarafı Osmanlı modernleşmesinde eğitim konusunda kısmen de olsa değinilmesidir. Zira Gündüz'ün de değindiği gibi 1880'lerde başlayan "*ideal ve itaatkâr insan*" yetiştirme düşüncesi öncelikle eğitimde başlar ve 1930'larda aynı şekilde "*makbul vatandaş*" düşüncesi ile paralellikler taşır. Mardin'in Yeni Osmanlılardan başlattığı "*toplum hareketlendiricileri*", (Mardin,2017:s.27). başka bir ifade ile "*toplum mühendisliğini*" özellikle aydın kesim sahiplenir. 1930'larda ise yine bir aydın grup öğretmenler bu misyonu devralır. Gündüz, Türk Tarih ve Dil Kurumunun özellikle 1940 sonrasındaki faaliyetlerini eleştirir. Gündüz'ün perspektifinde başka bir olumsuz durum ise and ve anma törenleri, izcilik gibi faaliyetlerin militer bir ruh şeklinde olmasıdır. Bu katı bir toplumsal yapıyı oluşturmaktadır. Bununla birlikte Gündüz, gerçekteki amacından çok romantik bir anlam yüklenen Köy Enstitüleri'nin aslında köylünün köyde kalmasını sağlamaya yönelik olduğunu belirtir. Zira köylerden şehirlere göç edilmesinin önüne geçilecek bir alternatif olarak düşünülmüştür. Gündüz'ün devamla gelen eleştirileri Türkiye'nin aslında kanayan belki de en önemli yarasının "*eğitim*" olduğunu dile getirmektedir. Eğitim de diğer uysal araçlar gibi günümüze kadar her dönemin siyasi/ideolojik fikri üzerinden yeniden inşa edilmiştir. Bu döngüsellik 1950'ler, 1960'lar, 1980'ler ve 2000'li yıllar şeklinde siyasi süreç üzerinden görülebilir. Dolayısıyla Gündüz'ün metni eğitim sürecini tanımlamakla birlikte eleştirel yaklaşımı ve tespitleri açısından kayda değerdir.

Dokuzuncu Bölüm İlhan Tekeli'nin ele aldığı bilim ve üniversitelerin tarihi gelişimi üzerinedir. Bu noktada iktidarın eğitim ve akademisyenlerle ilişkisinde şekillendirici rolünü görmek mümkündür. Buradaki sorunlardan biri Darülfünun'un özerkliği ve devlete bağlılığı meselesidir. Tekeli'nin de belirttiği gibi Atatürk'ün milli devlet ideolojisi ile Darülfünun hocaları arasında fikir birliği yoktu. Bu nedenle İstanbul Üniversitesi reformu yapılır ve 87 öğretim görevlisi tasfiye edilir. İkinci aşama ise 1935'de DTCF kurularak bu misyon sürdürülür. Süregelen muhtıra ve darbeler dönemlerinde de üniversiteler sorunlu bir alan haline gelir. Tekeli'nin yüzeysel olarak bahsettiği ideolojik akımlar Türkiye'yi bölme noktasına getirmiştir. Solcu, Milliyetçi ve Mufazakar İslamcı gibi düşünceler özellikle üniversite ağında önemli rol oynar. Diğer bir sorun ise 1990'lardan itibaren üniversite ve öğrenci sayısının yükselmesine karşın Tekeli'nin de belirttiği gibi nitelik olarak artış olmaması, istihdam alanının bulunmamasıdır. Dolayısıyla Gündüz'ün ortaöğretim kurumları, Tekeli'nin üniversite üzerine yazdıkları üzerinden bakıldığında eğitim sorunlarının hala aşılamadığı ve planlı bir istikrar sağlanamadığı gözlemlenebilir.

"*Modern Türkiye'de Kültür ve Sanat*" başlıklı Onuncu Bölüm, Yalın Alpay tarafından kaleme alınmıştır. Alpay, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kültür ve sanat anlayışının Türk Tarih tezi ile birlikte daha bariz şekillendiği, dolayısıyla kültür ve medeniyet kavramlarının karşılığı olarak hayali bir köken/öz olarak Orta Asya'ya dayandırıldığını belirtir. Alpay'ın Cumhuriyet ideolojisinde belirttiği yönelme,

Benedict Anderson'un uluslaşma/millileşme süreci ile ilgili "Hayali Cemaatler" adlı eserinde geçer. Milliyetçiliği "*modern kalkınma tarihinin patolojisi*" olarak gören Anderson, ulusların evrensel bir idealde değil, "*egemen*", "*sınırlı*" ve "*cemaat*" olarak üç temel noktada inşa edildiğini belirtir. Dolayısıyla kökene inmenin asıl amacı da bu özü belirlemektir. (Anderson,2017:s.17-22). Alpay, sanatın gelişimini resim, heykeltıraşlık tiyatro ve sinema üzerinden anlatarak sanat anlayışlarının da dönemlerle değiştiğini belirtir. Alpay'ın metninde bu etki iki ayrı dönemde görülebilir. Cumhuriyet döneminin ilk yılları resim sergileri hatta heykeller de İnkılâpları, Cumhuriyetin kuruluş mitlerini ortaya koymada önemli bir araçtır. Bu bağlamda devlet 1938-1943 yılları arasında ressamı Anadolu'ya gönderirler. "*Memleket Sergileri*" olarak çıkan çalışmada, Cumhuriyet Türkiye'sinde Anadolu'nun güzelliği, köylünün durumu iyi olarak resmedilmesi istenir. Ressamlar köylünün aslında yoksul ve sefil olduğunu gördükleri ve anılarında dile getirdikleri halde o dönem böyle bir kamufleyi yaparlar. Benzer ironik durum 1950'lerde ortaya çıkar. Devlet 1955-56 yıllarında siyasi bir meşruiyet aracı olarak Türkiye'nin kalkındığını göstermek için "*Vilayet Tabloları Sergileri*" düzenler. Türkiye'nin her tarafından gönderilen resimler bu kez gerçeği, yoksul ve sefil halkı yansıtır. Bu görünüm devletin amacına uymadığı için sanata verdiği kısıtlı desteği de keser. Bu iki durum aynı zamandan uzun yıllar köylünün durumunun değişmediğini de yansıtır. Benzer yaklaşımlar tiyatro ve sinema alanları için de geçerlidir. Sinema ancak 1950'lerde Ömer Lütfü Akad, Yılmaz Güney gibi yönetmenlerle toplumsal çerçeveyi ele alır. Özet olarak devlete göre sanat toplumu anlamak ve anlatmaktan çok onu şekillendirmek, hafızasında kendi meşruiyetini idealize eden bir Türkiye tablosu kurmak içindir. Zaman zaman bu sorun aşılsa da sanat dalları devletin kontrolündedir. Dolayısıyla Alpay'ın metni sanatın inşası ve değişiminde hangi faktörlerin rol aldığını görmek açısından eleştirel bir yaklaşım getirmiştir.

Onbirinci Bölüm'de Yasemin Doğaner, basın ve medya konusunu ele alır. Basın Osmanlı'da döneminden itibaren gerek iktidar gerek muhalif çevresince siyasi ve ideolojik bir argüman olarak kullanılır. Osmanlı dönemi gazetelerine kısa olarak değinen, Doğaner, Milli Mücadele döneminde basının etkin bir propaganda aracı olarak kullanıldığını belirtir. Cumhuriyet sürecinde ise basın, İnkılâplar ekseninde katkı sağmasının yanı sıra çağdaş insan oluşumuna yönelik, moda ve görgü kurallarını yansıtmaya gibi toplumsal işleve sahiptir. Giderek artan gazetelere, tirajlarına dönemlerin politik uygulamalarına yer veren Doğaner'in metninden basının dönemler ve siyasetler üzerinden nasıl şekillendiğini görmek mümkün. Medyanın yaygınlaşması ile basının dördüncü kuvvetinin giderek azaldığını belirten Doğaner, günümüzde bu işlevi internet gazeteciliği ile sosyal medyanın devraldığını belirtir.

Modernleşme döneminin önemli etkilerinden biri de dinsel alanda gerçekleşir. Onikinci Bölüm'de Mehmet Saffet Sarıkaya tarafından ele alınan bu alan, toplumsal işleve sahip diğer alanlar gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet kontrolüne alınır. Hilafetin, tekke ve türbelerin kaldırılması, sarığın yasak edilmesi, Diyanet İşleri Reisi'nin kurulması vb. uygulamalar bu türdendir. Cemaat ve tarikatlar engellense de özellikle 1950'lerden sonra gelen din serbestliği ile

örgütlenerek halk kitlelerini etkisi altına alırlar. Sarıkaya, bu bağlamda FETO yapılanması üzerinde durur. Diğer tarikat örneklerine de yer veren Sarıkaya, Aleviler'e ayrıca değinir. Kente yapılan göçlerin, dindar/geleneksel toplumun modernleşmesindeki rolüne dikkat çekerek, ideolojik kökenli İslamcı hareketler üzerinde durur. Sarıkaya'nın metni dinsel alanın çeşitli şekillerde geniş bir çevreye yayıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Onüçüncü Bölüm'de toplumsal yerleşim, göç ve iskân konusu, Canan Emek İnan tarafından ele alınır. İnan, Osmanlıda Balkanlar ve Kafkas ve Kırım'dan gelen göçlerin önemine değinir. Nitekim bu göçler toplum yapısını değiştirmenin ötesinde Milli Mücadeleyi başlatan, hürriyet söylemleri ile harekete geçen Jön Türkler ve İttihatçıların kökeni açısından da önemi vardır. İnan'ın da belirttiği üzere bu göçlerle gelenler aynı zamanda modernleşme öncüleridir ve daha fazla milli şura sahiptirler ve Cumhuriyet kazanımlarını benimserler. İnan, bunun dışında mübadele göçlerinde “*din*” faktörünün, aşiretleri kontrol altına almayı amaçlayan yurt içi Doğu'dan Batı'ya göçlerde ise “*Türklülük ve Türk kültürünü benimsememe*” kuralının esas alındığını belirtir. Kürtçe konuşanlar ve Türk kültürünü benimseyenler bu kapsamda toplu iskâna tabi tutulur. İnan, gelişen süreçte yapılan göçleri ve istatistik bilgileri vererek, göç unsurunun toplumsal ve ekonomik değişimini sunar.

Ondördüncü Bölüm, Ahmet Talimciler'in kaleme aldığı “*Modernleşmede Spor*” konusudur. Talimciler, Tanzimat dönemi ile birlikte Batılılaşma hareketleri içinde spor alanının da önemli bir işlevi olduğunu söyler. Bundan sonraki dönemler için de her bir sürecin kendi yönetim karakterini yansıttığını belirtir. Talimciler'in metinde sıklıkla durduğu ve eleştirdiği sorunsal “*sporun anlamlandırılma*” biçimidir. Zira Erken Cumhuriyet Dönemi'nde spor, basit kişisel veya grupsal bir aktivite değil, milli ve militer ruhlu amaçlara uygun olarak, vatana ve millete hizmet edecek “*gürbüz evlatlar*” yetiştirme politikasının bir aracı olarak görülür. Dolayısıyla spor alanı çeşitlense de sürekli olarak “*milli*” bir kimlikle örtüşür. Dolayısıyla sanat ve eğitime biçilen rol gibi spor da milli bir davanın pragmatist bir yaklaşımı olarak görülmektedir. Diğer bir nokta bununla bağlantılı olarak sporda siyasi odaklı partileşme ile halk tabanında özellikle futbolda fanatik tutumlarla maganda toplumu üretmesidir. Talimciler bunlarla birlikte spor tarihinde yaşanan olumlu gelişmelere ve ulusal başarılarla yer verir.

Modernleşme döneminin belki de en fazla etkilediği alan olarak moda ve eğlence hayatı, Cem Doğan tarafından Onbeşinci Bölüm'de anlatılır. Doğan'ın yaklaşımına bakıldığında Osmanlı döneminden başlayan kıyafet değişimleri, eğlenceler dışarıda daha çok vakit geçiren erkeklerin etki alanında olmasına karşın hükümet ve muhafazakar kesim tarafından kadınlar üzerinden ahlaki bir kriterlik aranır. Osmanlı ile Cumhuriyet dönemlerini bu ölçülerle kıyaslayan Doğan, Cumhuriyetin medeni özgürlüğü getirdiğini belirtir. Bununla birlikte dikkatle üzerinde durduğu nokta, modernleşme algısının kadın ve erkek açısından “*cinsel kimlik sapmaları*” ile kendisini gösterdiğidir. Örneğin, Erken Cumhuriyet döneminde dergilerde kıyafetler yönünden “*erkekleşen kadınlar ve kadınlaşan*

erkekler” konusu gündeme gelir. Doğan ayrıca, yılbaşı partileri, gazinolar, barlar vb. giderek değişen eğlence sektörünü modernleşme üzerinden değerlendirir.

Onaltıncı Bölüm, Namık Çencen ve Aslı Arslan tarafından kaleme alınan “sağlık” konusudur. Halkların sağlığı şüphesiz devletler için gelişmiş ve ideal refah seviyesinde bir toplum açısından önemli bir etkidir. Tıbbın ilerlemesi ile yeni tedaviler bulunana kadar Osmanlı ve Cumhuriyet süreçlerinde sıtma, verem gibi bulaşıcı hastalıklar önemli bir sorun olmuştur. Arslan ve Çencen bu mücadeleye yönelik hükümet çalışmaları üzerinde durur. Sağlık alanında yapılan yeniliklerin temel olarak anlatıldığı metinde, ilerleyen süreçlerde daha aktif sağlık hizmeti verilmeye başlandığı üzerinde durulur.

Sonuç

Bölümler halinde değerlendirmeye çalıştığımız *Modern Türkiye Tarihi* kitabı farklı, özgün ve yeni yaklaşımları ile alanında yapılmış çalışmaların ilki olduğu söylenebilir. Bu yeni yaklaşımlardan II.Abdülhamid algısı ve Milli Mücadele’nin başlangıç tarihinin değişimine yönelik akademik katkılar önemlidir. Ortaya çıkan diğer bir tablo, Mustafa Kemal Atatürk ve İnkılâplarının kısıtlı bir çizgide değil kitabın bütün çerçevesine yayılarak farklı akademisyen ve araştırmacılar tarafından ele alınmasının, okuyucuya geniş bir perspektif sunmasıdır. Bununla birlikte Avrupa ve Osmanlı modernleşmesinden 2019’a kadar gelen sürecin temel bir fotoğrafını göstermesinin yanı sıra metinlerin bazılarının önemli bir eleştiri metni olması, zihniyet eksenli yaklaşımlar sunması kanaatimizce son derece önemlidir. Bu minvalde belirtmek gerekir ki modernleşmenin tarihi bizzat bir “*zihniyet değişiminin*” tarihidir. Dolayısıyla bu tür metinlerin en önemli eksikliklerinden biri zihniyet çerçevesinde kurgulanmamasıdır. Söz konusu çalışmanın bu açığı kapatan yeni bir yaklaşıma imza atmış olduğu söylenebilir. Bununla birlikte eksik kalan bir bölüm olarak edebiyat alanının dâhil edilmesi gerekirdi kanaatindeyiz. Zira edebiyat ekseninde hatıralar, romanlar, seyahat anlatıları vb. Avrupa ve Osmanlı-Türk modernleşmesinin önemli kurgusal yönlerini sunarlar. Ancak kitabın okuma listelerine bakıldığında bazı eserlerin edebiyat alanında olduğu gözlemlenir. Sonuç olarak *Modern Türkiye Tarihi* kitabı özgünlüğü, yeni ve farklı perspektifi ile akademiye katkısı bakımından son derece önemli bir çalışmadır.

Kaynakça

- Acun, F. (Ed.) (2013). *Atatürk ve Türk inkılap tarihi*, Ankara:Hacettepe Üniversitesi.
Anderson, B. (2017). *Hayali cemaatler, milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. İ. Savaşır. (Çev.) İstanbul: Metis.

- Arı, B. (2016). Türkiye’de Osmanlı tarihçiliği ve Halil İnalcık. *Türk tarihçileri*. A.Şimşek. (Ed.)Ankara: Pegem, 157-186.
- Berkes, N. (1973).*Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Ankara: Bilgi.
- Gencer, A. İ. ve Özel, S. (2015). *Türk inkılâp tarihi*. İstanbul: Der.
- Faroqhi, S. (2004). *The ottoman empire and the world around it*. London: İ.B.Tauris&CO.Ltd.
- Faroqhi, S. (2007). *Osmanlı ve etrafındaki dünya*. Ayşe Berktaş. (Çev.) İstanbul: Kitap.
- Findley. C.V. (2011). *Modern Türkiye tarihi*. G. Ayas (Çev.) İstanbul: Timaş.
- Koç, N. (Ed.). (2019).*Türkiye Cumhuriyeti tarihi 1*, İstanbul: İdeal.
- Lewis, B. (1970). *Modern Türkiye’nin doğuşu*. M.Kıratlı (Çev.) Ankara: TTK.
- Mardin. Ş. (1991). *Türk modernleşmesi*. M.Türköne, T. Önder (Yay.Haz). İstanbul: İletişim
- Şimşek. A. (Ed.).(2019). *Modern Türkiye tarihi*. Ankara: Pegem.
- Şirin, İ. ve Vardar. S. (Ed.).(2017). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Şirin, İ. (2006). Osmanlı imgeleminde Avrupa. Ankara: Lotus.
- Tanzimat 1, 100.yıldönümü münasebetiyle*. (1940). İstanbul: Maaarif.
- Üçyiğit, E. (1992). İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinin ortaöğretim programlarındaki yeri ve niteliği. *Ortaöğretim İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Öğretimi ve Sorunları Paneli. 10. Öğretim Toplantısı*. (Panel Bildirileri). 21-22 Mayıs 1992. M.Adem, K. Karakütük (Yay. Haz.) Ankara:TED,3-29.
- Ülgener, S. (1991). *İktisadi çözümlenin ahlak ve zihniyet dünyası*. İstanbul: Der.
- Ülken, H.Z. (1966).*Türkiye’de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Selçuk.
- Yalçın. D. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi C.1-2*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi

Çeviriyazı

Kitap Eleştirisi: Tarih Teorisi, Herman Paul, Yeni İnsan Yayınevi, 2019¹

Alun Munslow*

Çeviriyazı: Koray Unur**

orcid/0000-0003-4588-4703

Kitap Eleştirisi

Benim dünyamda tarih teorisi hakkında yeni bir kitaba her zaman yer vardır. Bunu tamamen kendi merakım üzerinden, kariyerimin büyük bölümünde bu konuda yazdığımı göz önünde bulundurarak, söylüyorum. Elimizdeki bu kitap içinde barındırdığı netlikle göze çarpıyor. Kitabın en iyi yanı, verdiği mesajın (tartışma mı desem?) açık bir şekilde ortaya konması olmuş. Stefen Berger ile Claire Norton'ın yazdığı iki ufak arka kapak yazısından ötürü, kitabı okumaya başlamadan netlik konusunda şüphelerim vardı. Ayrıca, 'okuyucuyu tarihin ne olduğu, insanların geçmişle nasıl ilişkilendikleri ve geçmiş tarafından nasıl şekillendirildikleri konularını tartışmasına ustalıkla çektiğini' söyleyen 'yayıncı parıltısı' da metni cilalıyordu (tam da bunun için vardılar, sanırım). Yani her şey fazlasıyla umut vaat etmekteydi.

Son cümlemden hareketle kitabın editörü ve eleştirmenlerinin görüşlerine karşıt bir yorum yapacağımı düşünebilirsiniz. Deneyimlerime dayanarak, çok ağır bir eleştiri yöneltmek kadar rahatlatıcı bir şey var mıdır? Ama bunu yapabileceğimi sanmıyorum. Aslında bakacak olursak, ben hem editöre hem de eleştirmenlere

¹ Herman Paul 20 Kasım 2019 tarihinde e-posta yoluyla alınan izin ile <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13642529.2015.1041312> linkinden Türkçe'ye çevrilmiştir.

* UK Editörü: Rethinking History, E-posta: amunslow@tiscali.co.uk.

** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, E-posta: korayunur@gmail.com

katılıyorum. Bu kitap, tarih teorisinin bazı temel kavram ve meselelerine çok iyi bir girizgah yapıyor. Ne yapmaya çalışıyorsa, bunu oldukça iyi yapıyor. Şu an bu eleştiri metnini okuduğunuz *Tarihi Yeniden Düşünmek* (Rethinking History) dergisinin editörlerinden biri olarak şunu da eklemeliyim; yazarın harika bir makalesini dergimizde basmıştık ve bu makaleye kitabın 14. sayfasında referans verilmiş. Bunun reklamını yapmak gerek sanırım, reklamın kötüsü olmaz.

Herman Paul, meselenin özüne hızlıca giriş yapıyor ve tarihçilerin “geçmişle ilişkileri” (2019:15) olduğunu ileri sürüyor. Bu her ne kadar ilk bakışta fazlasıyla bilindik gelse de çok mühim bir iddia. Bunu okuduğumda yazarın istese bu iddiayı biraz esneterek, ‘geçmiş’in şimdiden önceki zamana karşılık geldiğini ve ‘tarih’in de bizim müellifi olduğumuz bir varlık olduğunu kabullenmemize vardırabileceği düşüncesine kapıldım. Ama yazar bunu yapmıyor. Kimse, yazar ve yayıncısını ayrı tutarak söylüyorum, kitaba methiyeler düzen bir eleştiriye okumak istemez, öyle değil mi? Güzel olan şu ki (belki yazar ve yayıncısı için pek olmayabilir) benim bir maruzatım var. Bu, yumuşak dokunuşlar ve sayısız örnekle beslenmiş, son derece iyi yazılmış metnin kalitesini kesinlikle düşürmüyor. Metin, hem lisans öğrencilerini hem de profesyonel tarihçileri eşit derecede zorlayacaktır. Bu itiraf beni garip bir pozisyonda bırakabilir, çünkü bana kalırsa kitabın mantığı kusurlu. Fakat, kişisel olarak destekleyemeyeceğim bir pozisyonu fevkalade iyi bir biçimde tartışarak savunuyor.

Yazar, ‘tarihin doğası’ ve ‘tarih yapmak’ (ki Donnelly ile Norton’ın kaleme aldığı aynı isimli kitap *Tarih Teorisi* ile beraber okunmalı) ile ilgili birkaç önemli sav ortaya koyuyor. Kitabı, ‘tarihin doğası’ hakkındaki fikirlerimin ve varsayımlarımın ışığında okudum. Yarım yüzyıllık şüphelere rağmen, ‘tarih’in şimdiden önceki bir zamana işaret edip birtakım kaynaklarda ikamet eden (keşfedilmiş?) geçmişle ilgili ‘bulgu’ların yorumlanmış bir raporu olduğuna duyulan ortodoks inanç hâlâ yerli yerinde duruyor. Sonrasında da bu ‘bulgu’lar hem ‘tarih metinleri’nde hem de akademik olmayan ve çoğunlukla filmler, yeniden canlandırmalar ve müzelerdeki sergiler gibi metin dışı biçimlerde vücut buluyor. Buradaki amaç da geçmişin tarihiyle iç içe geçebileceği varsayımına dayanıyor. Böylece tarih, geçmişin keşfedilmiş, en olmuşa yakın anlatısı oluyor.

Ancak, epistemolojik ve ontolojik bir kuşkucu olarak, etraftaki “ ...?’ların tarihlerinin sayısı” düşünülürken biraz endişeliyim. İşin garibi, tarih hiçbir zaman geçmişin gerçeği(liği) konusunda son sözü söyleme iddiasını ortaya koyarken dik duramamıştır. Bu garip duruma rağmen, akademik tarihçiler kullandıkları dili titizlikle (tüm o alıntılarla) işlemişlerdir. Çünkü gerçekte ne olduğunu ve bunun ne anlama gelebileceğini (en azından olana en yakın anlatıyı) bulmayı amaçlarlar. Bu nedenle, akademik tarihçiler ‘bulgular’ını olabildiğince ikna edici ve su götürmez bir şekilde gösterme ve bunu yaparken ‘tarihçilerin tartışmaları’nın da farkında olduklarını belirtme eğilimindedirler. Buradaki amaç, geçmişin tarihini ve hikayesini *[(hi)story]* eli yüzü düzgün bir biçime sokmaktır. Apaçık olanı açıklama gereği duyduğum için kusuruma bakmayın; ‘tarih’in ‘geçmiş’, ‘geçmiş’in de ‘tarih’ olduğuna inanmak (en azından öyle görünüyor)

mantığa uygundur. Bu durum tam da olanın zıttına işaret eden karşıt ve düz mantığa olan oldukça ikircikli bir inancın dışı vurumudur.

Bu yüzden de Paul'un kitabın ikinci bölümünde 'geçmiş nedir?' sorusundan ve geçmişin 'tarih'ten nasıl ayırt edilmesi gerektiğinden bahsetmesi oldukça faydalı. Ne yazık ki bildiğimiz gibi tarihçiler halen tarihin 'arşivde' keşfedilme eylemi sonucu ortaya çıkan bir bilgi olduğunu düşünüyorlar ve akla uygun çıkarımın tatbikiyle 'tam da olduğu gibi' bir geçmişin en yakın olana anlatısını sunabilmeye oldukça hazırlar. Peki, bu bakış ve tartışma neredeyse 50 yıldır suların derinliklerine gömülmüş değil miydi? Biliyorum, bu garip eğilime kendini adanmış olan meslek erbabı serpilmeye devam ediyor. Tarihin gözü seğiriyor, yani nasıl ölü olabilir ki?

Sevgili okur, bu biraz hürmet yoksunu başlangıçtan da anlayabileceğiniz üzere benim geçmiş ile tarih arasında bağlantı kurma hususundaki bazı varsayımlarım Paul'ünkünden farklı. Sanırım haklı çıkacaksınız. Benim 'tarih yapma' anlayışım ile Paul'un 'tarih yapma' anlayışı arasında oldukça temel ve pratiğe dayalı bir problem var. Bir daha altını çizeyim, benim anlayışım ile. Şüphesiz ki o haklı olabilir ve ben tamamen hatalı olabilirim. Benim şu kurşungeçirmez yeleğim olmasa tarihçilerin ne yaptığına ilişkin hiçbir fikrimin olmadığını bana sık sık söylenmesinden dolayı epeyce keyfim kaçabilir, bunalıma sürüklenebilirim. 33 yıldır tarihçilik yapıyorum ve hala tam olarak ne olduğunu çözememiş olabilirim (aslında tarihi 'çözdüm' - harfi harfine)? Zaten, Paul (kitabın ikinci bölümünde) geçmişin 'inşası'ndan konuşuyor, ben olsam geçmişin 'tarih' olarak 'yapısökümü'nden konuşurdum.

Paul, benim okumama göre, 'geçmiş' ile 'tarihsel gerçekliği' ayırıyor. İş 'geçmiş' ile 'tarih'in birleştirilmesine geldiğinde -meşrulaş(tırıl)mış inançları bir kenara koyarsak- sabıkalı bir kuşkucu olarak tarihçilerin geçmişin *kendi* tarihini keşfetmekten ziyade, nasıl geçmişi tarih *olarak* 'kaleme aldıkları' (müellifi oldukları) konusunda epeyce konuşabilirim. Paul (kitabın beşinci bölümünde) geçmişle olan ilişkilerimizin ne olduğunu sormakta son derece haklı ama bana kalırsa geçmişle olan ilişkilerimiz onun varsaydığından çok daha basit. Olay tarihe geldiğinde mesele görüldüğünden daha az meşakkatli olabilir, değil mi?

Biraz kültürden yoksun bir basitleştirmeymiş gibi gözükse de benim için geçmiş, şimdiden önceki zamandır ve tarihte bunun hakkında tiyatro eseri, televizyonda dizi senaryosu, tarih kitabı, dergi makalesi ve konuşmalar gibi farklı biçimlerde kaleme alınmış bir anlatıdır. Biraz temeline indirildiğinde geçmiş tarih değildir, tarih de geçmiş değildir. Paul, haklı olarak, kitabının beşinci bölümünde 'estetik ilişki' adını verdiği konudaki tartışmasında bunun üstünde duruyor. Bu kesinlikle doğru bir soru, ama Paul'un cevabı bana yeterli gelmedi. Gayet açıklıkla bunu üstlenmeye hazırım ki bu onun meselesi değil, benim meselem. Sonuçta, koca bir meslek erbabı nasıl hatalı olabilir ki?

Kendi küçük pozisyonumu şöyle açıklayabilirim; 'geçmiş' ile 'tarih'in nasıl hizalanabileceğini (hizalanmalı mıdır?) çözmeye çalışmaktansa 'geçmiş' ile 'tarih'i ayırtırmak daha gereklidir. Benim argümanım daha çok şöyle olurdu; '(bir) tarih'

geçmiş hakkında yazılmış bir anlatı metnidir ve bunu hiçbir zaman geçmiş ile ne aynı potada eritmeli ne de karıştırmalıyız *[(con)fuse]*. Kanımca, tartışma götürmeksizin herkesin anlayabileceği yalınlıkta söylemek gerekirse geçmiş şimdiden önceki zamandır ve tarih de tarihçilerin veya konuyla ilgili herhangi birinin bu konuda kalem oynatmasıdır.

Yani, '(bir) tarih' yeniden bir hayat verilmiş, yenilenmiş, diriltilmiş, sağlığına kavuşturulmuş, yeniden kazanılmış, ıslah edilmiş, yeniden inşa edilmiş veya tekrar nefes verilmiş bir geçmiş değildir. Geçmişle bir ilişkiye girmek istiyorsak, (bunu daha önce söylemiş olabilirim) tarihi yapısökümüne uğratmalıyız. Çokça bilindiği üzere tarih, çok farklı biçimlerde karşımıza çıkabilir, ama tüm bu farklı biçimlerin bir ortaklığı hiçbirinin 'geçmiş' ile tarih'i bir araya getirebilmesinin mümkün olmamasıdır. Tabii ki, anlam ve açıklama üretimi bakımından tarihin biçimi geçmişin doğasını yaratıyor. Tarih hayal edilegelmiş, kurmaca ve gerçek olmayandır.

Paul'un kitabında benim için en değerli unsurlar; epistemoloji, ontoloji, etik (bu üç kavram sıralanmamış olsa da) meselelerinin üzerinde durması, (Paul'un dokuzuncu bölümde bahsettiği üzere) hakikat ile olasılık arasındaki ikilik ve son olarak da çok temel ve çözümsüz olan tarihin temsil meselesidir. Belki de kitabın en sağlam bölümünde (onuncu bölüm) 'gerçeklik' ile 'temsil' karşıtlığı çerçevesinde hakikat kavramıyla yüzleştiriliriz ve yine ağzımıza iyice sakız olmuş, geveleyip durduğumuz acaba geçmişten bir şeyler öğrenebilir miyiz sorusuyla baş başa bırakılırız.

Bu sorunun tutarlı bir cevabı olmamasına rağmen - geçmişin tarih olmadığı durumunu saymazsak - neden birçok tarih kuramcısı hakikaten böyle aptalca bir soru soruyor? Bu nokta haricinde bu mükemmel kitap okunmayı gerçekten hak ediyor fakat diğer benzer metinlerde de olduğu gibi 'tarih'le gelen epistemolojik ve ontolojik sorunları çözümleyemiyor. Kahramanca çabalara rağmen akademik tarihçiler (geçmiş) gerçeklik ile onun (güncel) temsili problemini hiçbir zaman çözemiyorlar (ve çözemeyecekler de). Birçok zeki insanın geçmiş ile tarihin farklı iki şey olduğunu - ikisi farklı ve ayrı birer ontolojidirler- neden anlayamadıkları benim için tam bir muamma.

Kitabın sonlarında Paul tarih biliminin etiği üzerinde duruyor. Estetik meselesine benzer biçimde etik de her zaman araştırılmayı bekler. Paul, geçmişin tarihçinin üzerinden, onun etik zaafaları, inançları, önyargıları ve benzeri unsurların filtresinden geçerek aktarıldığını kabul ediyor. Bir bakıma bu o kadar açık bir durum ki insanın midasını mayhoş edebilir. Ama epistemoloji gemisinin uğrattığı bulantıyı bir kez atlattınız mı, yine nesnellik trenini kovalamaya başladığımızı kabullenmemiz için bizi zorluyor (ve bu oldukça iyi bir şey olsa gerek). Bu tarihçiler inanması zor ama -çok bilmiş bir gülümseme takınmadan- nesnelliği ciddiye alıyorlar.

Son olarak Paul, benim de kırk yıl üyesi olduğum (bu yıl üyeliğimi yenilemediğim) Amerikan Tarih Derneği *[American Historical Association (AHA)]* bakışının izinden giderek epistemik erdemini lehine bir tartışmaya giriyor. AHA'nın

fikirlerinin kısa özeti Paul'in kitabında mevcut. 28 sayfalık Amerikan Tarih Derneği'nin Profesyonel Davranış Standartları üstüne beyanı tüm 'doğru dürüst' tarihçiler için tam bir el rehberiz (*vade mecum*). AHA'nın aksine, benim varsayımım; tarihin, tarihçilere açık herhangi bir hakikat olmadığı için herhangi bir epistemik erdeminin de olmadığı konusunda aynı yerde duruyorum. Bana kalırsa, benim gibi epistemik kuşkuculara cevaben Paul 'geçmiş'in 'tarih' olduğu tartışmasının oldukça parlak ve kolay anlaşılabilir bir savunusunu sunuyor. Kanımca tarihçilerin çoğunluğu Paul'ün kitabından keyif alacaktır ve ben de *Tarih Teorisi*'ni onlara öneriyorum.

Kaynakça

Donnelly, M. & Norton C. (2011). *Doing History*. Londra: Routledge.
Paul, H. (2019) *Tarih Teorisi*, B. Helvacıoğlu (Çev.) İstanbul:Yeni İnsan.

² https://www.historians.org/Documents/Statement-on-Standards-2011_FINAL.pdf

Çeviriyazı

Yirminci Asırda Tarih

Ulûm-ı İktisadiye ve İctimâiye Mecmuası,

c. 1, no. 1, 15 Kanun-ı Evvel 1324

Ahmed Şuayb*

Çeviriyazı: Halim Kılıç**

orcid/ 0000-0002-1953-2600

Tarz-ı kadim üzere muharrer tarihler sırf müelliflerinin değer-i san'atkaranelerine, kuvve-i muhayyilelerine tabidi. Herodot gibi en eski müverrihler vekayi-i tarihiyenin illel ve esbabını taharri etmek, doğru olup olmadıklarını tedkik eylemekle pek az iştigal ederlerdi. Bu müverrihler bir takım kısas ve rivayatın nakli idiler ki halefleri de bu mesleği taklid ve takib ettiler. Kudema mâzî-i tarihî namına hafıza-yı beşerde kalan şeyleri biliyorlardı. Halbuki hafızada yaşayan bilhassa kısas ve rivayat, yani masallardır. Mamafih bunlar hikayât-ı ibtidaîyenin o zamanlar yegâne membaları idi. Tasit (Tacitus) gibi en ciddi Roma müverrihleri vekayi-i mâzîyede her şeyden evvel kuvve-i muhayyilelerinin mesaisine madde-i ibtidaîye arayan birer sanatkardı. Tasit (Tacitus) diyor ki: "tarih, enva-yı edebiyattan hitabet ve belagat kısmına dahildir." Binaenaleyh müverrihler eserlerini davalarını muhik gösterecek veya insal-i atiyeye âli bir misal-i ahlak olacak surette tertip ederlerdi. Bunun için de eşhas-ı vekayı, kahramanların ağzına birtakım parlak cümleler, güzel nutuklar koymak hususunda hiç tereddüt etmezlerdi. İşte bu suretle tesadüfen elde edilmiş bazı hakikat parçalarıyla kısm-ı âzamı masaldan mürekkep olmak üzere tarih namına birtakım hikayeler tertip etmişlerdi ki bilahare butûn-ı âtîye bunları tekrar ede ede sıhhatlerine inanmaya başlamışlardır. Tedkikat-ı ilmiye bunların anasır-ı

* Ahmed Şuayb, "Yirminci Asırda Tarih", *Ulûm-ı İktisadiye ve İctimâiye Mecmuası*, Cild: 1, Numara: 1, 15 Kanun-ı Evvel 1324, ss. 11-24.

** halim0688@hotmail.com

hayaliden mürekkep olduğunu ispat etti. Bin seneden beri dimağ-ı şubbana bunları doldurarak ezber etmek tarih bilmektir zannedilmişti. (s. 11)

Tarihin bu tarz telakki-i edebi ve hayalisi müverrihin-i kudema ile ölmemiştir. Bütün tenkidat-ı muhakkıkeye rağmen yaşamış ve el-yevm pek zindedir. Buna pek çok misal gösterilebilir. Mesela bazı menazır-ı tabi'yye tasviratı haricinde Renan'ın "Hayat-ı İsa" eserinde pek az doğru satır vardır. Lakin ne şayan-ı hayret bir hikâye! Zaten bu tarz kitapların kazandıkları muvaffakiyet mehasin-i edebiye sayesinde. Çünkü alelade karînin müverrihten istediği şey garip sergüzeştler, münacat ve istimdadlar, nefret ve lanetler... velhasıl karîyi mest ve meshur edici kelimattan mürekkep bir musiki. Bu zemin üstünde ise Renan pek muktedirdir. Fakat romanesk tarihi o derece hırpalamamalı mademki bizi alakadar ve müteessir etmek meziyeti haiz. Şurası aşikâr ki bir müverrih ne derece sanatkâr ise hakikatten o derecede uzakta kalır. Çünkü sanatkâr her şeyi büyütmeğe, hacim-i hakikatten pek fazla görmeğe meyyaldir. Meşuk birtakım farziyyat ve fezaya-yı kuvve-i muhayyilesini tagdiyeye kafidir. Sanatkâr hakâyika lüzum-ı derecesinde iltifat etmez, evham ve hayalat içinde meftuniyetlere, heyecanlara düşer, bazen bir kelime, bir hayal için her şeyi feda eder mevzuun şu rikkati, kıymet-i feci'ası üzerine kendini kaybeder. Fustel Dökolanj (Numa Denis Fustel de Coulanges) diyor ki: "cemiyet-i kadimenin âdat, itikadiyyat ve tarz-ı tefekkürleri bizimkilerine asla müşabih değildi. Halbuki sanat şahsi olup sanatkâr eşhas ve vakayiye his ve zevk-i zatiyesine göre muhakeme etmesi ise tabiidir. İşte bunun içindir ki Roma tarihi tettebbu edildiği zaman görülür ki onu her nasıl kendi hissiyatına göre muhakeme etmiştir.

Diğer taraftan asar-ı hurafet yaşayan akvamı tedkik edersek mesela Yunanîler if'al ve icraat-ı beşeriyeye her zaman ilahlarını müdahale ettirirlerdi. Homer'in hikayatını okuyunuz, hemen her sahifesinde mabudlar hareket eder (s. 12).

Hristiyanlığın muzafferiyetinden sonra tarihin teolojik telakkisi sarahaten tayin edip asr ba'de asr kesb-i ehemmiyet etti. Roma kilisesi tarihi daire-i hükm ve nüfuzuna almıştı. Gizu diyor ki: "beşinci asırdan on altıncı asra dek olan tarihi nazar-ı mütalaadan geçiriniz. Fikr-i beşere hâkim olan onu idare eden teolojidir. Mesail-i felsefiye, siyasiye, tarihiye hep teoloji noktasından tedkik edilmiştir. O bir nevi kan ki Bacon ve Dekart gelinceye kadar Avrupa aleminin damarlarında cvelan etmiştir." XI. Louis varidatının kısm-ı azamını aizze-i nasrânîyenin himayesini satın almak uğrunda heba etmiştir. Bunların if'al-i beşeriyeye müdahale ile temin-i muzafferiyete çalışacakları zannolunurdu. Yakın zamanlara kadar en meşhur feylesoflar bu nevi itikadata iştirak ettiler. Bu nevi fikirlerdi ki Layniçi (Lynch) nikbin fikirlere sevk etmişti.

Tarihin teolojik ve romanesk tarz-ı telakkisi terk edilmesi üzerine cereyan-ı eşyayı izah için başka sebepler keşfetmek icap etti. Ve işte bu lüzumdan tarihin telakki-i felsefisi doğdu. O bize öğretiyor ki hadisat birtakım zaruretin taht-ı tesirindedir. Ve ilm işte bu zarureti tespitte çalışıyor. Lakin onlar o derece müşevveş ki kamilen defi pek güçtür. Vakıa bazı esbab-ı azîme-i umumiyenin tarihte vücudu inkar edilemez. Mesela Sezarizmin Roma hayatının devirlerinde zarureti, bir

zaman-ı mu'ayyende Avrupa memalik-i muhtelifesine doğru hareketi, reaksiyonları, aksiyonların takibi... gibi. Lakin tarih öyle vakayile meşhundur ki bu vakayi büsbütün başka ve birbirine asla benzemeyen eşkal altında vukua gelebilirdi. Zira hiçbir kanun-ı umumî onları taht-ı zarurete almamıştır. Mesela İngiltere tekamülü eğer Hasting (s. 13) Muharebesi Normanlar tarafından kaybedilmiş olsaydı ihtimal ki büsbütün başka olacak idi. Eğer Anibal (Hannibal) teşebbüste muvaffak olup Roma'yı zapt ve burasını bir Kartaca müsta'meresi şekline soksa idi tarih-i atîkin bütün tarz-ı cereyanı, medeniyetin şekli suret-i amîkada tebeddül edecek idi. Binaenaleyh kıraneyn yahud felsefe-i tarihe dair münakaşa etmek boştur.

Bir kere hadisata vukufumuz tam değil. Vak'anivüsan ancak nazar-ı dikkatlerini celp olanları zapt ve kaydetmişlerdir ve bunların celb-i nazar-ı dikkat oluşu ehemmiyet-i müstakbelesinden naşi değil belki o esnadaki ehemmiyet-i zahirisinden dolayıdır. Hasting Muharebesi İngiltere'nin tekamülünü tayin ettiğinden pek mühimdir. Waterloo Muharebesi ise zahiren ne kadar mühim olursa olsun hakikat-i halde hiçbir netice-i tarihîyesi olmayan bir hadisedir. Çünkü Napolyon bu muharebeyi kazanmış olsa bile tarihin muharebesini tebdil etmiş olmayacak idi: Napolyon küçük bir orduya malik olup artık bunu tezyide muktedir olamayacağından sükutu ancak birkaç hafta tehir edecek idi. İşte bu kadar insanlar müşahede ettikleri hadisatın netayic-i müstakbelesine hükmedemezler. Hayat-ı içtimâiyyenin tebeddülât-ı azîmesi his olunmayarak vücuda gelir. Ve yalnız bir müddet sonra görülebilir. İçinde yaşayanlar bunu hissetmezler bile. İstikbal onu tehiyye edenlere mestur ve hafidir. Bir müverrihin zapt ve kayda tenezzül etmeyeceği ve zahiren pek az haiz-i ehemmiyet bir vaka mesela bir keşif, bir büyük muharebenin kayıp veya kazanılmasından ziyade netayic-i sanaiye, siyasiye ve içtimaîyeye ba'is olabilir.

Demek oluyor ki tarihte bir vaka esbab-ı azîme-yi umumiyeye ve büyük kanunlara tabi olanlar da la-yetegayyerdir. Mesela Fransa, mâzî-i tarihinden dolayı büyük ihtilali müteakiben monarşinin (vahidü'l-emr) bir hükümet tevliid ve bundan (14) evvel hükümferma olan dehşet ve fetretten dolayı da diktatör meydana çıkaracaktır. Eğer bu diktatör Bonapart olmasa idi bî-şüphe Moro (Jean Victor Marie Moreau) veya başkası olacak idi.

Lakin bunlar Bonapart gibi sahib-i deha olmadıklarından daha az payidar ve iade-i hükümet daha evvel vukua gelecekti. Fakat bu keyfiyet tarihi pek az tebdil eder görülürse bir kerede hadisatın netayic-i ba'idesini nazar-ı dikkate alalım: eğer Bonapart Fransa tarih-i mefahirinde o şanlı muzafferiyete nail olması idi bilahare başına bir III. Napolyon çıkıp Komün felaketlerine duçar olmayacak idi. İşte bu hadisat-ı ahire hep kanun-ı umumiden müstakil ve müstesnadır, bütün bunlar Büyük Napolyon'un büyük dehası neticesidir. İşte burada tesadüfün tarihte oynadığı rolün bir delil-i cedidi daha görülüyor. Velhasıl tarih daima hareket eden esbab-ı umumiyeye meyanında evvelce rivayet ve keşfine imkân olmayan esbab-ı taliyye ve arızıye ile doludur ki bazen ehemmiyetleri pek ziyadedir. Esbab-ı umumiyeyi, evvelce keşfetmek her zaman kolay değildir.

İnsanları idare eden akıl ve zekâ değildir, hey'at-ı mecmuası tabiat-ı esasımızı teşkil eden ve hissiyat nam-ı umumisi altında toplanan sevk-i tabii, ihtiyacat, ihtirasat gibi şeylerdir. Vakıa mahsul-ı zekâ ve irfan olan keşfiyat-ı ilmiye ve şerait-i mevcudiyet-i beşeriyeyi tadil edebilir. Binaenalyh zekâ bu tebdilatın b'il-vasıta illetidir. Sahne-i âlemde parlak roller oynayanlar fert-i zekalarıyla değil belki haysiyetlerinin yani tabiat-ı esasîyelerinin kuvveti sayesinde buna muvafık olmuşlardır. Roma İmparatorluğu inkıraza yüz tuttuğu zaman Romalılar her zamandan ziyade malumatlı, terbiyeli ve zeki idiler (s. 15).

Lakin temin-i azîmet ve ikballerine ba'is olan tabi'at-ı esasîyelerine artık sahip değillerdi. Sebat, te'enni, feda-yı nefis gibi evsaf-ı esasîyelerini kaybetmelerinden dolayı mahvoldular. Nitekim Cenub-ı Amerikalılar Şimallilerin kanun-ı esasîyelerini hemen aynen iktibas eyledikleri halde onlardaki kuvve-i teşebbüsiye, kuvvet-i hissiyat, kanun ve vazifeye riayet gibi evsafa malik olmamalarından dolayı elan istibdat ve iğtişaştan kendilerini kurtaramıyorlar. Hülasa-yı kelim, efkâr ve if'alimizin nazımları hissiyattır. Cuma'at-ı arzular, ihtiraslar, itikadlar, ihtiyaçlar, yani hissiyat üzerine müesses olup muhakemat ve makulata müstenid değildir. Şüphesiz bu hissiyat, hafi bir mantıka teba'an tebeddül ve tekâmül ediyorsa da bu mantık kanunlarını henüz hiçbir mütefekkir keşfedememiştir. Âmalımızı, ihtirasatımızı tevlid eden kuva-yı daima gayr-ı kabil-i mukavemettir. Akıl bunları bilmiyor. Bilse de bir şey yapmaya muktedir değil. Halbuki bu muzlim ve lakin hâkim kuvvetler ruh-ı tarihtir. Bu kuvvetler insanları ekseriya en bedihi olan menfaatleri hilafına sevk eder. Tarihin güzârîş-i asar ve edvar arasından sanatlarını, icraat ve if'alini okuduğumuz aktörleri hareket ettiren bu esrar-âlûd olanlardır. İnsan daima kendisinin rehber-i akl olduğuna kanidir. Hakikat-ı hadde ise if'al-i hayatiyesi pek nadiren akli tarafından idare edilir. İf'al ve icraatımızın müvellidi hissiyatımızın mantığıdır. En dehşetli müstebidler bu mantığın sıkletini hissetmişler ve onunla mübareze edememişlerdir. Napolyon diyor ki:

“Birçok planlara, tasavvurata malik oldum. Lakin bunların birini icra edecek hürriyete malik olamadım. Sefine-i devletin dümenini kuvvetli ellerimle tuttum ve lakin cereyan o kadar şiddetli idi ki bir türlü arzu ettiğim cihete sevk edemedim. Asla kendi kendimin hakimi olamadım. Daima hal (s. 16) ve tesadüf tarafından idare edildim.” Görülüyor ki en kuvvetli hükümdarlar bazen arzu ve meramlarını icraya gayr-ı muktedirlerdir. O arzu binlerce na-mer'i küçük arzulara çarpıyor ve işte bunların heyet-i mecmuası icra-yı hükmediyor. Bu küçük âmal-ı müşterekenin esbabını izah etmek, bunların tarz-ı tebeddüllerini anlamak için evvela eşhasın sonra akvamın ve nihayet halkın psikolojisi malum olmalı ki halihazırda bunlara dair pek az şeyler biliyoruz. İşte tekâmül-i tarihî idare eden esbab-ı umumiye ile bu esbabı tadil ve tebdile müsta'id olan esbab-ı arızayı gördük. Bu esbab-ı taliyye evvelce keşfedilemez. Yalnız esbab-ı umumiye bazen bize malum olabilir. Onu evvelce görüp anlayabiliriz.

Asr-ı ahirde bütün müverrihlerin merbut oldukları şey bu esbab-ı umumiyenin tetkikinden ibaretti. Onlar ilel ve hadisatın ne derece mütenevvi, müteaddid ve ezmineye göre nasıl değiştiğini pek az görebilmişlerdir. Binaenaleyh

tarihin teselsül ve irtibatına dair izahatları ekseriya tıfılanedir. Bazıları için bir kavmin bütün tekamülünü izaha yalnız iklim kafidir. Diğerleri de Hegel ile birlikte pek aşikâr olan şu fikri müdafaa ediyorlar: “bir cemiyet hazıra-yı hal sabıkının neticesidir.” Yine Hegel ile beraber bir kısım hükemâ büyük adamlara hadisat üzerinde fevkalade bir rol atfediyorlar. Tokvil (Alexis de Tocqueville) gibi müverrihler dahi bir kavmin tekamülünü müessesat-ı siyasiye ve içtimaîyenin tayin ettiği iddiasındadırlar. Ten (Hippolyte Taine) tarihte illet-i hâkime olarak ırk, muhit, an nazariyesini ortaya atıyor. Fustel Dökolanj (Numa Denis Fustel de Coulanges), bütün medeniyet-i atıkayı kudemânın ecdada, emvata karşı olan hürmet-i fevkaladelerinden çıkarıyor. Son zamanlarda da bugün de tarihin en başlı illeti olarak avamil-i iktisadiye gösteriliyor (s. 17).

Hadisat-ı tarihîyenin sebep-i tevellüdünü küçük miktarda avamile isnad etmekle beraber rast-bin bir nazar-ı nazif-i intikada malik müverrihler başka avamilin mevcudiyetini de görmüşlerdir. Mesela hadisatı avamil-i selaseye atfeden Ten (Hippolyte Taine) Fransa ihtilalini tedkik ederken bunları müdahale ettirmeyerek bilhassa halkın kabiliyet-i tehayyüçüyesini, ruhunu tetebbu ediyor. Muhitatin tesirini ihmal ediyor. Halbuki bu devirde tesiri azîmdi. Velhasıl esbab-ı tabiiye artık tarihe girmiştir ve lakin bu esbabın tesir ve amelini bihakkın tayinden henüz pek uzağız. Bu avamil zamana göre pek muhtelif surette icra-yı tesir ediyorlar. Bazıları ez-cümle terkibat-ı sanayi mesela makineler zamanımızda pek büyük bir rol oynadıkları halde evvelce hiçti. Nitekim vaktiyle büyük imparatorluklar tesis eden kanlı muharebelere ba’is olan münazaat-ı mezhebiyenin nüfuzu zamanımızda zayıftır. Eğer hikmet-i tarih namı altında bu esbaba vukuf murad olunursa denebilir ki bu felsefe her devre göre değişir. Bu avamilin haricini, istikbalin tekâmül-i tarihîsini tayin edecek başka avamilin de doğduğunu görüyoruz. Mesela Avrupayî-merkezi komşularının üstüne atılmak için müterakkıb-ı feraset olan hükümet-i muazzama-yı askeriye tarafından işgal edilmiş. Hükümet-i müttehede Avrupa’ya öyle müthiş bir rekabet-i iktisadiye yapıyor ki Avrupa hükümet-i müttehidenin ittisâ’at-ı ticariyesine karşı her gün biraz daha yüksek sedler yaparak bir parça kendisini müdafaa edebiliyor. Uzun bir uykudan uyanan Asya, Avrupa’nın en askeri devletini mağlup etmiş ve ırk-ı ebyaz için bir tehlike olmuştur. Evvela akvam arasında müthiş bir ma’reke-yi cenk-i iktisadî saniyen şimdiye kadar misli na-mesbuk muharebat. İşte afk-ı istikbalin muzlumiyeti!

Tetebbu-yı tarihte ilmî usuller:

Umumiyetle müverrihin tarafından tedkik edilen teracim-i ahval-i hükümdaran (s. 18) ve hikâye-i muharebatı bertaraf edelim. Yeni usuller bundan pek çok faideli şeyleri karanlıktan zâhire çıkarmışlardır. Bu usuller bir kavmin bir an-ı muayyende hal-i maddî, ahlakî ve fikrisini meydana koyarak itikadının, müessesatının, sanayinin, suret-i tevsiini gösteriyorlar. Ağır ve lakin emin bir surette görüyoruz ki tetebbu-yu tarih vaktiyle sırf üdebanın iken bugün ulemanın eseri olmak üzeredir. Kuvve-yi muhayyilenin hevesatı ve âmali yerine hakikat-ı ilmiye kaim oluyor. Rousseau’nun zamanında cemiyet-i ibtidâîyenin mükemmeliyetine dair sardedilen efkâr-ı garibeyi kamilen tebdil eden ilmdir.

Jeneoloji ve paleontoloji ecdadımızın tarihini tersime hizmet etti. Âsâr-ı atîka bize mazi-yi kable't-tarihi bütün safahat-ı muhtelifesi ile yaşattı. Aile, ahlak, hak-ı tasarrufun menâbini keşf ve bunların geçirdiği safahat-ı muhtelifeyi öğretti. Bu sayede bilmediğimiz lisanlar, medeniyetler, ırklar meydana çıktı. Mısırîler/Mısırîler, Asurîler, Keldanîler, Fenikeliler, Babilliler hakkındaki malumat-ı tarihîyenin yeniden öğrenilmesi lüzumu hissolundu. Beşerin tekâmül-i maddî ve fikrîsini bina eden antropoloji natika-perdazanın, üdebanın mübâhasset ve münakaşatı yerine emin vesaik meydana koydu.

İki vukuf mühim: tekâmül ve merbutiyet, taharriyat-ı hazıra sayesinde artık merteye-yi bedahete vasıl oldu. Bu iki esasın malumat-ı muhtelifeyi beşeriyeye tatbiki bu malumatı kamilen değiştirdi. Mesela kanun-ı tekâmül cemiyet-i beşeriyenin tarz-ı telakkisini büsbütün tebdil etmiştir. Vaktiyle meşhur Göviye(?) küre-i arz ve üstündeki mahlukatta vukua gelen tebdilat-ı amikanın şiddetle ve bir silsile-i inkilâbat ve ibda'at-ı mütevaliye ile vücud-pezîr olduğunu iddia etmişti. Lakin biz şimdi biliyoruz ki bu inkilâbat öyle şiddetle hasıl olmamış. Küçük bir tohum nasıl yavaş yavaş koca bir ağaç oluyorsa bu alem de öyle his (s. 19) edilmez tagayyürat-ı tedrice ile değişmiştir. Bu tebeddülât günü gününe takip olunursa göze görünmeyecek derecededir. Gerek mevcudat-ı zî-hayatta, gerek cemiyet ve itikadiyyattaki tebeddülât-ı amika pek tedrici, pek ağırdır. Yüksek şekiller çıkmazdan evvel mevcûdat ve eşya daima bir silsile-i eşkal-i mutevassıta den geçmiştir. Velhasıl her yerde kanun-ı tekâmül ve merbutiyet. Vaktiyle Hegel, tarih nokta-i nazarından kanun-ı tekâmülü müdafaa etmiş, fakat bu hakikat birçok müellifler ve rical-i siyasiye tarafından pek az anlaşılabilmişti. Hele ilk Fransız Cumhuriyeti'nin vâzı-ı kanunları bunu hiç bilmiyorlardı. Öyle tahyil ediyorlardı ki mâzî nazar-ı dikkate alınmaksızın bir cemiyetin her parçası birden değiştirilip yeniden yapılabilir. Ve işte bu fikri tatbik için birdenbire ve büsbütün maziden kat-ı alaka ederek bir devr-i cedid küşad ettiler. Lakin bir an için boğulabilen sada-yı emvat bir müddet sonra yeniden feryad, yeniden icra-yı hükm ve nüfuza başlayarak mâzî tekrar avdet etti. Tekâmül ve merbûtiyet kanunlarının tarihe girmesi pek müşkülâta oldu. Fransa'da bunları en iyi anlayan Ten (Hippolyte Taine), Fustel Dökolanj'dan (Numa Denis Fustel de Coulanges) başkası gösterilemez. Kolanj (Coulanges) diyor ki: "mazi insan için kamilen asla olmaz. İnsan onu unutabilir. Fakat o insanı daima muhafaza eder, bırakmaz. Her devirde olduğu gibi o bütün efkâr-ı sâlifenin mahsul ve zübdesidir. Medeniyet-i hazıra tamamıyla medeniyet-i maziye den çıkmış ve medeniyet-i müstakbelenin tohumlarını da peyderpey neşretmekte bulunmuştur..." Bu kavaidi Kolanj (Coulanges) Roma tarihine tatbik ederek onun yekdiğerine tedrice merbut olduğunu ve müessesatının tebdilat-ı şedîdeye maruz olmadığını söylüyor. İmparatorlar zamanında bile cumhuriyet hiç kaybolmamıştı. Roma devleti cumhuriyet tesmiyesinden hali kalmadığı gibi imparatorlar da senato ve millet namına (s. 20) idare-i lisan ediyorlardı. Daima intihâbata tabi tutulan imparatorlar hakikat-ı halde kayd-ı hayatla mansıb-ı hakiki rüesa-yı cumhur idiler. Onlar şimdi Cenub-ı Amerika'da hükümferma olan küçük tiranlarla kabil-i kıyastır, mâzî ile bu merbûtiyet Rönesans devrinde de meşhud. Senyobus (Charles Seignobos), bihakkın iddia ediyor ki eğer sanat ve edebiyatta bir Rönesans olmuş ise on altıncı

asırda değil dokuzuncu asırda Şarلمان (Charlemagne) zamanındadır. Dokuzuncu asırda teceddüt eden anane artık duçar-ı inkıta olmadı. Sanayi ve edebiyat doğmuyor belki tekamüllerini takip ediyorlardı. Terakkiyat-ı sanat on ikinci asırdan on altıncı asra kadar hiç durmamıştır.

Halkın, ırkların ruhunu tetebbu eden psikoloji müessesat ve itikadiyyatın suret-i tevellüdlerini anlamaya hizmet etti. Hadisat-ı tarihîyeyi tevellüd eden evamil meyanında en mühimi psikolojik avamildir. Bizim hadisata atfettiğimiz ehemmiyet, kıymet ancak husule getirdikleri intibâta vabestedir. Bu intibât netayicidir ki bilahare ilel ve esbab olurlar. Müverrih ve bilhassa rical-i devlete lazım malumat-ı muhtelif-i beşeriyeyi tertip edersek ilk derecede ahval-i ruhiyeyi millete, halkın temayülat ve hamelat-ı hissiyesine temas eden ilimler ve tekamül-i terbiyet-i beşeriye hakkındaki kanunlar konmalıdır.

Bunların ahval-i muhtelifedeki tarz-ı hareketlerinin miftahı ise psikoloji ilminin elindedir. Şüphesiz, milyonlarla insanları idare eden eşhas-ı azîme-i tarihîye fitraten yahut bi't-tecrübe bazı malumat-ı esasiye-yi psikolojiyeye malik iseler de bunlar na-tamam ve her hale gayr-ı kabil-i tatbiktir. Mesela şayan-ı hayret bir surette Fransızların hilkat-ı kavmiyesini, temayülat-ı tekamüliyesini bilen Napolyon İngiliz, Rus, İspanyolların ruhunu asla bilmemiştir. Mesela efkâr-ı umumiyede (s. 21) büyük hareketler tevlid ettirecek ve yahut bu hareketlerden onları feragat ettirecek kavaid-i psikolojiye rical-i devlete sual edilecek olsa pek müşkül mevkide kalırlar. Makiyavel (Niccolo Machiavelli) vaktiyle rüesa-yı devlet için bazı kavaid serdetmişse de bunlar pek muhtasar ve cümlesi hile ve şiddet istimaline münhasır gibidir. Elyevm mühre-i erbab-ı siyaset ahval-i müşkülede, hatt-ı hareket olarak ya zaaf veya şiddeti kabul ve bazen de münavebeden bir usulden diğerine geçiyorlar. İşte Rusya'da ciddi bir vasıta-yı hükm ve nüfuz ancak şiddet olduğu fikri hüküm-fermadır. Fransa İhtilali başka hiçbir vasıta tanımadı. Müesseseyn-i mezahip ise muvaffakiyetlerini vasıta-yı muhtelifeye medyundurlar. Bu da gösterdi ki şiddet bazı zamanlarda bir vasıta-yı muvaffakiyet olabilir, fakat daima temin-i muvaffakiyet etmez ve bilhassa çok zaman için asla.

Halk ve akvamın psikolojisi en mühim hadisat-ı tarihîye-i mâzîye ve müstakbelenin miftahını câmidir. Mezahib ve imparatorlukların tesisini temin eden harekât-ı azîmeyi halktır. Roma'da muharebat-ı dahiliye, Mariyus (Gaius Marius), Silla (Lucius Cornelius Sulla), Kayser ve imparatorlar harekât-ı halkın neticeleridir. Bu harekât kurun-ı vusta ve ezmine-i cedideyi de imla eder. Çünkü ehl-i salib, muharebat-ı mezhebiye, Arab İmparatorluğu'nun tesisi, Fransa ihtilali, Komün... hep bu harekata medyundur.

Hissiyat-ı avam-ı mütehassısının kanunu, riyâziyuna göre muadelesi nedir? Halk lâyetegayyer bir suret ve neticede bir adamın tiranlığına girmek için fert-i şâdimânîden efrat-ı serbestiye ve şiddete nasıl geçiyorlar. İşte bunu bilmek lazımdır.

Abidan ve âsar-ı san'at – Müverrihler pek az ehemmiyet verdikleri halde abidan ve âsar san'at tarihinin en mühim mütabi'indendir. Ve bunlar asala yalan söylemeyen (s. 22) kitaplardır. Okumak bilenler için şayan-ı hayret bir lisan-ı

vuzuha maliktir. Ve bazı akvam hakkında bilhassa Mısırîler, Asurîler, Hinduların eski tarihlerini yazmak için hemen yegâne memba abidelerdir. Onlar bize kitapların söylemediklerini ifşa ederler. Şimdiye kadar zîr-i türab-ı nisyanında kalan abidan, âsar-ı san'at sine-yi zeminden çıkarılarak hal edilen nukuş kitabeti insanların binlerle senelik mesaisini, efkarını, âmalını bize öğretti. Âsar-ı san'atın tettebbu akvam-ı şarkîye hakkında olduğu kadar Avrupa tarihi için de faide-bahş vesaik ihzar etmiştir: müverrihlerin ifadelerine inanmak lazım gelirse kurun-ı vustada san'at pek az terakki etmiştir. Halbuki mimarların, ressamın, heykeltıraşların kuyumcuların bu devirdeki âsarı tetkik olunursa anlaşılır ki bu fikir tarihinin meydana çıkardığı hatalardan biridir. Fransa san'at-ı millîsi kurun-ı vustada olduğu kadar asla tevsî etmemiştir. Bir medeniyeti tettebbu hususunda âsar-ı san'at canlı birer tarihtir. O her devrin bütün efkâr, itikadat ve âmalını bize gösterir. Çünkü san'atkarlar ekseriyetle içinde yaşadıkları devrin ihtiyacat, hissiyat ve itikadının tercümanıdır.

Zübde-i kelim şü oluyor ki vekayi-i ictimaiyenin avamil-i müvellidesi o derece müesser, ve bu böyle olmakla beraber o derece mütenevvi ki ilm-i ictimai bunların henüz derece-i tesir ve netayicini bihakın tayinden acizdir. Belçika meşahir-i riyâziyunundan Kinle (?) hadisat-ı ictimaiyeye bir mikyas idhal etti. Ona nazaran bu hadisat bir intizam-ı riyazî ile vücuda gelir. Mesela bir şahsın mukadderatı hakkında evvelce bir şey bilemez isek de mukadderat-ı akvam hakkında oldukça doğru istidlâlâtta bulunabiliyoruz. Mesela bir sene zarfında ne kadar nikah, cinayet, kaza, intihar olacağını ve bu izdivaçlardan ne kadar çocuk tevellüt edeceğini bunların vukuundan bir sene evvel (s. 23) söyleyebiliriz. Vakıa istatistik usulleri ilm-i cemiyet ve ilm-i iktisatta bir ehemmiyet-i fevkalade iktisab etti.

İstatistik ilmi vaktiyle doğru zannolunan şeylerin yanlış olduğunu ispat etti. Ez cümle sosyalizmin müessislerine göre sermaye ve arazi peyderpey mahdut eller içinde toplandığı kaidelerini vesaik-i ihşa'iyile kamilen mahvetti. Âdad ispat etti ki bilakis sermaye ve toprak bilakis daha ziyade ellerde deveran ve intişar ediyor.

Yegâne ve hakiki olan kavanin-i iktisadiye istatistikin tasdik ve imza ettikleridir. İstatistikin tahlil-i adedi olmaksızın vekayi-i vukuf asla tam olamaz. Binaenaleyh bir kavmin tekâmül-i ictimaişini tettebbu için bugün istifade olunan şeylerin en kıymetdarı vesaik-i ihşa'iyedir. Lakin gayet dikkatle tertip edilmeli. Müteveffâ Tard (Gabriel Tarde), cinayetin tenakusuna dair ihşa'iyat-ı cezaiyenin verdiği malumatın ne derece hata-âlûd olduğunu ispat etmişti. Filhakika, cinayet tenakus değil tebeddül etti. Bütün ceraim içinde dolandırıcılık gittikçe tezâyüt edip eşkal-i muhtelif tahtında o derece mahirane gizleniyor ki mücrimler ekseriya cezasız kalıyor. Ve bu nevi ceraim istatistik üzerinde görülmüyor. Binaenaleyh vesaik-i ihşa'iyeyede(?) hemen itimat etmemeli. Çünkü istatistik iyi tanzim edilmezse bazen bir menba-ı hata da olabilir.

Netice: Tarih bize şimdi insanıyeti tahlil ederek onu anlatmaya çalışıyor. Ulema artık hadisat-ı tarihîyeyi bir terkib-i kimyevî, bir cismin sükutu gibi tettebbu ediyorlar. Bunun için şimdiki müverrihler malumat-ı vâsiaya, nâfiz, dakik, zerre-

şıkaf bir kudret-i nazariye ve tahliliyeye malik olarak sırf ilme müstenid muhakemat-ı rast-perveranede bulunmalıdırlar.

İstanbul: 14 Teşrînisânî 1324 Ahmed Şuayb

بکر مینجی عصرده تاریخ

ملرز قدیم اوزره محرر تاریخلر صرف مؤلفلرینک مکر صنعتکارانه لرینه،
قوة مخیله لرینه تابندی. هرودوت کبی الک اسکی مورخلر وقایع تاریخینک
عال واسبابی تخری اتمک، ده غرو اولوب اولمادقلرینی تدقیق ایلمکله
یک از اشتغال ایدرلردی. بومورخلر برطاقم قصص و روایاتک ناقلی
ایدیلرکه خافلری ده بومسلکی تقلید و تعقیب ایندیله. قدما ماضی تاریخی
نامنه حافظه بشرده قالان شیلری بیلورلردی. حال بوکه حافظه ده یاشایان
بالخاصه قصص و روایات، یعنی ماصالردر. مع مافیله بونلر حکایات ابتدایه مک
اوزمانلر یکانه منبعلری ایدی. تاسیت کبی الک جدی روما مورخلری
وقایع ماضیه ده هر شیدن اول قوه مخیله لرینک مساعیسه ماده ابتدایه
آریان برر صنعتکاردی. تاسیت دیرکه: «تاریخ، انواع ادبیاتن خطابت
و بلاغت قسمه داخلدر». بناء علیه مورخلر اولرینی دعوالرینی محق
کوسترمه جک ویا انسال آتیه به عالی بر مثال اخلاق اوله جق صورته، ترتیب
ایدرلردی. بونک ایچون ده اشخاص وقایعه، قهرمانلرک اغزینیه برطاقم
بارلاق جهلهلر، کوزل نقللر قویمق خصوصنده هیچ تردد ایتمزلردی.
ایشته بو صورته تصادفاً الله ایدلش بعضی حقیقت پارچه لرینله قسم اعظمی
ماصالدن مرکب اولمق اوزره تاریخ نامنه برطاقم حکایه لر ترتیب ایتمزلردی که
بالاخیره بطون آتیه بونلری تکرار ایده ایدم مصلرینه اینا نامیه باشلامشدر.
تدقیقات علیه بونلرک عناصر خیالیه دن مرکب اولدینغی اثبات ایتدی.
بیک سنه دنبری دماغ شبانه بونلری دولدورارق از برلتمک تاریخ بیلکدر
ظن ایدلمشدی!

تاریخك بو طرز تلقي ادبی و خیالیسی مورخین قدیمه ایله اولمه مشدره.
 بوتون تنقیدات محقهیه رغماً یا شامش والیوم پك زنده در . بوكا پك چوق
 مثال کوستریله بیلیر . مثلاً بعض مناظر طبیعه تصویراتی خارخنده
 ره ناك « حیات عیسی » اثرنده پك از دوغرو سطر واردر . لکن نه
 شایان حیرت برحکایه ! ذاتاً بو طرز کتابلرک قازاندقلری موفقیت محاسن
 ادبیه سایه سنده در . چونکه علی العاده قارینک مورخدن ایستدیکی شی
 غریب سرگذشتلر ، مناجات واستمدادلر ، نفرت واعتدلر ... والحاصل
 قارئی مست و مسحور ایدیجی کلماتدن مرکب بر موسیقی . بوزمین اوستنده
 ایسه ره نان پك مقتدردر . فقط رومانه سق تاریخی او درجه خیرالاماملی
 مادام که بزى علاقه دار و متأثر ایتمک مزیتى حائز . شوراسی آشکارکه بر مورخ
 نه درجه صنعتکار ایسه حقیقتدن او درجه ده اوزاقده قالیر . چونکه صنعتکار
 هر شیئی بویومکه ، حجم حقیقتدن پك فضله کورمکه میالدر . مشکوک بر
 طاقم فرضیات و فضایا قوه مخیله سنی تغدیه به کافیدر . صنعتکار حقایقه
 لزومی درجه سننده التفات ایتمز ، او هام و خیالات ایچنده مفتونیتلره ،
 هیجانلره دوشر ، بعضاً بر کله ، بر خیال ایچون هر شی فدا ایدر ،
 موضوعك شورقتی ، قیمت فجیعه سی اوزرینه کندینی غائب ایدر . فوستل
 دو قولانژ دیرکه : « جمعیات قدیمه نك عادات ، اعتقادیات و طرز تفکرلری
 بز میکیلرینه اصلاً مشابه دکلدی . حال بوکه صنعت شخصی اولوب
 صنعتکار اشخاص و وقایبی حس و ذوق ذاتیسنه کوره محاکمه ایتمسی
 ایسه طبیعیدر . ایسته بونک ایچوندرکه روما تاریخی تبع ایدلدیکی
 زمان کورولورکه اونی هر نسل کندی حسیاتنه کوره محاکمه ایتمشدر .
 دیگر طرفدن اعصار خرافات یا سالیان اقوامی تدقیق ایدرسك مثلاً
 یونانیلر افعال و اجراءت بشریه به هر زمان الهلرینی مداخله ایتمدیرلردی .
 هومرک حکایاتی او قویکنز ، همان هر صحیفه سنده معبودلر حرکت ایدر .

خرستیانلغک مظفریتدن سوکره تاریخک ته اولوژیک تلقیسی صراحة
نعین ایدوب عصر بعد عصر کسب اهمیت ایتدی . روما کلیسای تاریخی
دائرة حکم ونفوذینه آلمشدی . کیزو دیورکه : « بشنجی عصردن اون التجی
عصره دک اولان تاریخی نظر مطالعه دن کچیریکز . فکر بشره حاکم اولان ،
اونی اداره ایدن ته اولوژیدر . مسائل فلسفیه ، سیاسیه ، تاریخیه هب
ته اولوژی نقطه سندن تدقیق ایدمشدر . اوبر نوع قان که باقون وده قارت
کلنجیه قدر اوروپا عالمک دامارلرنده جولان ایتمشدر . اون برنجی لوی
وارداتک قسم اعظمی اعزّه نصرانیه ک حمایه سنی صانون الموق اوغرنده
هاب ایتمشدر . بونلرک افعال بشریه مداخله ایله تأمین مظفریته
چالیشه جقلری ظن اولونوردی . یاقین زمانلره قدر الک مشهور فیلسوفلر
بونوع اعتقاداته اشتراک ایتدیلر . بونوع فکرلردی که لاینجی یک نیکی
فکرلره سوق ایتمشدی .

تاریخک ته اولوژیک ورومانه سق طرز تلقیسی ترک ایدلمه سی اوزرینه جریان
اشیای ایضاح ایچون باشقه سبیلر کشف ایتک ایجاب ایتدی . وایسته
بولزومدن تاریخک تاقی فلسفیسی دوغدی . اوبزه اوکره تیورکه حادثات بر
طاقم ضروراتک تحت تأثیرنده در . و علم ایشه بو ضرورانی تسینه چالیشور ؟
لکن اونلر اودرجه مشوش که کاملاً دفعی یک کوچدر . واقعا بعضی اسباب
عظیمة عمومیه ک تاریخده وجودی انکار ایدیله مز . مشلاسه زاریمک
روما حیاتک دورلرنده ضرورتی ، بر زمان معینده اوروپا ممالک مخلفه -
سنه دوغرو حرکتی ، ره آقسونلری آقسونلرک تعقیبی ... کبی . لکن
تاریخ اویله وقایعه مشخوندرکه بووقایع بوس بوتون باشقه و بربرینه
اصلابکره مین اشکال التنده وقوعه کله بیلیردی . زیرا هیچ برقانون عمومی
اونلری تحت ضرورته آلامشدر . مثلاً انکلتزه تکاملی اگر هاستغ

مخاربه سی نورمانلر طرفدن غائب ایدلمش اولسه ییدی احتمالکه بوس بوتون باشقه اوله جق ایدی . اکر آنیبال تشبثنده موفق اولوب رومانی ضبط و بوراسنی بر قارطاجه مستمره سی شکلنه صوقسه ییدی تاریخ عتیقک بوتون طرز جریانی ، مدنیته ک شکی صورت عمیقده تبدل ایدمک ایدی . بناء علیه قرانین یا خود فلسفه تاریخه دأر مناقشه ایتمک بو شدرد .

برکزه حادثاته و قوفرز تام دکل . وقعه نویسان انجق نظر دقتلرینی حالب اولانلری ضبط و قید ایتشلردر . و بونلرک حالب نظر دقت اولوشی اهمیت مستقبلسندن ناشی دکل بلکه او ائشاده کی اهمیت ظاهر بسندن دولانی دره . هاستنغ مخاربه سی انکله تره مک تکامالی تعیین ایتدیکنندن یک مهمدرد . و ازلو مخاربه سی ایسه ظاهر آنه قدر مهم اولورسه اولسون حقیقت حالده هیچ بر نتیجه تاریخیه سی اولمایان بر حادثه دره . چونکه ناپولیون بر مخاربه نی قازانمش اولسه بیله تاریخک مخاربه سی تبدیل ایتمش اولیه جق ایدی : ناپولیون کوچوک بر اردویه مالک اولوب ارتق بونی تزئیده مقدر اوله میه جفتدن سقوطی انجق بر قاج هفته تأخیر ایدمک ایدی . ایشته بو قدر . انسانلر مشاهده ایتدکاری حادثانک نتایج مستقبلسنه حکم ایده منزلر . حیات اجتماعیته مک تبدلات عظیمه سی حسن اولونمیه رق وجوده کلیر . و بالکتر بر مدت سوکرا کورولهبیلیر . ایچنده یا شایانلر بونی حسن ایتزلر بیله . استقبال اونیه ایدنلر مستور و خفیدر . بر مورخک ضبط و قیده تنزل ایتیه جکی و ظاهر آ یک از حازر اهمیت بروقه مثلاً بر کشف ، بر بویوک مخاربه مک غیب و یا قازنیلسندن زیاده نتایج صنایعه ، سیاسی و اجتماعیه باعث اوله بیلیر . دیمک اولویورکه تاریخده بروقه اسباب عظیمه عمومیه و بویوک قانونلر تابع اولانلر ده لایتفردر . مثلاً فرانسه ، ماضی تاریخینسندن دولانی بویوک اختلالی متعاقباً مونارشیک (وحیدالامر) بر حکومت تولید و بوندن

اول حکمفرما اولان دہشت و فزندن دولایده دقتاتور میدانه
چیقاراجق در . اکر بو دقتاتور بوناپارت اولماسه ایدی بی شہہ مورو ویا
باشقہ سی اولہ جق ایدی .

لکن بونلر بوناپارت کبی صاحب دہا اولمادق نندن دہا از پایدار
واضادہ حکومت دہا اول وقوعہ کلہ جکدی . فقط بو کیفیت تاریخی یک از تبدیل
ایدر کورولورسہ ، برکرمده حادثانک نتایج بعدہ سنی نظر دقتہ آلام :
اکر بوناپارت فرانسه تاریخ مفاخرندہ اوشانلی مظفریاتہ نائل اولماسہ ایدی
بالآخرہ باشنہ براوچنخی ناپولیون چیقوب قومون فلاکتدینہ دوچار
اولیہ جق ایدی . ایشہ بو حادثات اخیرہ ہب قانون عمومیدن مستقل
و مستقادر ، بوتون بونلر بویوک ناپولیونک بویوک دہاسی نتیجہ سیدر .
ایشہ بورادہ تصادفک تاریخدہ اوینادینی رولک بر دلیل جدیدی دہا
کورولور . والحاصل تاریخ دائمًا حرکت ایدن اسباب عمومیہ میانندہ
اولجہ رویت و کشفنہ امکان اولمایان اسباب تالیہ و عارضیہ ایلہ دولودرکہ
بعضاً اہمیتلری یک زیادہ در . اسباب عمومیہ بی ، اولجہ کشف ایتمک ہر زمان
قولای دکلدہر .

انسانلری ادارہ ایدن عقل و ذکا دکلدہر ، ہیأت مجموعہ سی طبیعت
اساسیہ مزئی تشکیل ایدن وحشیات نام عمومیسی التندہ طوبلانان سوق طبیعی ،
احتیاجات ، احتراصات کبی شیلردہر . واقعا محصول ذکا و ہر فغان اولان
کشفیات علمیہ و صناعیہ شرائط موجودیت بشریہ بی تعدیل ایدہ بیایر .
بنسآ علیہ ذکا بو تبدلاتک بالواسطہ علتیدہر . سحنتہ عالمدہ پارلاق روللر
اوینا یانلر فرط ذکا لریلہ دکل بلکہ حسیاتلرینک یعنی طبیعت اساسیہ لرینک
قوتی سایہ سندہ بوکا موفق اولمشلردہر . روما ایمپراطورلنی انقراضہ یوز
طوتدینی زمان رومالیلر ہر زماندن زیادہ معلوماتلی ، تربیہ لی و ذکی ایدیلر؛

لکن تأمین عظمت و اقبالرینه باعث اولان طبیعت اساسیه لرینه آرتیق صاحب دکلردی ؛ ثبات ، ثانی ، فدای نفس کبی اوصاف اساسیه لرینی غائب ایتمه لرندن دولایی محو اولدیله . ننه کیم جنوی آمریقایلر شمالی لبرک قانون اساسیلرینی همان عیناً اقتباس ایله دکلی حالده اولرده کی قوه تشبیه ، قوت حسیات ، قانون و وظیفه رعایت کبی اوصافه مالک اولما لرندن دولایی الان استبداد واغتشاشدن کندیله رینی قورناره میورلر . خلاصه کلام ، افکار و افعالنک ناظمی حسیاتدر . جمعیات ارزولر ، احتراصلر ، اعتقادلر ، احتیاجلر ، یعنی حسیات اوزرینه مؤسس اولوب محاکمات و معقولاته مستند دکلدلر . شبهه منزه حسیات ، خفی برمنطقه تبعاً تبدل و تکامل ایدیورسده بو منطقک قانونلرینی هنوز هیچ برمتفککر کشف ایده مه مشدر . آمانزی ، احتراصاتمزی تولیدیدن قواداما غیر قابل مقاومتدر . عقل بونلری بیلیور . بیله ده برشی یا میاه مقدر دکل . حال بوکه بو مظلوم و لکن حاکم قوتلر روح تاریخدر . بوقوتلر انسانلری اکثریا کبدیهی اولان منفعتلری خلافته سوق ایدر . تاریخک گذارش اعصار و ادوار اراسندن صنعتلرینی ، اجراآت و افعالی او قودیفمز آقنورلری حرکت ایتدیرن بواسرار آلود اولانلرده . انسان دایما کندیسنک رهبری عقل اولدیفته قانعدر ؛ حقیقت حالده ایسه افعال حیاتیه سی یک نادرأ عقلی طرفدن اداره ایدیله ر . افعال و اجرا آتمک مولدی حسیاتمک منطقیدر . اک دهشتلی مستبدلر بو منطقک ثقلتی حس ایتمشلر و اونکله مبارزه ایده مه مشلردر . نابولیون دیورکه :

« برچوق پلانلره ، تصوراته مالک اولدم . لکن بونلرک برینی اجرا ایده جک حریته مالک اولامادم . سفینه دولتک دومتی قوتلی اللرملاه طوئدم و لکن جریان او قدر شدتلی ایدی که بر دلو ارزو ایتدیکم جهت سوق ایده مه دم . اصلا کندی کندیکم حاکمی اولامادم . دایم ساحل

و تصادف طرفدن اداره ایدلم . « کورولیورکه اک قوتلی حکمدارلر
بعضاً ارزو و مراملرینی اجرایه غیر مقتدردر . او ارزو بیکلرجه نامرئی
کوچوک ارزولره چارپیور و ایشته بونلرک هیأت مجموعه سی اجرای حکم
ایدیور . بو کوچوک آمال مشترکه تک اسبابی ایضاح ایتمک ، بونلرک طرز
تبدلرینی اکلامق ایچون اولاشخاصک صوکره اقوامک و نهایت خلقک
بسیقولوژیسی معلوم اولملی که حال حاضرده بونلره دائر پک از شیلر بیلوروز .
ایشته تکامل تاریخی اداره ایدن اسباب عمومیه ایله بواسبابی تعدیل و تبدیلیه
مستعد اولان اسباب عارضه یی کوردک . بواسباب نالیه اولجه کشف ایدیلیه من .
یالکتر اسباب عمومیه بعضاً بزه معلوم اوله بیلیر . ارنی اولجه کوروب آکلایه بیلیرز .
عصر اخیرده بوتون مورخلرک مربوط اولدق لری شی بواسباب
عمومیه تک تدقیقندن عبارتدی . اونلر علل و حادثاتک نه درجه متوع ،
متعد و ازمه یه کوره ناصل دیکندیکنی پک از کوره بیلشردر . بناء علیه
تاریخک تسلسل و ارتباطنه دائر ایضاحاتلری اکثریا طفلانه در . بعضیلری
ایچون بر قومک بوتون تکاملنی ایضاحه یالکتر اقلیم کافیدر . دیکر لری ده
هه کل ایله برلکده پک آشکار اولان شو فکری مدافعه ایدیورلر : « بر
جمعیت حاضرده حال سابقک نتیجه سیدر . « ینه هه کل ایله برابر بر قسم حکما
بیوک آدملره حادثات اوزرنده فوق العاده بررول عطف ایدیورلر . توقویل
کبی مورخلر دخی بر قومک تکاملنی مؤسسات سیاسی و اجتماعیه تک
تعین ایتدیکی ادعا سنده درلر . تن تاریخده علت حاکمه اوله رق عرق ، محیط ،
آن نظریه سی اورتایه آبیور . فوستل دو قولانز بتون مدنیت عتیقه یی
قدمانک اجداده ، امواته قارشلی اولان حرمت فوق العاده لرندن جیقاریور .
صوک زمانلرده ده بو کونده تاریخک اک باشلی علتی اوله رق عوامل اقتصادیه
کوستریلیور .

حادثات تاریخیه نك سبب تولدینی كوچوك مقدارده عوامله اسناد
 ایتمكله برابر راستین بر نظر نافذ انتقاد مالک مورخلر باشقه عواملک
 موجودیتنی ده کورمشلردر. مثلاً حادثاتی عوامل ثلاثیه عطف ایندن تن
 فرانسه اختلائی تدقیق ایدرکن بونلری مداخله ایتدیرمیرک بالخاصه
 خالقک قابلیت تهجیه سنی، روحنی تبسغ ایدیور؛ محیطاتک تأثیرنی اهمال
 ایدیور؛ حل بوکه بو دورده تأثیر عظیمدی. والحاصل اسباب طبیعه
 ارتق تاریخه کیرمشدر ولکن بو اسبابک تأثیر و عملنی بحق تعییندن هنوز
 پک اوزاغز. بو عوامل زمانه کوره پک مختلف صورتده اجرای تأثیر
 ایدیورلر. بهضیلری از جمله ترقیات صناعیه، مثلاً ما آنه لر زمانمزه پک بیوک
 بر رول اوینادقلری حالده اولجه هجمدی. نته کیم وقتیه بیوک امپراطورلقلر
 تأسیس ایدن، قانلی محاربه لره باعث اولان منازعات مذهبیه نك نفوذی
 زمانمزه ضعیفدر. اگر حکمت تاریخ نامی التمه بو اسبابه وقوف مراد
 اولتیورسه دینه یایرکه بو فلسفه هر دوره کوره دکیشیر. بو عواملک خارجی،
 استقبالک تکامل تاریخینی تعیین ایده جک باشقه عواملک ده دوغدیغنی
 کوریورز. مثلاً اروپای مرکزی قومشولرینک اوسته آتلیق ایچون
 مترقب فرصت اولان حکومت معظمه عسکریه طرفندن اشغال ایلمش.
 حکومت متحده اروپایه اولجه مدهش بر رقابت اقتصادیه یایورکه،
 اروپا حکومت متحده نك اتساعات تجاریه سته قارشى هرکون برازدها یوکسک
 سدلر یابارق بر پارچه کندیسنی مدافعه ایده بیلور. اوزون براوقودن اویانان
 آسیا، اروپانک اک عسکرى بردولتی مغلوب ایتش و عرق ایض ایچون
 بر تهالکه اولمشدر. اولاقوام ارمسنده مدهش بر معرکه جنک اقتصادی
 تانیاً شمعی یه قدر مثلی نامسبوق محاربات. ایسته افق استقبالک مظلمتی؛
 تبسغ تاریخده علمی اصوللر :
 عمومیتله مورخین طرفندن تدقیق ایدیان تراجم احوال حکمداران

وحکايه محارباتی برطرف ایدم. یکی اصولار بونوردن پک چوق فائده لی
شیلری قارا کلتدن ظاهره چیقارمشلردر . بو اصولار بر قومک بر آن
معینده حال مادی، اخلاقی و فکریسنی میدانه قویارق اعتقاداتنک، مؤسساتنک،
صنایتنک، صورت توسعنی کوسته ریورلر . اغیر ولکن امین بر صورتده
کور و بورزکه تتبع تاریخ و قتیله صرف ادباتک ایکن بو کون علمانک آری
اولمق اوزره در . قوه مخیلهنک هوسات و آمالی یرینه حقیقت علیه قائم
اولویور . روصونک زماننده جمعیات ابتدائیهنک مکملیتنه دأر سرد ایدیان
افکار ضربیهنی کاملاً تبدیل ایدن علمدر . ژه پولوژی و باله اونتو لوژی
اجداد مزک تاریخی ترسیه خدمت ابتدی . انار عتیقه زه ماضی قبل تاریخی
بو تون صفحات مختلفه سی ایله یاشاندی . عالمه ، اخلاق ، حق تصرف منابنی
کشف و بونلرک کچیردیکی صفحات مخلفه نی او کرتدی . بوسایده بیلهدیکمز
لسانلر ، مدنیتلر ، عرقلر میدانه چیقدی . مصریلر ، آتوریلر ، کلدانیلر ، فنیکه لیلر ،
بابیلر حقیقده کی معلومات تاریخیه نک یکیدن او کره تیله سی لزومی حس
اولوندی . بشرک تکامل مادی و فکریسنی بنا ایدن آنتر و پولوژی ناطقه
پردازانک ، ادباتک مباحثات و مناقشات یرینه امین و نائق میدانه قویدی .
ایکی وقوف مهم : تکامل ، و مربوطیت . تحریات حاضره سایه سنده
ارتق مرتبه بداهته واصل اولدی . بو ایکی اساسک معلومات مختلفه بشریه
تطبیق بو معلوماتی کاملاً دیکشیدردی . مثلاً قانون تکامل جمعیات بشریه نک
طرز تلقیسنی بوس بو تون تبدیل ایتشدرد . و قتیله مشهور کووییه کره
ارض و اوستنده کی مخلوقانده وقوعه کلن تبدلات عمیقهنک شدتله و بر سلسله
انقلابات و ابداعات متوالیه ایله وجود پذیر اولدیغنی ادعا ایتشدی . لکن
بز شیمدی بیلورز که بو انقلابات اولیه شدتله حاصل اولمامش ؛ کوچوجک
برنخم ناصیل یا واش یا واش قوجه بر اغاج اولویورسه بو عالمده اولیه حس

ایدلز تغییرات تدریجیه ایله دیکشمدرد. بوتبدلات کونی کوننه تعقیب اولونورسه
 کوزه کورونیه جک درجه دره در. کرک موجودات ذی حیاتده، کرک جمعیات
 واعتقادیاتده کی تبدلات عمیقہ بک تدریجی، بک آغیردر. یوکسک شکللر
 چیممزدن اول موجودات و اشیا دایم بر سلسله اشکال متوسطه دن چیمشدرد.
 والحاصل هریرده قانون تکامل و مربوطیت. وقتیه هه کل تاریخ نقطه نظرندن
 قانون تکاملی مدافعه اتمش، فقط بو حقیقت برچوق مؤلفلر ورجال
 سیاسی طرفندن بک از اکلاشیله بیلشدی. هله ایلك فرانسه جمهوریتک
 واضع قانونلری بونی هیچ بیلورلردی. اوله نخیل ایدینورلردی که ماضی نظر
 دفته آلتماق سزین بر جمعیتک هر پارچه سی بردن دیکشدر بلوب یکیدن بیایله.
 بیلیر. وایشته بوفکری تطبیق ایچون بردن بره و بوس بوتون ماضیدن
 قطع علاقه ایدره رک بردور جدید کشاد ایتدیلر. لکن بر آن ایچون
 بوغوله بیلن صدای اموات بر مدت سوکره یکیدن فریاده، یکیدن اجرای
 حکم و نفوذده باشلایه رق ماضی تکرار عودت ایتدی. تکامل و مربوطیت
 قانونلری تک تاریخه کیرمه سی بک مشکلاته اولدی. فرانسه ده بونلری
 الک ای اکلابان نه، فوستل دو قولانژدن باشقه سی کوستریله مز. قولانژ
 دیرکه: «ماضی انسان ایچین کاملاً اصلاً اولمز. انسان اونی اونودا بیلیر؛
 فقط او انسانی دایم محافظه ایدر، بر اقاماز. هر دورده اولدینی کی او بوتون افکار
 سالفه تک محصول وزبده سیدر. مدنیات حاضره تامیله مدنیات ماضیه دن
 چیمش و مدنیات مستقبله تک تخم لری ده پیدر پی نشر ایتمکه بولومشدر.»
 بو قواعدی قولانژ روما تاریخه تطبیق ایدره رک اونک یکدی کیرینه نه درجه مربوط
 اولدیتی و مؤسساتک تبدلات شدیدیه معروض اولمادیغی سو بیله یور.
 ایمبراطورلر زماننده بیله جمهوریت هیچ غائب اولمادشدی. روما دولتی
 جمهوریت تسمیه سندن خالی قالمادیغی کی ایمبراطورلرده سنا و ملت نامنه

اداره لسان ايدورلردى . دائما انتخاباته تابع طوتولان امپراطورلر حقيقت
حالده قيد حياتله منصوب حقيقي رؤساي جمهور ايديلر . اونلر شيمدى
جنوبى امرىقاده حكومرما اولان كوچوك تيرانلرله قابل قياسدره، ماضى
ايله بومر بوطيت رهنه سانس دورنده ده مشهود . سنيوبوس بحق ادعا ايدوركه
اكر صنعت وادبياتده برهنه سانس اولمش ايسه اونلر منجى عصرده دكل
طقوزنجى عصرده شارلمان زماننده در . طقوزنجى عصرده تجدد ايدن
عغنه ارتق دوچار انقطاع اولمادى . صنايع وادبيات دوغمايور بله
تكامللرينى تعقيب ايدورلردى . ترقيات صنعت اونلر منجى عصرده اون
النجى عصره قدر هيج دور مامشدر .

خلقك، عرفلارك روحنى تبع ايدن بسيقولوزى مؤسسات و اعتقادياتك
صورت تولدلرينى آكلامايه خدمت ايتدى . حادثات تاريخيى توليد ايدن
عوامل مياننده اهممى بسيقولوزيك عواملدر . بزم حادثاته عطف ايتديكمز
اهميت ، قيمت انجق حصوله كتير دكلرى انطباعاته وابسته در . بو انطباعات
نتايجيدر كه بالاخره علل و اسباب اولورلر . مورخ وبالخاصه رجال دولته
لازم معلومات مختلفه بشريى ترتيب ايدرسهك ايلك درجده احوال
روحيه ملت ، خلقك تمايلات و حملات حسيه سنه تماس ايدن علملر و تكامل
ترتيب بشريه حقهده كي قانونلر قونماليدر .

بونلارك احوال مختلفه ده كي طرز حركتلرينك مفتاحى ايسه بسيقولوزى
علمك النده در . شهبه سز ، مليونلرله انسانلرى اداره ايدن اشخاص عظيمه
تاريخيه فطره يا خود بالتجر به بعض معلومات اساسيه بسيقولوزيه مالك
ايسه لرده بونلر ناتمام و هر حاله غير قابل تطبيقدر . مثلا شايان حيرت بر
صورتده فرانسزلرك خلقت قوميه سنى ، تمايلات تكمليه سنى بيلن ناپوليون
انكلينز ، روس ، اسپانيوللارك روحنى اصلا بيله مشدر . مثلا افكار عموميه ده

بویوک حرکاتر تولید ایتدیره جک ویاخود بوحرکتلردن اونلری فراغت ایتدیره جک قواعد پسیقولوژییه رجال دولته سؤال ابدیله جک اولسه ییک مشکل موقمه قایلرلر. ماکیاوهل وقتیه رؤسای دولت ایچون بعض قواعد سرد ایتمشده بونلر یک مختصر و جمله سی حیلله وشدت استعمالنه مختصر کییدر. ایوم مہرہ ارباب سیاست احوال مشکله ده، خط حرکت اوله رق یاضعف ویاشدتی قبول وبعضاده مناوبه بر اصولدن دیکرینه کیورلر. ایشته روسیاده جدی برواسطه حکم ونفوذ ایچق شدت اولدینی فکری حکم فرمادر. فرانسه اختلالی باشقه هیچ برواسطه طانیادی. مؤسسین مذاهب ایسه موقیتلرینی وسائط مختلفه یه مدیوندرلر. بوده کویترکه شدت بعض زمانلرده برواسطه موقیت اولایلیر، فقط دایماتامین موقیت ایتمز وبالخاصه جوق زمان ایچون اصلا.

خلق واقوامک پسیقولوژیسی الک مهم حادثات تاریخیه ماضیه ومستقبله نک مفتاحی جامعدر. مذاهب وایمپراطورلقلرک تاسیسی تعیین ایدن حرکات عظیمه خلق در. روماده محاربات داخلیه، ماریبوس، سیللا، قیصر وایمپراطورلر حرکات خلقک نتیجه لریدر. بوحرکات قرون وسطی وازمنه جدیده نی ده انلا ایدر. چونکه اهل صلیب، محاربات مذهبییه، عرب ایمران طورلقنک تاسیسی، فرانسه اختلالی، قومون. هب بوحرکانه مدیوندر. حسیات عوام متحسینک قانونی، ریاضیونه کوره معادله سی نه در؟ خلق لایتغیر برصورت و نتیجه ده بر ادمک تیرانلقنه کیرمک ایچون فرط شادمانیدن افراط سربستی به وشدته ناصل کیورلر؟ ایشته بونی بیامک لازمدر.

آبدان وانار صنعت. — مورخلر یک آز اهمیت ویردکلی حاله آبدان وانار صنعت تاریخک الک مهم منابعنددر. وبونلر اصلا یلان سویله مین

کتابلردر . او قومق بیلنلر ایچون شایان حیرت بر لسان وضوحه مالکدره .
وبعض اقوام حقنده بالخاصه مصریلر ، انوریلر ، هندولرک اسکی تاریخلری
یازمق ایچون همان یکانه منبع آبدلردر . اونلر بزه کتابلرک سوبله مدکلری
افشا ایدرلر . شیمدی به قدر زیر تراب نسیانده قالان آبدان ، انار صنعت
سینه زمیندن چیقاریلهرق حل ایدیلن نقوش کتابانی انسانلرک بیکارله
سنهک مساعیسی ، افکارینی ، آمالی بزه اوکرتدی . انار صنعتک
تبعی اقوام شرقیه حقنده اولدینی قدر اورویا تاریخی ایچینده فائده بخش
وثائق احضار ایتشدر : مورخلرک افاده لرینه اینامق لازم کلیرسه قرون
وسطاده صنعت یک آز ترقی ایتشدر . حال بوکه معمزلرک ، رساملرک ،
هیکلتر اشلرک قویو بچیلرک بودورده کی اناری تدقیق اولونورسه اکلاشیلیرکه
بو فکر تاریخک میدانه چیقاردینی خطالردن بریدر . فرانسه صنعت
ملبسی قرون وسطی ده اولدینی قدر اصلا توسع ایتمه مشدر . بر مدنیتی
تبع خصوصنده انار صنعت جانلی بر تاریخدر . او هر دورک بونون افکار ،
اعتقادات و آمالی بزه کوسته ریر . چونکه صنعتکارلر اکثریتله
ایچنده یاشادقاری دورک احتیاجات ، حسیات و اعتقاداتک ترجانیدر .

زبده کلام شو اولویورکه وقایع اجتماعی نك عوامل مولده سی اودرجه
مؤثر ، وبویله اولقله برابر اودرجه متنوع که علم اجتماعی بونلرک هنوزدرجه تأثیر
ونتایجی بحق تعییندن عاجزدر . بلچیقاً مشاهیر ریاضیونندن کنله حادثات
اجتماعیه به بر مقیاس ادخال ایتدی . اوکا نظراً بو حادثات بر انتظام ریاضی
ایله وجوده کلپور؛ متلابر شخصک مقدراتی حقنده اولجه برشی بیله مزایسه کده
مقدرات اقوام حقنده اولدقجه دوزغو استدلالانده بولونا بیلپورز . مثلاً
بر سنه ظرفنده نه قدر نکاح ، جنایات ، قضا ، انخار اولاجتی و بو
ازدواجلردن نه قدر چوجق تولد آبده جکنی بونلرک وقوعندن برسنه اول

سویلیه بیلر، واقعا ایستاتستیک اصوللاری علم جمعیت و علم اقتصادده بیر اهمیت فوق العاده اکتساب ایتدی .

ایستاتستیک علمی وقتیه دوغرو ظن اولونان شیلرک یا کاش اولدیفنی اثبات ایتدی . از جمله سوسیالیزمک مؤسسلرینه کوره سرمایه و اراضی پیدر بی محدود آلر ایچنده طویلاندیفنی قاعده سنی و نائق احصایه کاملاً محو ایتدی . اعداد اثبات ایتدی که بالعکس سرمایه و طوبراق بالعکس دهها زیاده آلرده دوران و انتشار ایدیور .

یکانه و حقیقی اولان قوانین اقتصادی ایستاتستیک تصدیق و امضا ایتدکار ایدیور . ایستاتستیک تحلیل عددیسی اولماق سزین وقایعه و قوف اصلا تام اولاماز . بناءً علیه بر قومک تکامل اجتماعیسی تنبع ایچون بو کون استفاده اولونان شیلرک اکتیتمدار ی و نائق احصایه در . لکن غایت دقتله ترتیب ایدلمه لی . متوفی تارد جنایاتک تناقصه دأر احصایات جزایه نک و یردیکی معلوماتک نه درجه خطا آلود اولدیفنی اثبات ایتدی . فی الحقیقه ، جنایات تناقص دکل تبدل ایتدی . بوتون جرائم ایچنده دولاندیر یچلیق کیندکجه تزايد ایدوب اشکال مختلفه تحتنده اودرجه ماهرانه کیزله نیور که مجرملر اکثریا جزاسز قالیور ؛ و بوتون جرائم ایستاتستیک اوزرنده کورولسه یور . بناءً علیه و نائق احصایه یه ده همان اعتماد ایتدی . چونکه ایستاتستیک اینی تنظیم ایدلمزسه بعضاً بر منبع خطاده اوله بیلیر .

نتیجه : تاریخ بزه شیمی انسانیتی تحلیل ایدره ک اونی آکلاتمایه چالبش یور . علما ارتق حادئات تاریخیه بی بر ترکیب کیوی ، بر جسمک سقوطلی کبی تنبع ایدیور لر . بوتک ایچین شیمیکی مورخلر معلومات واسعه یه ، نافذ ، دقیق ، ذره شکاف بر قدرت نظریه و محلیایه یه مالک اوله رق صرف علمه مستند محاکمات راست پروراهده بولونمالیدر لر . استانبول : ۱۴ تشرین ثانی ۳۲۴

اصم شعیب